

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова

праця на правах рукопису

ЗЕЙКО ВІТАЛІЙ ОЛЕГОВИЧ

УДК 911.3:338.48-053.6(477.82)

ДИСЕРТАЦІЯ

**КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНА ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ
МОЛОДІЖНОГО І ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

11.00.11. – конструктивна географія і раціональне використання

природних ресурсів

Географічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ / Зейко В. О.

Науковий керівник

Мельнійчук Михайло Михайлович,
кандидат географічних наук, доцент

Луцьк – 2020

АНОТАЦІЯ

Зейко В. О. **Конструктивно-географічна оптимізація розвитку молодіжного і дитячого туризму у Волинській області.** Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, 2020.

Дисертаційна робота присвячена оцінці сучасного стану, визначенню перспектив розвитку та обґрунтуванню заходів оптимізації розвитку дитячого та молодіжного туризму у Волинській області. Для цього у першому розділі були узагальнені теоретико-методологічні і методичні основи дослідження молодіжного та дитячого туризму, проаналізована та узагальнена понятійно-термінологічна система дослідження, сформульовані методологічні принципи та підходи, на основі яких розроблена методика конструктивно-географічного дослідження дитячого та молодіжного туризму. Виявлена міжпредметна сутність дослідження туристичної системи області та необхідність врахування важливих соціальних функцій, властивих їй, дали можливість досягти поставленої у роботі мети та відповідних їй завдань шляхом поєднання напрацювань різних наукових напрямів – конструктивно-географічного, рекреаційно-географічного та соціально-економічного.

В основу методики покладений алгоритм конструктивно-географічного дослідження дитячого та молодіжного туризму, що відображає послідовність і зумовленість порядку вивчення дитячого та молодіжного туризму у Волинській області, його сучасного стану, особливостей територіальної диференціації, проблем, перспектив та заходів оптимізації. Логіка дослідження полягала у реалізації трьох головних послідовних етапів дослідження: підготовчого (теоретико-методологічного); аналітичного (системно-структурного аналізу); завершального (синтетичного).

Другий розділ був присвячений оцінці ресурсно-туристичних і соціально-економічних передумов функціонування молодіжного та дитячого туризму у Волинській області.

В результаті дослідження з'ясовано, що розподіл природних рекреаційно-туристичних ресурсів на території Волинської області є нерівномірним. Виділено дві зони з різним потенціалом природних рекреаційних ресурсів – північну та південну. Північна та центральна частини території області характеризуються значною концентрацією природно-територіальних (природоохоронні території та об'єкти, ліси тощо) та аквальних комплексів (річки, озера). Південь території Волинської області має порівняно нижчу концентрацію та потенціал природних рекреаційних ресурсів.

На території Волинської області значний туристсько-краєзнавчий потенціал та наявність історико-культурних туристичних ресурсів найбільш характерний для м. Володимир-Волинський, м. Луцьк, смт Рокині, смт Олика, с. Колодяжне, с. Зимне, с. Лопатень. Серед природних рекреаційних об'єктів найбільш перспективними у сфері дитячого та молодіжного туризму є природні національні парки (разом із наявними екологічними стежками та маршрутами) «Шацький», «Прип'ять-Стохід», «Цуманська пуща», заказники «Воротнів», «Губин», «Нечимне», парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва «Слов'янський», «Берестечківський», «Садиба В. Липинського», озера Пісочне, Згоранське, Кримне.

Конструктивно-географічні передумови розвитку молодіжного та дитячого туризму впливають на територіальну організацію рекреаційних систем, а також на можливість задоволення рекреаційних потреб. Важливим елементом розвитку молодіжного та дитячого туризму окремого регіону є дослідження вікового, демографічного та соціального складників подорожей і походів школярів та студентів з метою оптимальної організації туристичної діяльності.

У третьому розділі проведена оцінка сучасного стану та внутрішньо-регіональних відмінностей молодіжного та дитячого туризму у Волинській

області, чинників впливу на молодіжний і дитячий туризм, виділені проблеми та перспективи розвитку, розроблено туристсько-рекреаційне районування системи дитячого і молодіжного туризму Волинської області.

Встановлено, що в середньому за рік школярами Волинської області здійснюється 600 турів, в яких задіяні 20–22 тисячі юних туристів щороку. Це становить 14–15 % від загальної кількості учнів. Показники звичайно низькі, але із 2015 р. помітна щорічна тенденція до збільшення їх кількості. 73 % від загальної кількості турів припадає на туристів із міст Луцька, Ковеля, Володимира-Волинського та Нововолинська. Найменша кількість турів (0,5 % від загальнообласного показника) припадає на Старовижівський, Ратнівський і Камінь-Каширський райони. В структурі одноденних турів найбільша частка припадає на м. Львів (28 %), м. Рівне (12 %) та замки Львівщини (6 %). Дводенні, триденні тури зазвичай відбуваються до Прикарпаття (7,5 %) та Закарпаття (майже 8 %). Для молодіжної вікової категорії ця тенденція зберігається. Дуже мала кількість закордонних турів. За період 2010–2017 рр. учнями з Волині було здійснено 58 закордонних поїздок у 8 країн Європи за 25 напрямками, за кордоном побувало близько 600 дітей.

Проведена територіальна диференціація рівня рекреаційного освоєння дозволила визначити рівні відносного рекреаційно-туристичного освоєння Волинської області для молодіжного і дитячого туризму. Високим рівнем рекреаційно-туристичного освоєння характеризуються: м. Луцьк, с. Світязь, смт. Шацьк. Для них числовий інтервал рангу (ЧІР) змінюється в межах 190,5–234,0. До територій із достатньо високим рівнем рекреаційно-туристичного освоєння (ЧІР в межах 147,5–190,0) належать м. Володимир-Волинський, с. Острів'я, смт. Любешів, с. Люб'язь і с. Сваловичі, с. Згорани Любомльського р-ну, м. Ковель і с. Пісочне. Середній рівень (104,0–147,0) характерний для смт. Цумань, с. Дачне, с. Оконськ, с. Кримне, с. Зелена, с. Мельники, с. Гаївка, с. Мильці, м. Берестечко. Низький рівень рекреаційно-туристичного освоєнням (60–103,5) характерний для населених пунктів, які мають потенціал для розвитку молодіжного та дитячого туризму, проте в них погано розвинута

інфраструктура, зокрема: с. Рокині, с. Колодяжне, с. Кисилин, смт Олика, с. Старий Чорторийськ, с. Зимне, с. Гараджа, с. Грем'яче.

Конструктивно-географічне дослідження оцінки величини потенціалу поля рекреаційно-туристичних ресурсів населених пунктів території Волинської області засвідчило, що найвищі показники (понад 60 балів) мають м. Луцьк, м. Ковель, с. Світязь, смт. Шацьк і м. Володимир-Волинський.

В результаті рекреаційно-туристичного районування територіальної рекреаційної системи дитячого і молодіжного туризму Волинської області виділено 3 рекреаційно-туристичних райони – Північний, Центральний, Південний та чотири підрайони – Північно-Східний, Північно-Західний, Південно-Східний, Південно-Західний.

Четвертий розділ присвячений оптимізації розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області. Проведений SWOT-аналіз молодіжного та дитячого туризму дозволив виявити слабкі, сильні сторони, можливості та загрози подальшого розвитку. Серед сильних сторін варто відзначити: наявність значного оздоровчо-рекреаційного потенціалу для розвитку екологічного та сільського зеленого туризму, багатой історико-культурної спадщини, що є передумовою втілення освітньо-виховної функції молодіжного та дитячого туризму; тенденцію до збільшення числа туристичних подій, зокрема етнографічних фестивалів, ярмарків, спортивних змагань тощо; етнокультурні особливості Полісся, що розширюють краєзнавчий потенціал регіону. Водночас слабкі сторони: низький рівень освоєння окремих рекреаційно-туристичних ресурсів області; територіальна нерівномірність розподілу окремих рекреаційно-туристичних ресурсів в області; недостатня реклама потенційно-привабливих туристичних об'єктів та подій на місцевому рівні. Хоча в той же ж час ці чинники водночас створюють і можливості освоєння туристичного потенціалу області. Загрозою в сфері туристично-рекреаційних ресурсів є відсутність чіткого, системного підходу до розвитку туристичної галузі в цілому, та, зокрема, молодіжного і дитячого туризму у Волинській області.

На основі проведеного аналізу розроблено Стратегію розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області. Пріоритетні напрямки Стратегії: розробка та впровадження перспективних регіональних та місцевих програм; державне регулювання розвитку молодіжного й дитячого туризму; розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури.

Для оптимізації розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області запропоновані чіткі та адресні рекомендації для об'єднаних територіальних громад, міських та селищних рад Волинської області, Відділу туризму Департаменту економіки та європейської інтеграції, Управління екології та природних ресурсів, Управління освіти, науки та молоді, Управління культури, з питань релігій та національностей Волинської ОДА, Управління превентивної діяльності головного управління Національної поліції у Волинській області, Головного управління Державної фіскальної служби у Волинській області, Державної служби України з безпеки на транспорті, національних природних парків та вищих навчальних закладів Волинської області. Реалізація цих заходів дозволить поліпшити передумови розвитку дитячого та молодіжного туризму, сприятиме збільшенню кількості дітей та молоді, задіяних у туризмі, їх освіті та вихованню.

Ключові слова: дитячий туризм, молодіжний туризм, чинники та передумови розвитку туризму, рекреаційне освоєння території, сучасний стан розвитку дитячого та молодіжного туризму, стратегія розвитку та заходи оптимізації розвитку дитячого та молодіжного туризму.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Молодіжний та дитячий туризм: сутність та класифікація за віком. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія.* Харків, 2016. Вип. 44. С. 118–122.

2. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Джерела небезпек для школярів Волинської області при туристичних подорожах автомобільним транспортом. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. Т. 1. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. № 14. С. 73–76.*
3. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Вікові та соціальні особливості туристичної активності школярів та молоді Волинської області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. 2018. № 1. С. 112–117.*
4. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Проблеми та перспективи найпопулярніших автобусних туристичних маршрутів школярів та молоді Волині. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. Херсон, 2018. Вип. 9. С. 239–244.*
5. Мельнійчук М. М., Пасевич Ю. В., Зейко В. О. Застосування SWOT-аналізу при розробці стратегії розвитку молодіжного і дитячого туризму Волинської області. *East European Scientific Journal (39). 2018 part 5. p. 4–10.*
6. Мельнійчук М. М., Пасевич Ю. В., Зейко В. О., Уєвич С. Д. Проблемы и перспективы развития молодежного и детского туризма Волынской области. *East European Scientific Journal (50). 2019 part 4. p. 20–28.*
7. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Пропозиції з оптимізації розвитку молодіжного та дитячого туризму різним державним структурам Волинської області. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Географічні науки. 2020. № 1 (405). С.149–155.*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Мельнійчук М. М., Зейко В. О., Безсмертнюк Т. П. Стан та перспективи розвитку шкільного туризму у місті Луцьку. *Географія Рівненщини та суміжних областей: матеріали Всеукраїн. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю створення кафедри географії і туризму у Міжнародному економіко-*

- гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука (м. Рівне, 3–4 квітня 2014 р.). Рівне, 2014. С. 300–308.
2. Зейко В. О. Стан шкільного туризму у Волинській області. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів (Луцьк, 14–15 травня 2014 р.) Луцьк, 2014. Т. 1. С. 171–174.
 3. Зейко В. О., Мельнійчук М. М. Демографічна сегментація молодіжного туризму на прикладі туристичного агентства м. Луцька. *Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 8–9 квітня 2016 року): у 2 ч. Херсон, 2016. Ч. 1. С. 61–63.
 4. Мельнійчук М. М., Зейко В. О., Сандрика Б. І. Релігійний туризм та паломництво серед школярів Волинської області. *V Миколаївські читання*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 12–13 травня 2016 року) / за ред. В. О. Фесюка, Ю. М. Барського. Луцьк, 2016. С. 192–196.
 5. Зейко В. О. Правове забезпечення безпеки дітей під час туристичних поїздок автомобільним транспортом. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів (Луцьк, 17–18 травня 2016 р.). Луцьк, 2016. Т. 2. С. 135–138.
 6. Зейко В. О., Зейко А. А. Соціально-економічні передумови розвитку рекреаційно-туристичної індустрії у Волинській області. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів (Луцьк, 17–18 травня 2016 р.). Луцьк, 2016. Т. 2. С. 132–135.
 7. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Вартість турів вихідного дня для дітей та молоді Волині на тлі постійного росту цін на товари і послуги в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті*: зб. тез виступів учасників Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (Рівне, 11–12 жовтня 2018 р.). Рівне, 2018. С. 377–381.

8. Мельнійчук М. М., Зейко В. О., Осійчук К. М. Використання туристичного потенціалу Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуща» для потреб дитячого та молодіжного туризму Волині. *Природно-заповідні території «Цуманської пущі»: стан сосново-дубових деревостанів, моніторинг, збереження, охорона: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю з дня створення Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуща»* (с. Грем'яче, 28–29 лютого 2020 р.). Ківерці, 2020. С. 46–47.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

9. Зейко В. О. Стан та динаміка шкільного туризму міста Луцька. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів* (Луцьк, 14–15 травня 2013 р.). Луцьк, 2013. Т. 1. С. 82–83.
10. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Виїзний організований туризм школярів Волинської області. *Українська географія: сучасні виклики: зб. наук. пр.: у 3 т.* Київ, 2016. Т. I. С. 183–184.
11. Мельнійчук М. М., Безсмертнюк Т. П., Зейко В. О. Туристсько-рекреаційне використання природно-заповідного фонду Північно-Західного регіону України. *Географія Рівненщини та суміжних областей: матеріали Всеукраїн. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю створення кафедри географії і туризму у Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука* (м. Рівне, 3–4 квітня 2014 р.). Рівне, 2014. С. 292–299.

ABSTRACT

Zeiko V. O. Constructive Geographical Optimization of the Development of the Youth and Children Tourism in the Volyn Region.

Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for the degree of the candidate of geographic sciences (Doctor of Philosophy) in specialty 11.00.11 – “Constructive geography and rational use of natural resources”. – Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, 2020.

The dissertation is dedicated to the evaluation of the current state, defining the prospects and reasoning of measures for the development of children and youth tourism in the Volyn region. For this reason, theoretical and methodological principles of the study of youth and children tourism are generalized, the terminological scheme of the study is analyzed and systematized, methodological principles and approaches are elaborated. As a result of this work, the method of constructive-geographical research of youth and children tourism is grounded. The intersubject essence of the regional tourism system study and the necessity of taking into account its important social functions are revealed. It has given the opportunity to reach the set goal and appropriate tasks through combining the works of different scientific approaches, such as constructive-geographical, recreational-geographical and socio-economical.

The study is based on the algorithm of constructive-geographical study of youth and children tourism. It displays the sequence and conditionality of the study order of youth and children tourism in the Volyn region, its current state, peculiarities of territorial differentiation, problems, prospects, and optimization measures. The logic of the study is proved by the realization of three essential consequent stages of the study, i.e. preparatory stage (theoretical-methodological); analytical stage (systemic analysis); final stage (synthetical).

The second chapter is dedicated to the estimation of tourist resources and socio-economical prerequisites of youth and children tourism functioning in the Volyn region.

As a result of the study, it has been found out that the distribution of natural recreational tourist resources on the territory of the Volyn region is uneven. We have allocated two zones with the different potential of natural recreational resources – the northern zone and the southern zone. The northern and central parts of the territory of the region are characterized by the significant concentration of natural complexes (nature conservation areas and objects, forests, etc.) and aqueous complexes (rivers and lakes). The southern part of the Volyn region has relatively lower concentration and potential of natural recreational resources.

The most essential tourist and local lore potential and the availability of historical-cultural resources in the territory of the Volyn region are characteristic for such cities as Volodymyr Volynskyi and Lutsk, urban villages Rokyni and Olyka, and villages Kolodiazhne, Zymne and Lopaten. The most promising in the sphere of youth and children tourism are natural national parks (including the existing ecological paths and routes) Shatskyi, Prypiat-Stohid and Zuman forest, reserves Vorotniv, Gubyn, and Nechymne, landscaping landmarks Slovianskyi, Berestechkivskyi, V. Lypynskyi farmstead and the lakes PISOCHNE, Zgorancke and Krymne.

Constructive-geographical prerequisites of the youth and children tourist development influence on the territorial organization of recreational systems, and on the possibility to satisfy recreational needs. The essential element of the youth and children tourist development of a certain region is the study of age-related, demographical and social components of trips and hiking tours of students with the aim of the optimal organization of tourist activity.

The estimation of current state and inner regional differences of the youth and children tourism in the Volyn region has been done in the third chapter. Factors of influence on the youth and children tourism and problems and prospects of the development are differentiated, the tourist recreational zoning of the system of the youth and children tourism in the Volyn region is developed.

In the average the students of the Volyn region make 600 tours annually and 20–22 000 of young tourists take part in them every year. It constitutes 14–15 % of

the general number of students. The figures are quite low, but the annual tendency in their increase have been noted since 2015. 73 % of the general number of tours are conducted by the tourists from cities Lutsk, Kovel, Volodymyr Volynskyi and Kovel. The least number of tours (0.5 % from the general index in the region) are conducted by the tourists from Starovyzhyvskyi, Ratnivkyi and Kamin-Kashyrskyi regions. The biggest part of the structure of one-day trips is accounted for the cities Lviv (28 %) and Rivne (12 %), and Lviv castles (6 %). Two-day and three-day trips are usually conducted to the Ciscarpathia (7.5 %) and Carpathian Ruthenia (nearly 8 %). This tendency is the same for the youth category. The number of abroad tours is very low. The Volynian students made 58 abroad trips into 8 European countries and 25 destinations during the period of 2010-2017. 600 students have been abroad.

The conducted territorial differentiation of the level of recreational development made it possible to state the levels of the relative development of the Volyn region for the youth and children tourism. The high level of the development is characteristic for the city Lutsk, the lake Svytiaz, urban village Shatsk. The interval of range changes in the limits 190,5 – 234,0 for these territories. City Volodymyr Volynskyi, village Ostrivia, urban village Liubeshiv, villages Liubiaz and Svalovychi, village Zgorany of the Liuboml, city Kovel and village PISOCHNE region belong to the territories with a rather high level of recreational tourist development. The middle level (104,0–147,0) is characteristic for the urban village Zuman, villages Dachne, Okonsk, Krymne, Zelene, Melnyky, Haivka, Mylci, and the town Berestechko. The low level of recreational tourist development (60–103,5) is characteristic for the localities that have the potential for the development of the youth and children tourism but they have poorly-developed infrastructure, namely villages Rokyni, Kolodiazhne, Kysylyn, urban village Olyka, villages Staryi Chartoryisk, Zymne, Harazdzha, and Hremiache.

The constructive-geographical study of the estimation of the potential of recreational tourist resources of localities in the territory of the Volyn region has certified that cities Lutsk, Kovel, Volodymyr Volynskyi, the village Svytiaz, and the urban village Shatsk have the highest index (more than 60 points).

We have defined three recreational tourist areas as a result of the recreational tourist zoning of the territorial recreational system of the youth and children tourism in the Volyn region. They are the Northern area, the Central area, and the Southern area. We have also defined four subareas, such as the Northern-eastern subarea, the Southern-western subarea, the Southern-eastern subarea, and the Northern-western subarea.

The fourth chapter is dedicated to the optimization of the development of the youth and children tourism in the Volyn region. The conducted SWOT analysis made it possible to reveal the weak and strong sides, the possibilities and threats of further development. The availability of the essential sanatory recreational potential for the development of ecotourism and rural green tourism, and the rich historical-cultural heritage, which is the basis for the implementation of the educational function of the youth and children tourism, belong to the strong sides. The tendency for the increase of different tourist events such as ethnographical festivals, markets, and sports competitions, and ethnocultural peculiarities of Polissya which can enlarge local lore potential of the region are also among the strong sides. The lower level of the development of certain recreational tourist resources in the region, territorial unevenness of the differentiation of the certain recreational resources, the lack of promotion of potentially attractive tourist objects and events on the local level constitute the weak sides. However, all these factors constitute the possibilities for the development of tourist potential in the region. The threat in the sphere of the recreational tourist resources lies in the absence of the structured systemic approach to the development of the tourist branch in the whole, and, the youth and children tourism in particular.

The strategy of the development of the youth and children tourism in the Volyn region has been developed on the basis of the conducted analysis. The priority approaches of the Strategy include the creation and implementation of the perspective regional and local programs, the state regulation of the development of the youth and children tourism, and the development of recreational tourist infrastructure.

Precise and targeted recommendations have been suggested for the united

territorial communities, for the towns' and villages' councils of the Volyn region, for the Office of Tourism of the Department of Economics and European integrity, for the Department of Ecology and Natural Resources, for the Department of Education, Science and Youth, for the Department of Culture, Religion and Nationalities of Volyn Regional State Administration, for the Department of Preventive Activity of the General Department of the National Police in the Volyn Region, for Department of the State Fiscal Service of Ukraine in the Volyn region, for the State Service of Ukraine for Transport Safety, for national natural parks and for high educational establishments of the Volyn region. The realization of these measures will improve the prerequisites of the development of the youth and children tourism in the Volyn region and favour the increase of the number of youth and children who are involved in tourism.

Key words: children tourism, youth tourism, factors and prerequisites of the development of tourism, recreational development of the territory, current state of the development of the youth and children tourism, the strategy of the development and measures of the optimization of the youth and children tourism.

LIST OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS

Publications representing the main scientific results of the dissertation:

1. Melniichuk M. M., Zeiko V. O. Youth and children tourism: the essence and age-related classification. *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin*. Series: Geology. Geography. Ecology. Kharkiv, 2016. Issue No. 44. P. 118–122.
2. Melniichuk M. M., Zeiko V. O. The sources of danger for the students of the Volyn region while travelling by road transport. *Nature of Western Polissya and Adjoining Territories*. Lutsk: Lesya Ukrainka Eastern European National Un-ty. 2017. №14. P. 73–76.
3. Melniichuk M. M., Zeiko V. O. Age-related and social peculiarities of the tourism activity of students and youth of the Volyn region. *Scientific notes of*

Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk.
Series: Geography. 2018. № 1. P. 112–117.

4. Melniichuk M. M., Zeiko V. O. Problems and prospects of the most popular road tourism routes among students and youth of the Volyn region. *Scientific bulletin of the Kherson State Un-ty.* Series: Geography. Kherson, 2018. Issue No. 9. P. 239–244.
5. Melniichuk M. M., Pasevych Yu. V., Zeiko V. O. Implementation of SWOT analysis by the elaboration of the strategy of the development of the youth and children tourism in the Volyn region. *East European Scientific Journal* (39). 2018 Part 5. P. 4–10.
6. Melniichuk M. M., Pasevych Yu. V., Zeiko V. O., Uevych S.D. Problems and prospects of the development of the youth and children tourism in the Volyn region. *East European Scientific Journal* (50). 2019 Part 4. P. 20–28.
7. Melnyichuk M. M., Zeiko V. O. Suggestions for optimization of development of youth and children's tourism to different state structures of Volyn region. *Scientific Bulletin of the Lesya Ukrainka Eastern European National University. Series: Geographical Sciences.* 2020. № 1 (405). P. 149–155

Publications confirming the approbation of the dissertation materials:

8. Melniichuk M. M., Zeiko V. O., Bezsmertniuk T. P. State and prospects of the development of school tourism in the city Lutsk. *Geography of the Rivne Region and Adjoining Regions: collection of scientific works of All-Ukrainian Practical and Scientific Conference, 3–4 April 2014.* Rivne, 2014. P. 300–308.
9. Zeiko V. O. State of school tourism in the Volyn region. *Volyn Youth Science: Priorities and Prospects for Research: materials of VIII International Practical and Scientific Conference for students and postgraduates, 14–15 May. 2014 y.* Lutsk, 2013. T. 1. P. 171–174.
10. Zeiko V. O., Melniichuk M.M. Demographic segmentation of the youth tourism on the example of the tourism agency in Lutsk. *Topical Issues of*

Modern Science: Proceedings of II International Scientific and Practical Conference, 8-9 Apr., 2016. Uzhorod. Part 1. P.61–63.

11. Melniichuk M. M., Zeiko V. O., Sandryka B.I. Religious tourism and pilgrimage of the school students of the Volyn region. *V Mykolayiv Readings: materials of International Practical and Scientific Conference, 12–13 May. 2016 y. Lutsk, 2016. P. 192–196.*
12. Zeiko V. O. Legal support of the children's safety during the trips by road transportation. *Volyn Youth Science: Priorities and Prospects for Research: materials of X International Practical and Scientific Conference for students and postgraduates, 17–18 May. 2016 y. Lutsk, 2013. T. 2. P. 135–138.*
13. Zeiko V. O., Zeiko A. A. Socio-economical prerequisites of the development of recreational tourist industry in the Volyn region. *Volyn Youth Science: Priorities and Prospects for Research: materials of X International Practical and Scientific Conference for students and postgraduates, 17–18 May. 2016 y. Lutsk, 2013. T. 2. P. 132–135.*
14. Melniichuk M. M., Zeiko V. O. Cost of the weekend tours for children and youth in the Volyn region on the background of the constant price rise in Ukraine. *Problems and Prospects of the Development of High School and Economics in the XXI century: materials of works of International Scientific and Practical Conference. Rivne, 11–12 Oct., 2018 y. Rivne, 2018. P. 377–381.*
15. Melniichuk M. M., Zeiko V. O. Osiychuk K.M. Exploitation of the tourist potential of Kivertsi National Nature Park «Tsumanska Pushcha» for the needs of Volyn children's and youth tourism. *Nature Reserves of Tsumanskaya Pushcha: state of pine-oak stands, monitoring, conservation, protection: materials of a scientific-practical conference dedicated to the 10th anniversary of the creation of Kivertsi National Natural Park «Tsumanskaya Pushcha» (Gremyache, 28–29 February 2020). Kivertsi, 2020. P. 46–47*

Publications representing other scientific results of the dissertation:

16. Melniichuk M. M., Bezsmertniuk T. P., Zeiko V. O., Recreational tourism usage of nature conservation fund of Northern-Western region of Ukraine. *Geography of the Rivne Region and Adjoining Regions: collection of scientific works of All-Ukrainian Practical and Scientific Conference*, 3–4 April 2014. Rivne, 2014. P. 292–299.
17. Zeiko V. O. State and dynamics of the school tourism in the city Lutsk. *Volyn Youth Science: Priorities and Prospects for Research: materials of VII International Practical and Scientific Conference for students and postgraduates*, 14–15 May. 2013 y. Lutsk, 2013. T. 2. P. 82–83.
18. Melniichuk M. M., Zeiko V. O. Outbound organized tourism of the students of the Volyn region. *Ukrainian Geography: Modern Challenges*. Collection of scientific works in 3 T. T. I. P. 183–184.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІЖНОГО ТА ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ ОКРЕМОГО РЕГІОНУ	28
1.1. Понятійно-термінологічна система дослідження дитячого та молодіжного туризму	28
1.2. Структура, функції та нормативно-правове регулювання молодіжного та дитячого туризму.....	42
1.3. Методичні основи конструктивно–географічного дослідження системи молодіжного та дитячого туризму окремого регіону	57
Висновки до розділу 1.....	66
РОЗДІЛ 2. РЕСУРСНО-ТУРИСТИЧНІ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОДІЖНОГО ТА ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ	68
2.1. Природні рекреаційно-туристичні ресурси Волинської області.....	68
2.2. Історико-культурні рекреаційні ресурси Волинської області	84
2.3. Суспільно-географічні передумови розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області.....	95
Висновки до розділу 2.....	118
РОЗДІЛ 3. ВНУТРІШНЬО-РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ МОЛОДІЖНОГО І ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	120
3.1. Чинники впливу на молодіжний і дитячий туризм у Волинській області	120
3.2. Туристсько-рекреаційне районування системи дитячого і молодіжного туризму Волинської області.....	132
3.3. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку молодіжного і дитячого туризму Волинської області.....	152
Висновки до розділу 3.....	174

РОЗДІЛ 4. ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ТА ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ	176
4.1. SWOT-аналіз молодіжного та дитячого туризму Волинської області ...	176
4.2. Стратегія розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області.....	184
4.3. Пропозиції з оптимізації системи молодіжного та дитячого туризму для різних державних структур та організацій Волинської області	196
Висновки до розділу 4.....	207
ВИСНОВКИ	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	214
ДОДАТКИ	229

ВСТУП

Актуальність теми. Краєзнавство і туризм є однією з найкращих форм зв'язку навчання з навколишнім життям, вихованням у дітей та молоді патріотизму та любові до свого рідного краю. Саме ці завдання ставить перед собою сучасна реформа загальноосвітньої школи. Необхідність наукового дослідження молодіжного та дитячого туризму Волинської області зумовлена потребами виховання молодого покоління нашого суспільства. Молодіжний і дитячий туризм виконує важливі соціальні функції, тому посідає особливе місце в системі рекреаційно-туристської діяльності держави в цілому, та окремих регіонів зокрема. Основним завданням молодіжного та дитячого туризму є виховання та освіта молодого покоління за допомогою туристсько-краєзнавчої роботи, а також оздоровлення в процесі активного відпочинку, що сприяє виробленню уяви про здоровий спосіб життя людини та суспільства в цілому, формуванню всебічно розвиненої особистості.

Аналіз наукової літератури в сфері молодіжного та дитячого туризму дає підстави стверджувати про недостатній рівень вивченості питання, насамперед із позиції конструктивної географії. Виникає багато запитань, зокрема, про раціональність використання об'єктів природного спадку у туристично-рекреаційній діяльності, розробку сучасних рекомендацій для охорони природи в рекреаційно-освоєних регіонах, ефективність використання об'єктів природно-заповідної та екологічної мережі в туризмі та рекреації, поєднання туристично-краєзнавчої роботи з еколого-просвітницькими заходами тощо. Тому об'єктивно існує необхідність ґрунтовного вивчення процесів, чинників, закономірностей, які є визначальними в розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області з точки зору конструктивної географії. Такі дослідження дозволять також виявити основні закономірності функціонування туристично-рекреаційного комплексу Волинської області та внутрішньо-регіональні відмінності в розвитку й забезпеченні туристичними ресурсами. Аналіз причинно-наслідкових зв'язків між передумовами розвитку

молодіжного та дитячого туризму Волинської області й особливостями його сучасного функціонування дає змогу окреслити важливі перспективні напрямки для його подальшого розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження за темою дисертації відповідає науковим напрямкам кафедри фізичної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Дослідження природи Західного Полісся», «Оцінка сучасного екологічного стану Волинської області та розробка шляхів екологічно-безпечного стійкого розвитку», а також Програмі розвитку туризму та рекреації у Волинській області на 2016–2020 роки і Стратегії розвитку Волинської області до 2020 року, зокрема, її стратегічним цілям: 1 – Розвиток людського потенціалу, 2 – Волинь туристична. Питання, які досліджуються в дисертації, належать також до пріоритетних згідно з Стратегією розвитку туризму та курортів України на період до 2026 року.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є конструктивно-географічний аналіз функціонування молодіжного та дитячого туризму у Волинській області та обґрунтування заходів з його оптимізації та підвищення рівня розвитку в умовах реформування регіональної структури туристичної галузі. Досягнення поставленої мети передбачає постановку та розв'язання таких завдань:

- узагальнити теоретико-методологічні засади дослідження молодіжного та дитячого туризму;
- проаналізувати понятійно-термінологічний апарат і нормативно-правове регулювання молодіжного та дитячого туризму;
- оцінити вплив різноманітних чинників на розвиток молодіжного і дитячого туризму Волинської області;
- проаналізувати природно-географічні, культурно-історичні та суспільно-географічні передумови функціонування системи молодіжного і дитячого туризму у Волинській області;
- проаналізувати сучасний стан розвитку молодіжного та дитячого туризму

у Волинській області, внутрішньо-регіональні відмінності, проблеми та перспективи розвитку;

- розробити Стратегію розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області;
- запропонувати комплекс заходів і пропозицій для оптимізації й підвищення рівня розвитку дитячого та молодіжного туризму у Волинській області.

Об’єктом дослідження є молодіжний і дитячий туризм Волинської області, як динамічно-прогресуючий фактор антропогенного впливу на довкілля.

Предмет дослідження – особливості функціонування, проблеми та перспективи оптимізації системи молодіжного та дитячого туризму у Волинській області.

Теоретичні засади досліджень молодіжного та дитячого туризму в контексті функціонування, нормативно-правового регулювання, а також чинників, які визначають його розвиток, закладені в наукових працях вітчизняних та іноземних вчених: М. Д. Біржакова [10], Ю. А. Грабовського [26], В. К. Кіптенка [59], О. В. Колотухи [66], М. П. Кляпа [61], О. О. Колесника [64], М. Ю. Костиці [69], С. П. Кузика [72], М. М. Мельничука [82, 89], В. В. Обозного [68], О. О. Остапця [103], Г. В. Палаткіної [108], І. Н. Пілата [114], О. В. Скалія [26], Т. Г. Сокола [131], Н. В. Чорненької [146], Ф. Ф. Шандора [61] та ін.

Методологія та методи дослідження. Методологічною базою дослідження є системний конструктивно-географічний підхід, положення рекреаційної географії про рекреаційні ресурси та їх оцінку, чинники та передумови розвитку туризму, рекреаційно-туристське районування. При підготовці дисертаційної роботи використані наступні методи: історичний – для вивчення формування та розвитку туристичних та рекреаційних об’єктів у часовому аспекті; структурний аналіз – для вивчення основних складників молодіжного та дитячого туризму, їх кількісних та якісних ознак; статистичний

аналіз – для систематизації та обробки зібраних статистичних даних, кількісної оцінки розвитку дитячого та молодіжного туризму; потенціалу поля – для побудови карт статистичних поверхонь оцінки величини потенціалу поля рекреаційно-туристичних ресурсів населених пунктів території Волинської області; описовий і порівняльно-географічний методи – для виявлення рис схожості та відмінності процесів молодіжного та дитячого туризму, а також для співставлення їх рівнів розвитку в різних регіонах та між окремими адміністративно-територіальними одиницями; SWOT-аналіз – для прогнозування та напрацювання стратегії розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області; картографічний – для аналізу ресурсно-туристського потенціалу окремого регіону, графічної візуалізації природних рекреаційних ресурсів та туристичних маршрутів; рекреаційно-туристського районування території – для порівняння районів і встановлення регіональних відмінностей; експедиційний – для безпосереднього вивчення на маршруті географічних об'єктів явищ та процесів, які використовуються для організації молодіжного та дитячого туризму.

Інформаційна база дослідження. Інформаційну базу дослідження становлять матеріали статистичної звітності Головного управління статистики у Волинській області, Державної служби статистики України, матеріали Управління освіти, науки та молоді, Управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА, Волинського обласного управління лісового та мисливського господарства, Управління туризму та промоції міста Луцької міської ради, Шацького національного природного парку, Національного природного парку «Прип'ять-Стохід», Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуща», суб'єктів туристичної діяльності, громадських організацій туристичного спрямування, матеріали періодичних видань, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, а також матеріали власних наукових досліджень, зокрема, експедиційних.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи полягає у конструктивно-географічному обґрунтуванні аспектів функціонування та

розробки заходів з оптимізації системи молодіжного та дитячого туризму у Волинській області:

уперше:

- розроблено класифікацію чинників впливу на молодіжний і дитячий туризм окремого регіону за ознаками впливу;
- оцінено сучасний стан та внутрішньо-регіональні відмінності молодіжного та дитячого туризму у Волинській області;
- розроблено туристсько-рекреаційне районування системи дитячого і молодіжного туризму;
- визначено рівні відносного рекреаційно-туристичного освоєння Волинської області для молодіжного і дитячого туризму;
- проаналізовано віковий, демографічний та соціальний складник подорожей і походів школярів та студентів з метою оптимальної організації туристичної діяльності;
- проведено SWOT-аналіз молодіжного та дитячого туризму з виявленням слабких та сильних сторін, можливостей та загроз подальшого розвитку;
- розроблено Стратегію розвитку молодіжного та дитячого туризму з визначенням перспективних регіональних та місцевих програм;

удосконалено:

- схему причинно-наслідкових зв'язків між чинниками молодіжного й дитячого туризму;
- оцінку рівня рекреаційного освоєння території для розвитку дитячого і молодіжного туризму;

набуло подальшого розвитку:

- алгоритм конструктивно-географічного дослідження дитячого та молодіжного туризму обласного регіону;
- групування чинників молодіжного і дитячого туризму окремого регіону за походженням;
- побудова схеми рекреаційно-туристичного районування Волинської

області, залежно від загальних закономірностей та особливостей регіональної організації дитячого і молодіжного туризму в межах територіальної рекреаційної системи;

- методологія розробки нових туристичних маршрутів для оптимізації використання природних рекреаційних ресурсів Волинської області у сфері дитячого та молодіжного туризму;
- виділено дві зони з різним потенціалом природних рекреаційних ресурсів;
- територіальна диференціація рівня рекреаційного освоєння Волинської області.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційної роботи можуть бути використані державними установами, органами місцевої влади та самоврядування, а також об'єднаними територіальними громадами для розробки та впровадження регіональних та місцевих програм розвитку молодіжного і дитячого туризму.

Матеріали дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі кафедри туризму та готельного господарства Волинського коледжу Національного університету харчових технологій при викладанні навчальних дисциплін «Основи екскурсознавства», «Технологія і організація туристичних подорожей», «Курортологія», «Туристична діяльність», про що свідчить акт про впровадження (додаток К).

Створено серію оригінальних авторських картосхем, які візуалізують територіальні відмінності рівня відносного рекреаційно-туристичного освоєння території Волинської області, потенціал поля рекреаційно-туристичних ресурсів молодіжного та дитячого туризму населених пунктів Волинської області; перспективні природні об'єкти для подорожей молоді та дітей; рекреаційно-туристичне районування територіальної рекреаційної системи молодіжного й дитячого туризму Волинської області; туристсько-краєзнавчі маршрути для молодіжного та дитячого туризму у Волинській області. Ці карти можуть стати основою туристичного атласу Волинської області, необхідність у

створенні якого визріла вже давно, а також можуть бути використані при розробці інформаційно-аналітичного туристичного інтернет-ресурсу, інтерактивної туристичної карти Волинської області.

Результати дисертаційної роботи зацікавили представників місцевого туристичного бізнесу. Про їх впровадження свідчать відповідні акти (додаток К). Крім того, матеріали дисертаційного дослідження впроваджувались у практичній діяльності відділу Еколого-освітньої та рекреаційно роботи Ківерцівського НПП «Цуманська пуца» (Додаток К).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою здобувача. Усі розрахунки, рисунки, картосхеми, висновки в роботі, а також стратегія розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області розроблені автором.

Особистий внесок здобувача полягає в проведенні оцінки територіальних відмінностей рівня відносного рекреаційно-туристичного освоєння території Волинської області, потенціалу поля рекреаційно-туристичних ресурсів молодіжного та дитячого туризму населених пунктів Волинської області; визначенні перспективних природних об'єктів для подорожей молоді та дітей; розробці схеми рекреаційно-туристичного районування територіальної рекреаційної системи молодіжного й дитячого туризму Волинської області; туристсько-краєзнавчих маршрутів для молодіжного та дитячого туризму у Волинській області, а також Стратегії розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційної роботи доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня, з-поміж яких: *міжнародні*: VII Міжнародна науково-практична конференція студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 14–15 травня 2013 р.), VIII Міжнародна науково-практична конференція студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 14–15 травня 2014 р.), II Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми гуманітарних та

природничих наук» (м. Ужгород, 8–9 квітня 2016 р.), Міжнародна науково-практична конференція «V Миколаївські читання» (Луцьк, 12–13 травня 2016 р.), X Міжнародна науково-практична конференція студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 17–18 травня 2016 р.), Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 25-річчю Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (Рівне, 11–12 жовтня 2018 р.); *всеукраїнські*: Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 10-річчю створення кафедри географії і туризму у Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука «Географія Рівненщини та суміжних областей» (м. Рівне, 3–4 квітня 2014 р.), науково-практична конференція, присвячена 10-річчю з дня створення Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуща» (с. Грем'яче, 28–29 лютого 2020 р.).

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладено в 18 публікаціях, серед яких: 2 статті в міжнародних наукових періодичних виданнях, 5 – у вітчизняних фахових виданнях, 11 – у збірниках матеріалів конференцій та інших наукових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, 31 додатку. Загальний обсяг дисертації становить 274 сторінки, із яких друкованого тексту основної частини – 163 сторінки. Робота містить 20 рисунків та 22 таблиці. Список використаних джерел налічує 157 позицій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІЖНОГО ТА ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ ОКРЕМОГО РЕГІОНУ

1.1. Понятійно-термінологічна система дослідження дитячого та молодіжного туризму

Здебільшого термін «туризм» трактується однозначно. Існують лише незначні розбіжності у визначенні дефініції з огляду на широкий спектр діяльності та різноманітність функцій і завдань, що покладаються на рекреаційну діяльність у суспільстві. Однак наявні відмінності в класифікації туристів за віком і відповідно – у визначенні термінів молодіжного та дитячого туризму.

Із соціокультурної позиції туризм пояснюють українські вчені М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух. Вони вважають, що туризм – це вид рекреації, пов'язаний із виїздом за межі постійного місця проживання, активний відпочинок, під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровчими, пізнавальними, спортивними та культурно-розважальними цілями [79, с. 28]. О. О. Бейдик визначає туризм як форму масового подорожування та відпочинку з метою ознайомлення з навколишнім середовищем, що характеризується екологічною, освітянською та іншими функціями [8, с. 95]. Традиційно характеризує туризм О. О. Любіцева; на її думку, туризм – подорож особи, групи осіб від місця постійного проживання з оздоровчою, пізнавальною, професійно-діловою або іншою метою без здійснення оплачуваної діяльності в місці тимчасового перебування [76, с. 20]. Згідно з визначенням О. В. Ільїної, «туризм – подорожі у вільний час, що поєднують функції пізнання й оздоровлення; один з видів активного відпочинку (які здійснюються у термін від 24 годин до 1 року, з будь-якою метою, але без здійснення діяльності, що винагороджується матеріально у місці перебування)» [49, с. 67].

Російський науковець В. О. Квартальнов розглядає туризм як тимчасове переміщення людей із місця свого постійного проживання в іншу місцевість у вільний час із метою одержання задоволення й відпочинку, в оздоровчих, гостьових, пізнавальних або в професійно-ділових цілях, але без заняття оплачуваною роботою у відвідуваному місці [57, с. 24]. На думку Г. П. Горбаня, наведене судження більшою мірою характеризує визначення туриста та видів туризму, однак не відображає суті туризму як процесу, явища або виду діяльності [25, с. 49].

Згідно з термінологією Всесвітньої туристичної організації, туризм (з франц. «tour» – прогулянка, поїздка) означає подорожі у вільний час, які пов'язані з виїздом за межі постійного місця проживання з оздоровчими, пізнавальними, спортивними, культурними та розважальними цілями [155]. У чинному законодавстві визначено: «туризм – тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування» [39, с. 1, 135].

На практиці, в нормативно-правових актах та науковій літературі немає єдино визначеної диференціації туристів, а також стандартної термінології відповідно до віку осіб, які подорожують. Проте всі українські та зарубіжні науковці вирізняють дитячий та молодіжний туризм як форми (види) туризму залежно від віку учасників подорожі. Однозначного визначення цих дефініцій та окреслення вікових меж немає, тому на основі аналізу різних підходів до термінології дитячого та молодіжного туризму, а також до встановлення вікових меж запропоновано власні варіанти формулювання, які, на нашу думку, більш детально характеризують ці поняття.

Проблеми туристичної класифікації – в центрі дослідницької уваги таких науковців, як Ю. А. Грабовський [26], О. О. Бейдик [8], О. В. Бабкін [4], Г. П. Горбань [25], С. П. Кузик [72], А. Д. Калько [55], В. К. Кіптенко [59], М. П. Крачило [67], О. О. Любіцева [77], М. М. Мельнійчук [89], Т. Г. Сокол [131], О. В. Скалій [26], М. П. Кляп [61], Ф. Ф. Шандор [61].

Дитячий і молодіжний туризм як види (в деяких джерелах – форми) туризму визначено в статутах Всесвітньої туристичної організації, в Законі України «Про туризм» [39], у класифікаціях дослідників. Відмінності в формулюваннях обумовлені використанням різних підходів – соціально-економічного, демографічного, педагогічного, спортивного тощо.

Так, М. П. Кляп та Ф. Ф. Шандор виокремлюють такі категорії туристів за віком, як діти (1–18 років), молодь (від 18 до 30–35 років), туристи середнього віку (від 35 до 55 років) та туристи «третього віку» (люди, старші 55 років) [61]. За віком учасників подорожі В. К. Кіптенко вирізняє: дітей, що подорожують із батьками; молодь (15–24 роки); відносно молодих туристів (25–44 роки); людей економічно активного середнього віку (45–64 років); пенсіонерів (старші 64 років) [59]. Ця класифікація аналогічна до розподілу, який представлений Всесвітньою туристичною організацією. Класифікація М. П. Крачила: дитячий, молодіжний і туризм дорослих людей (або туризм «третього віку») [67], незважаючи на те, що інші дослідники до туристів «третього віку» відносять пенсіонерів та людей, старших 60 років. У навчальному посібнику «Географія туризму» С. П. Кузика відповідно до віку осіб, які подорожують, вирізнено такі форми туризму, як дитячий (в ньому беруть участь діти шкільного віку, які подорожують здебільшого з родичами або з особами, які супроводжують їх); молодіжний (це юнаки та дівчата у віці 16–24 років); дорослий (усі інші вікові групи, крім пенсіонерів); туризм «третього віку», куди належать пенсіонери [72, с. 47–54].

Вчені Ю. А. Грабовський та О. В. Скалій, досліджуючи переважно спортивний аспект туризму, виділили такі його види, як дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку та інвалідів [26].

У класифікації Т. Г. Сокол враховано вік, соціальний і громадянський стан, рід занять туристів: дитячий, молодіжний, сімейний, шкільний, студентський туризм, туризм для людей «третього віку» та інвалідів. Специфіка видів туризму обумовлена не віковим чинником, а рівнем сервісу, на який претендують відповідні категорії туристів. Наприклад, організація дитячого й

шкільного туризму за умови помірних цін на тури і невисоких вимог щодо якості розміщення передбачає організацію програми, в якій відпочинок і розваги чергуються із заходами пізнавального та виховного характеру. Молодіжний туризм допускає використання послуг середнього рівня сервісу, але має на меті створити атмосферу активного спілкування й відпочинку. Категорія туристів «третього віку» передбачає якісний сервіс та інформаційну насиченість подорожей [131, с. 102–103].

У світовій туристичній практиці використовується детальна вікова градація:

- 1). 0 – 2 роки – грудна дитина (infant);
- 2). 2 – 11 р. – дитина (child);
- 3). 12 – 17 р. – школяр (schoolchild);
- 4). 18 – 24 р. молодь або студенти (young);
- 5). 25 – 64 р. дорослі (adults);
- 6). 65 р. і старше – пенсіонери «третьій вік» (pensioners).

Такий підхід є особливо важливим для неповнолітніх, адже визначає можливість надання додаткового ліжка в номер, отримання знижок на екскурсійні чи транспортні послуги тощо [156].

Офіційна класифікація осіб, що подорожують, за віком наявна у виданні «Концепції, визначення та класифікації для статистики туризму» (Concepts, Definitions and Classifications for Tourism Statistics, 1995) (стаття 4.3.3); цей поділ був прийнятий Всесвітньою туристичною організацією. Згідно з рекомендацією ЮНВТО, туристів за віком поділяють на 5 груп:

- 1). від 0 до 14 років;
- 2). від 15 до 24 років;
- 3). від 25 до 44 років;
- 4). від 45 до 64 років;
- 5). від 65 років та старше.

Ця градація є основною для збирання та обробки міжнародних статистичних даних [153].

Згідно з чинним законодавством (стаття 4 Закону України «Про туризм»), існують такі види туризму: дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку. Розподіл визначено залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі, їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються [39]. Закон не виділяє такої категорії туристів, як дорослі (середнього віку), цей сегмент замінено на «сімейний туризм».

Якщо поняття дітей у всіх асоціюється з особами віком до 18 років, то визначення вікових меж терміна «молодь» викликає багато дискусій у вітчизняних та іноземних науковців. Причиною є те, що ця специфічна демографічна і соціальна група з'явилась лише в середині ХХ ст.

Радянські вчені-соціологи, зокрема В. М. Боряз, М. І. Ветров, С. А. Чибіряєв, [13 с. 34; 16; 145 с. 12;], встановлювали низькі вікові рамки для молоді. Цю тенденцію спочатку продовжили й у незалежній Україні. У законі «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» в редакції від 05 лютого 1993 року вказано, що молодь – це громадяни від 15 до 28 років. Крім того, вперше молодь визначається як суб'єкт правових відносин [123]. Згодом було визначено, що верхня вікова межа (28–30 років) та нижня (15–16 років) у сьогоденних умовах є заниженою та не до кінця відображає всіх соціальних процесів, пов'язаних із цією категорією людей. Тому вже 23 березня 2000 р. відбулася зміна нижніх вікових меж поняття «молодь» до 14 років [119, с. 1]. Законом України «Про внесення змін до ст. 1 Закону України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 23 березня 2004 р. верхній віковий поріг було підвищено до 35 років [120, с. 1]. Отже, згідно з чинним законодавством, на сучасному етапі молоддю, молодими громадянами є особи у віці від 14 до 35 років, яким внаслідок притаманних особливостей біологічного, психологічного, соціального характеру держава надає підтримку в соціальному становленні та розвитку у вигляді спеціальних юридичних гарантій забезпечення прав і свобод [63, с. 49].

Ми вважаємо, що доцільніше обмежити молодіжний туризм 18–35 роками. По-перше, це буде співпадати із Законом України. По-друге, будуть пропорційно збалансовані всі види туризму (дитячий, молодіжний, для дорослих та людей похилого віку) термінами по 18–20 років. По-третє, поняття молоді не буде асоціюватися лише зі студентством, що значно розширить межі категорії.

Наше припущення підтверджується і світовою практикою. Зараз у світі панує тенденція до збільшення граничного віку надання знижок / посвідчень для студентів та молоді, що позитивно впливає і на молодіжний туризм. Так, наприклад, граничний вік для отримання посвідчення або сертифікату ISIC, ITIC, IYTC було збільшено з 26 до 30 років за рішенням XXIII Конференції Європейської Асоціації Молодіжних Карток (EYCA) (листопад 2007 р., Барселона). Молодіжні організації Federation of International Youth Travel Organization – FIYTO та International Student Travel Conference – ISTC також підтримують ці ініціативи [157].

Отже, категорії дитячого та молодіжного туризму відрізняються за віком осіб, які подорожують, за організацією та термінами поїздок, тому доречно детально розглянути ці особливості.

Дослідження у сфері дитячого та молодіжного туризму здійснювали І. А. Верба [15], Б. Гаїнс [154], А. В. Єрко [35], І. В. Єрко [36, 144], В. А. Зінченко [46], Н. Карр [151; 152], О. В. Колотуха [65], М. Ю. Костиця [69], І. Я. Коцан [71], М. М. Мельничук [86], В. В. Обозний [68], О. О. Остапець [103], Г. В. Палаткіна [108], Б. П. Пангелов [111], І. Н. Пілат [114] та ін.

У науковій та педагогічній літературі часто трапляються терміни «дитячо-юнацький», «дитячий» та «шкільний туризм». На основі аналізу джерел ми дійшли висновку, що ці терміни є синонімами, адже мають спільну термінологічну базу та вікові обмеження для дітей. Водночас варто зауважити, що шкільний туризм пояснюють лише як організовані поїздки з вчителями-керівниками груп та обов'язково з дозволу керівництва закладу і міського чи

обласного управління освіти (під час переїзду автомобільним транспортом – дозволу ДАІ чи патрульної поліції).

До поїздки може залучатися весь клас, паралель класів, група з туристичного гуртка чи станції юних туристів. У сільській місцевості з огляду на малу кількість дітей у класах може організовуватися поїдка для всієї школи, від класу в такому випадку делегується декілька учнів. Шкільний туризм інколи називають «педагогічним».

Неповнолітні туристи можуть також подорожувати самотійно та з батьками. В цьому випадку таких рекреантів доречно відносити відповідно до самодіяльного чи сімейного (молодіжного) туризму. Наша дослідницька увага зосереджена на вивченні колективного дитячого туризму, що включає в себе «дитячо-юнацький», «дитячий» та «шкільний туризм».

Сучасні вчені-туризмознавці та педагоги подають різні формулювання терміна «дитячий туризм». Окремі педагоги визначають дитячий туризм насамперед як живе пізнання навколишнього світу, рух, здоров'я та фізичний гарт [74]. Із педагогічної точки зору термін тлумачить О. О. Остапець: «Дитячий туризм – засіб гармонійного розвитку дітей (осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку), що реалізується у формі відпочинку та суспільно-корисної діяльності, характерними структурними компонентами якої є похід, подорож, екскурсія». Дитячий і юнацький туризм, на думку автора, є ефективним засобом виховання, навчання, оздоровлення, професійної орієнтації, соціальної адаптації учнів, утвердження здорового способу життя, успішної системи безперервної освіти та розвитку особистості дітей та юнацтва [104].

Досліджуючи можливі види та форми туризму, М. П. Кляп і Ф. Ф. Шандор подають визначення дитячого та шкільного туризму окремо, хоча їх зміст абсолютно однаковий. І дитячий, і шкільний туризм – вид туризму, спрямований на задоволення рекреаційних потреб дітей чи учнів. Варто лише зауважити, що дослідники до шкільного туризму відносять також туристсько-краєзнавчу роботу у школі, розрізняючи два його підвиди – мінімальний за

обсягом (туризмом займаються в гуртках за бажанням) та обов'язковий для всіх класів у школі – класний туризм [61].

Сучасний дослідник О. В. Колотуха вважає, що «дитячо-юнацький туризм – це рекреаційна діяльність дітей та юнацтва, спрямована на задоволення оздоровчих, спортивних та пізнавальних потреб особистості поза місцем постійного проживання й навчання» [66, с. 17–18]. Треба зауважити, що О. В. Колотуха у визначені терміна вперше вказує, що поїздки вважаються туристичними, якщо відбуваються не лише за межами постійного місця проживання, але й навчання. Це уточнення особливо актуальним є для студентів.

Отже, на нашу думку, *дитячий туризм* – це організовані рекреаційні заходи для осіб до 18 років поза межами їхнього постійного місця проживання та навчання, пов'язані із використанням позаурочного часу для оздоровчої, виховної, культурно-пізнавальної, краєзнавчої та спортивної діяльності. Запропоноване визначення не виходить за межі загальноприйнятого розуміння поняття туризму, пояснення в Законі України «Про туризм», а також враховує дослідження вчених туризмознавців і педагогів.

Рекреаційна діяльність дітей нероздільно пов'язана із туристично-краєзнавчою роботою, яка виконує патріотично-виховні, пізнавальні та спортивно-туристичні функції. В наш час особлива увага приділяється туристично-краєзнавчій роботі саме з метою патріотичного виховання дітей та молоді. Коли молоді люди не тільки вивчають історичні факти, але й своїми очима бачать місця життя і звичаї відомих предків, архітектурні та мистецькі витвори, створені співвітчизниками, в них формується гордість та любов до Батьківщини, розвиваються естетичні почуття, поглиблюється повага та дбайливе ставлення до природної та культурної спадщини рідної землі.

Термін «туристсько-краєзнавча діяльність» та «краєзнавство» найчастіше означає наукове та всебічне пізнання рідного краю. Вважаємо, що поєднання туризму та краєзнавства є одним із найцікавіших методів виховання. Імпонує думка про те, що в дитячому та молодіжному туризмі туристська та краєзнавча

діяльність повинна розглядатися в комплексі [104; 66]. Адже окремо вони не створюють такого потужного соціального впливу. Туризм без краєзнавства є неповноцінним освітньо-виховним засобом, а краєзнавство без туризму повністю втрачає оздоровчий, патріотичний та педагогічний вплив, оскільки відмовляється від безпосереднього вивчення своєї країни. Отож, дитячий туризм – учнівський рух, а туристсько-краєзнавча діяльність – один із способів, за допомогою яких цей рух виконує свою основну мету: пізнання навколишнього світу, своїх сил і можливостей. Тому всебічний розвиток особистості можна реалізувати лише комбонуючи туристичну і краєзнавчу діяльність [66].

Тема молодіжного туризму у науковій, туристичній та педагогічній літературі досліджена значно менше, ніж шкільного. Це пов'язано в першу чергу з меншим педагогічним та виховним впливом туризму на молодь та студентів, порівняно зі школярам.

Молодіжний туризм поруч із студентським розглядають М. П. Кляп та Ф. Ф. Шандор. На їхню думку, молодіжний (студентський) туризм – це різновид туризму, спрямований на задоволення рекреаційних потреб молоді до 35 років [61]. Науковці підкреслюють також, що насамперед сюди належать тематичні поїздки, пов'язані з політико-пропагандистськими заходами; туристсько-екскурсійні походи; річкові та морські круїзи; тури вихідного дня; оглядові й тематичні екскурсії; подорожі та екскурсії в межах навчально-виховного і виробничого процесу тощо. Молодіжному туризму віддають перевагу ті, хто полюбляють недорогі подорожі з використанням менш комфортабельних засобів розміщення та перевезення, а екскурсійні програми включають активне спілкування з місцевим населенням, розважальне дозвілля (відвідування дискотек, нічних клубів, кафе та ресторанів) [61].

На думку Г.В. Палаткіної, «молодіжний туризм – спосіб передачі новому поколінню накопиченого людством життєвого досвіду і матеріально культурної спадщини, формування ціннісних орієнтацій, морального оздоровлення та культурного розвитку нації, один із шляхів соціалізації особистості» [108,

с. 25]. Інший російський вчений, М. Д. Біржаков, стверджує, що молодіжний (студентський) туризм – конкретний вид туристської діяльності студентів та молодих осіб, реалізований як в рамках державних кордонів, так і на регіональному та світовому рівнях. Подорожі для молоді – це стиль життя розвиненого людського суспільства. В деяких країнах, за словами автора, існує концепція, відповідно до якої молоді люди до 30 років, поки не завели сім'ю та дітей, повинні подивитися світ, здійснювати подорожі, дізнатися, як живуть інші народи. Це допоможе їм вибрати правильний шлях у житті, сформувані життєві принципи [10]. Хоча, на жаль, в нашій країні такий задум поки не може втілитися в життя через різні соціальні та економічні негативні чинники.

Н.В. Чорненька вважає, що сегмент «молодіжного туризму» в Україні чітко не виділений: пропозиції туристичних агентств в більшості випадків скеровані на сімейний відпочинок, а екскурсійні тури розраховані на туристів різних вікових категорій. Тому більшість молодих людей, які хочуть відпочивати так, як їм подобається, самі організують своє дозвілля. Молодь у більшості випадків намагається економити на проживанні, пересуванні. Як свідчить статистика, найпоширенішим серед української, зокрема, студентської, молоді є залізничний транспорт, де діють знижки. Популярний за кордоном автостоп в Україні поки що не надто розвинутий [146].

У Законі України «Про туризм» окремо розглядається молодіжний та сімейний туризм, такої ж думки дотримуються окремі науковці. Відмінність обумовлюється тим, що в сімейному туризмі подорожі відбуваються подружжями, з дітьми, батьками, родичами тощо, а молодіжний туризм більше самодіяльний, не обтяжений відповідальністю. На нашу думку, такий підхід не є виправданим (він видається більш європейським). Згідно з статистикою, середній вік українських матерів при народженні перших дітей становить 23,8 років, а в Європі цей показник становить 28–31 рік [109]. Звісно, у перші роки після народження первістка туристична активність батьків суттєво знижується, змінюються напрями та умови поїздок. Проте пізніше кількість та маршрути мандрівок знову стають звичними. До прикладу, якщо молоді люди

звикли до активного відпочинку в палатках чи на гірськолижних курортах, це не означає що під час сімейних поїздок вони мусять змінювати місце чи вид рекреації. Окрім того, якщо вважати, що категорія молодіжного туризму обмежується 18 (досягнення повноліття) і 24–25 роками (народження дітей), то суть молодіжного туризму обмежується невеликим проміжком часу і співпадає з навчанням у ВНЗ. Отже, втрачається сенс у виокремленні такого виду туризму, його можна назвати «студентським» або віднести до дитячо-юнацького. По-друге, молоді люди до 35 років мають достатньо часу і можливостей, щоб відновити активне подорожування з дітьми та без них.

Тому до поняття «молодіжний туризм» відносимо молодих людей у віці від 18 до 35 років, незалежно від їх сімейного стану; пропонуємо наступне формулювання цього терміна: *молодіжний туризм* – рекреаційні заходи молоді віком від 18 до 35 років, пов'язані з пізнавальною, оздоровчою, спортивною та культурно-розважальною діяльністю поза межами постійного місця проживання та навчання, без мети отримання прибутку в місці перебування, характеризується переважно активним та насиченим відпочинком.

Важливим для розуміння територіально-ієрархічної організації системи молодіжного і дитячого туризму є розгляд його термінологічного апарату. На нашу думку, варто виділяти два об'єкти молодіжного та дитячого туризму – туристську базу та туристський табір.

Туристська база – рекреаційний заклад капітального типу, місце обслуговування туристів, призначений для задоволення рекреаційних потреб туристів (оздоровчих, культурно-пізнавальних, спортивних) засобами туристської діяльності [132]. Часто складається з комплексу будівель і закладів для розміщення осіб та громадського харчування та розташовується в місцях початку або закінчення туристичних маршрутів.

Туристський табір – рекреаційний заклад тимчасового типу, призначений для задоволення рекреаційних потреб туристів та екскурсантів (оздоровчих, культурно-пізнавальних, спортивних) засобами туристсько-краєзнавчої діяльності [132]. Вони можуть бути універсальними за призначенням

(оздоровчо-туристські, спортивно-туристські), або спеціалізовані (студентські, міжнародні молодіжні табори). Туристичні табори бувають пересувні та стаціонарні.

Дитячий табір – засіб розміщення сезонного характеру з регламентованим режимом відпочинку та оздоровлення дітей, як правило, на канікулах [11].

Основними формами туристсько-краєзнавчої діяльності молодіжного та дитячого туризму є: туристсько-краєзнавчі подорожі, прогулянки, екскурсії, спортивні походи, експедиції, змагання тощо.

Під *туристсько-краєзнавчою подорожжю* ми розуміємо рух туристської групи за розробленим маршрутом протягом певного проміжку часу. Це можуть бути екскурсії, прогулянки, туристсько-спортивні походи, експедиції.

Туристська прогулянка – найпростіша короткочасна форма туристичної роботи, яка доступна для широких мас (пересування пішки, на лижах, на велосипедах, човнах) із метою оздоровлення та загартування організму, яка має елементи техніки туризму (подолання нескладних природних перешкод, елементи орієнтування на місцевості, елементи туристичного побуту). Туристичні прогулянки спрямовані на формування туристичних навичок, що необхідно при підготовці спортивних походів [26].

Екскурсія є одним з основних засобів вивчення рідного краю під час одно- і багатоденних туристичних подорожей. Це колективне відвідування певного об'єкта з пізнавальною чи навчальною метою для загального культурного розвитку [110]. При проведенні спортивних походів екскурсії, як правило, здійснюються перед виходом на маршрут або після його завершення. Екскурсія як тип рекреаційної діяльності – це процес наочного пізнання навколишнього світу (особливостей природи, сучасних та історичних подій, елементів побуту) [14]. Екскурсія являє собою цілеспрямований, наочний процес пізнання навколишнього середовища. Цей процес будується з використанням задалегідь відібраних об'єктів, що знаходяться в природних умовах, і

проходить під керівництвом кваліфікованого фахівця-екскурсовода відповідно до визначеної тематики [33].

Спортивні туристичні походи – це групове або командне проходження туристичного спортивного маршруту певної протяжності з подоланням природних перешкод (перевалів, порогів, печер тощо) різної складності за нормативний час. Вони можуть бути організовані з пішохідного туризму, лижного, гірського, водного, велосипедного, спелео, вітрильного, автомобільного, мотоциклетного тощо. Можливе проведення комбінованих походів з елементами різних видів туризму (наприклад, пішохідна частина доповнюється водним сплавом) [110].

Туристська експедиція – це подорожі науково-дослідницького характеру, які проводяться з метою вивчення, дослідження певного маршруту, території, одного чи декількох об'єктів з використанням будь-яких технічних засобів пересування або ж без них. Залежно від мети та напрямку роботи можуть проводитись туристично-спортивні, краєзнавчі, наукові експедиції тощо [132, 140].

Туристські змагання – виявлення досягнень туристів зі туристсько-спортивного багатоборства, техніки проходження маршрутів або проведення спортивних туристичних походів [132].

Туристсько-краєзнавчі подорожі відбуваються за заздалегідь розробленими маршрутами. У науковій літературі їх поділяють на туристсько-спортивні, туристсько-краєзнавчі та туристсько-екскурсійні.

Туристсько-спортивний маршрут – лінія руху спортивної туристської групи, яка передбачає проходження природних перешкод певного виду туризму у визначені терміни за визначеним графіком руху. Він розрізняються за складністю перешкод, що долаються, та тривалістю – від ступеневих до маршрутів I–VI категорії складності й передбачає подолання певних перешкод та організацію, як правило, польових ночівель [132].

Санаторії та пансіонати з лікуванням – лікувально-профілактичні заклади, що обладнані ліжками і надають реабілітаційне

лікування, головним чином, на основі цілющих властивостей природних факторів. Усі вони спеціалізовані і можуть бути одно- або багатопрофільними. До уваги береться кількість ліжок, які забезпечені необхідним обладнанням, у місяць максимального розгортання [23].

Будинки, пансіонати, бази та інші заклади відпочинку – заклади, що призначені для відпочинку населення, в яких відпочивальники протягом певного терміну розміщуються і харчуються або тільки розміщуються. Такі заклади можуть діяти протягом цілого року (цілорічні) або протягом сезону (сезонні). Місця враховуються у місяць максимального розгортання [23].

Колективні засоби розміщування – засоби розміщування, в яких надають місце для ночівлі в кімнаті чи іншому приміщенні, в яких кількість місць повинна перевищувати певний мінімум для груп осіб, більших, ніж одна сім'я, а всі місця підлягають єдиному керівництву й оплаті відповідно до встановлених цін [32].

Готелі та аналогічні засоби розміщування – колективні засоби розміщування, що складаються більше, ніж із шести номерів; мають єдине керівництво; надають готельні послуги, зокрема обслуговування в номерах, щоденне заправлення ліжок та прибирання кімнат і санвузлів; згруповані в класи і категорії відповідно до переліку послуг, які надаються, та наявного устаткування і не входять до категорії спеціалізованих закладів. До готелів та аналогічних засобів розміщування відносять готелі, мотелі, хостели, кемпінги, гуртожитки для приїжджих, туристські бази, гірські притулки, студентські літні табори тощо [125].

Спеціалізовані засоби розміщування – засоби розміщування, що можуть бути безприбутковими, мають єдине керівництво, надають мінімум готельних послуг (крім щоденного заправлення ліжок), не обов'язково мають номери, а можуть мати одиниці житлового типу або колективні спальні приміщення, а також виконують, крім розміщування, ще якусь функцію (наприклад, лікування, оздоровлення, соціальну допомогу тощо). До спеціалізованих засобів розміщування відносяться санаторії, дитячі санаторії, пансіонати з

лікуванням, дитячі заклади оздоровлення цілорічної дії, санаторії-профілакторії, бальнеологічні лікарні, грязелікарні, бальнеогрязелікарні, будинки, пансіонати та бази відпочинку, оздоровчі заклади одно- чи дводенного перебування [23].

1.2. Структура, функції та нормативно-правове регулювання молодіжного та дитячого туризму

Молодіжний і дитячий туризм окремого регіону є своєрідною формою суспільно-територіальної системи, яка має такі географічні ознаки, як територіальність, а також комплексність (що вказує на цілий комплекс туристичної діяльності, яка також враховує туристичний потенціал території). Як і будь-яка суспільно-територіальна система, система молодіжного і дитячого туризму області має свою структуру, форми організації, виконує певні функції, розвивається під впливом низки чинників.

Оскільки молодіжний і дитячий туризм адміністративної області розглядаємо як суспільно-територіальну систему з певною функціонально-компонентною структурою й внутрішньою організацією, то з позицій суспільної географії потрібно досліджувати його компонентну структуру, що дасть змогу проаналізувати структуру туристичних послуг, їхні територіальні відмінності, схарактеризувати міжгалузеві, міжрегіональні зв'язки, вивчити специфіку та динаміку туристичного попиту.

Компонентна структура системи молодіжного та дитячого туризму – це його складові елементи на окремій території. До компонентної структури відносять попит та пропозицію на ринку туристичних послуг, чисельність і структуру наявних туристичних ресурсів, сукупність її функціональних компонентів – різних видів, форм і напрямків туристсько-краєзнавчої діяльності дітей і юнацтва. Крім того, до елементів туристичного ринку, зокрема молодіжного і дитячого туризму, відносять кон'юнктуру.

Кон'юнктура ринку відтворює економічну ситуацію, що склалася на певний момент часу внаслідок сукупної дії факторів та умов, які визначають співвідношення попиту та пропозиції на туристичний продукт і характеризуються рівнем та динамікою цін на товари й послуги туризму [6].

Кон'юнктура є невід'ємною рисою функціонування ринку. Вона складається внаслідок сукупної дії внутрішніх та зовнішніх умов та чинників і характеризує стан ринку в певний час і в певному місці. Ознакою кон'юнктури є коливання та динамізм. На мікрорівні досліджуються короткотермінові коливання і зміни співвідношення попиту / пропозиції, що впливають на діяльність суб'єктів ринку, на макрорівні – середньо- та довгострокові тенденції розвитку ринку, які враховуються в галузевій та національній стратегії соціально-економічного розвитку [77].

Дослідження кон'юнктури молодіжного та дитячого туристичного ринку передбачає виявлення переліку умов та чинників, які впливають на формування попиту та пропозиції на ринку туристичних послуг.

Основними етапами дослідження кон'юнктури молодіжного та дитячого ринку туристичних послуг є:

- аналіз статистичної інформації з метою визначення динаміки, тенденцій та закономірностей формування кон'юнктури певного ринку;
- прогноз кон'юнктури ринку, що досліджується, як основа розробки стратегії розвитку молодіжного та дитячого туризму.

Згідно з визначенням Е. Алаєва, *територіальна структура* – це сукупність таких зв'язків і між такими елементами, де обов'язковою умовою їх реалізації є подолання простору (геопростору), а один із резервів оптимізації зв'язків приховується в скороченні просторових затрат енергії [2].

Структура територіального утворення являє собою його поділ на окремі елементи зі стійкими взаємозв'язками між ними. Зокрема, територіальну структуру економіки трактують як членування (поділ) господарства країни на функціонально відмінні, спеціалізовані територіальні частини – економічні

райони, зони, вузли тощо; взаємне розміщення, сусідство, ієрархію, підпорядкованість, взаємозв'язки тих чи інших елементів територіальних утворень. Тобто територіальна структура – це поділ географічного утворення (країни, регіону) на чітко виражені елементи, кожен із яких виконує певну функцію в розвитку того чи іншого географічного утворення, і ця функція тією чи іншою мірою зв'язана з географічним положенням елементу на території, яка досліджується [147].

Територіальна структура молодіжного та дитячого туризму – це сукупність і територіально впорядковане розміщення його територіальних елементів, що характеризуються відмінностями у формах взаємозв'язків, зокрема рекреаційно-туристичних об'єктів, пов'язаних між собою туристичними маршрутами. Вона являє собою територіальне відображення функціонально-компонентної структури.

Територіальна структура молодіжного і дитячого туризму – досить складна просторова система, яка має своєрідну таксономічну структуру. У науковій літературі таксономічні одиниці – це окремі території, що мають відмінні риси (якісні та кількісні показники) і характеризуються відмінністю процесів та явищ.

Важливою властивістю територіально-рекреаційної системи є ієрархічність. У сучасній науковій літературі пропонується декілька таксономічних класифікацій територіальних рекреаційних утворень. Зокрема, І. Т. Твердохлебов та М. С. Мироненко виділяють наступні ієрархічні рівні: рекреаційну зону, рекреаційний макрорайон, рекреаційний мезорайон, рекреаційний мікрорайон, рекреаційний комплекс [94]. У Є. А. Котлярова – чотирьохступенева система таксономічних одиниць: республіка (край, область), район, рекреаційна місцевість, рекреаційний комплекс [70]. У працях Н. Ю. Недашківської пропонується наступна класифікація ТРС: рекреаційна система, рекреаційна зона, рекреаційний район, рекреаційний підрайон, рекреаційний вузол, рекреаційний пункт [100].

Враховуючи специфіку молодіжного та дитячого туризму, пропонуємо використовувати наступні таксономічні одиниці: рекреаційно-туристський об'єкт, рекреаційно-туристський пункт, рекреаційно-туристський вузол, рекреаційно-туристський район.

Найменшою таксономічною одиницею в рекреаційно-туристській галузі вважається «об'єкт», який включає в себе не лише конкретно заклади молодіжного та дитячого туризму, а й природні і соціально-економічні об'єкти.

Рекреаційно-туристський об'єкт – це рекреаційно-туристське утворення локального характеру, що об'єднує в собі одну або декілька споріднених між собою рекреаційно-туристських функцій. До рекреаційно-туристських об'єктів відносяться різного роду туристичні ресурси природного та соціального характеру (історико-культурні пам'ятки, музеї, національні природні парки, природні рекреаційні об'єкти, пам'ятки природи тощо), що можуть бути екскурсійними об'єктами [62, 110].

Регіональна туристсько-рекреаційна система – це багатовекторне формування людських, територіальних, функціональних, інформаційних та часових складників, які за допомогою існуючого природного та ресурсного забезпечення реалізують цикл туристсько-рекреаційної діяльності [106, с. 115].

Рекреаційно-туристський пункт – це обмежена територія, що включає рекреаційно-туристські об'єкти переважно природного характеру, які виконують одну або кілька споріднених рекреаційних функцій [62].

Рекреаційно-туристський вузол – декілька об'єктів одного або кількох населених пунктів, поєднаних між собою єдиною інфраструктурою, туристськими маршрутами, однорідністю туристських потоків. Вузли можуть мати різний функціональний профіль, як однотипні, так і різнотипні – природні, соціально-економічні та культурно-історичні ресурси, та відігравати певну роль у розвитку окремого району, одного або кількох суміжних населених пунктів [12]. Інші вчені [149] визначають рекреаційний (туристичний) вузол як сукупність центрів та закладів рекреаційного

обслуговування на компактній території. Тут зосереджуються не окремо взяті, а поєднані між собою рекреаційно-туристичні заклади та підприємства.

Враховуючи компактність рекреаційно-туристських об'єктів, такі вузли можна вважати ядрами формування елементарних територіальних систем молодіжного і дитячого туризму окремого регіону.

Рекреаційно-туристський район – певна територія, що характеризується сукупністю рекреаційно-туристських ресурсів, а також рекреаційно-туристських об'єктів, вузлів, пунктів і маршрутів, які використовують спільну інфраструктуру. Рекреаційно-туристський район є основою функціонально-територіальної організації рекреації регіонального рівня, охоплюючи, як правило, декілька адміністративних районів, які з'єднані транспортною мережею з туристсько-рекреаційними вузлами [62].

Туристичний регіон – система, що являє собою певну впорядкованість компонентів, функціонування яких поєднане системоутвірним чинником – конкурентоспроможним регіональним турпродуктом [27].

Необхідно зауважити, що в нашому дослідженні для розуміння особливостей функціонування молодіжного та дитячого туризму велике значення має вивчення його *управлінської структури*.

Управлінська структура (функціонально-управлінська структура) – це «ієрархічно впорядкована система адміністративно-територіального устрою» [17].

Організаційно-управлінська структура являє собою сукупність ієрархічно упорядкованих органів управління, що функціонують із метою забезпечення розвитку всіх ланок системи молодіжного та дитячого туризму.

З огляду на те, що в дисертації багато уваги приділено аналізу діючих та розробці нових туристичних маршрутів, доцільно звернутися до тлумачення терміна «туристичний маршрут». Серед науковців (В. Ф. Кифяк, О. О. Любіцева, Г. І. Михайліченко [58; 3; 98]) і практиків туристичної галузі найпоширеніше визначення дефініції як напрямку переміщення туристів. Відповідно до нормативно-правових актів, що діють на території України,

туристичний маршрут визначається як попередньо намічений шлях туристичної подорожі (екскурсії, походу), що характеризується визначеним напрямком пересування туристів через географічні пункти [121]. Л. Б. Лук'янова класифікує поняття «туристський маршрут» за змістом: туристська подорож, похід, екскурсія [75, с. 53]. Такий підхід розкриває сутнісну характеристику туристського маршруту.

Н. Савіна послуговується категорією екскурсійно-туристського маршруту, виокремлюючи в його структурі поняття туристського маршруту та маршруту екскурсії. На її думку, туристський маршрут – це заздалегідь спланована траса пересування туриста протягом визначеного проміжку часу з метою надання йому передбачених програмою послуг, а маршрут екскурсії – це шлях руху екскурсійної групи, пов'язаний з процесом показу об'єктів [128, с. 81]. Подібні визначення туристичного маршруту та маршруту екскурсії можна знайти й у інших виданнях [130, 136].

Отже, на нашу думку, туристичний маршрут – це попередньо намічений шлях туристичної подорожі (поїздки), що характеризується запланованим порядком пересування туристів через географічні пункти протягом визначеного проміжку часу з метою надання їм передбачених програмою послуг.

Молодіжний і дитячий туризм окремого регіону виконує низку функцій, які є одним із елементів організації суспільства. Дослідження системи функцій молодіжного та дитячого туризму як суспільно-територіальної системи, дасть змогу оцінити його значення в системі суспільно-виробничих відносин.

Зважаючи на функції туристичної галузі в цілому, на нашу думку, треба виокремили такі *функції* молодіжного та дитячого туризму:

- *освітньо-виховну*, оскільки молодіжний і дитячий туризм може дати підростаючому поколінню можливість для підвищення свого інтелектуального рівня, здатність сприймати красу навколишнього світу, розвиток спостережливості, комунікабельності, самодисципліни, адаптації до умов сучасного життя. Крім того,

такий вид туристичної діяльності розширює світогляд людини, впливає на формування її естетичних уподобань;

- *оздоровчу або рекреаційну*, оскільки активний відпочинок, куди входять різноманітні розваги, допомагає змінити вид діяльності, оточення, відновити сили й внутрішні ресурси людини, витрачені під час праці, зняти фізичну втому, психологічну напругу і стрес. Ця функція полягає також у формуванні здорового способу життя людини та суспільства в цілому;
- *соціокультурну*, оскільки ознайомлення з історичною та культурною спадщиною своєї країни та інших держав пробуджує в молодих людей почуття національної самосвідомості. Відпочинок із пізнанням життя, історії, звичаїв і побуту, культурної самобутності інших національностей і народів виховує повагу і толерантність. Крім того, розвиток туризму в цілому, а також молодіжного та дитячого, сприяє збереженню культурної спадщини регіону, зокрема історичних та архітектурних пам'яток, музеїв;
- *економічну*, оскільки відіграє важливу роль у вирішенні економічних проблем суспільства, зокрема відсталих в економічному плані регіонів, формуючи джерело прибутку для місцевого населення туристських центрів; а також стимулює розвиток галузей, пов'язаних із випуском предметів народного вжитку, оскільки приплив туристів підвищує попит на багато видів товарів, завдяки чому зростає їх виробництво; збільшуються прибутки закладів розміщення, товарообіг підприємств ресторанного господарства та торгівлі, прибутки оздоровчих закладів і закладів культурного дозвілля. Важливим складником економічної функції є зайнятість місцевого населення, залучення трудових ресурсів для обслуговування туристів, що своєю чергою вирішує ще одну проблему соціального плану, прямо та

опосередковано сприяючи підвищенню життєвого рівня місцевого населення.

Враховуючи важливість молодіжного та дитячого туризму для більшості сфер суспільного життя, на нашу думку, доцільно вирізнити ще декілька функцій, які є не менш важливими для окремого регіону, в контексті економічної інтеграції у міжнародний географічний поділ праці:

- *інвестиційна функція*. На ринку туристичних послуг, зокрема в сегменті молодіжного та дитячого туризму, важливою умовою для збереження вже існуючого туристичного потенціалу, а в перспективі створення умов для його оптимального функціонування, є формування інвестиційної привабливості регіону. Тому ця функція проявляється через інвестиції окремого регіону у туристичну інфраструктуру (заклади розміщення, харчування, культурно-історичні об'єкти, рекламу), що формує своєрідний бренд на ринку. Все це підвищує продуктивність праці, а також рівень її оплати, що своєю чергою значно впливає на соціальний добробут місцевого населення, яке задіяне в процесі надання туристичних послуг;
- *функція суспільного поділу праці*. Поява нових видів економічної діяльності, таких, як туризм, у багатьох регіонах впливає на кон'юнктуру ринку праці, що зі свого боку призводить до зміни форм господарювання й відіграє важливу роль у формуванні галузевої спеціалізації території. Так, попит на культурні й природні туристичні ресурси сприяв появі туристичної інфраструктури в місцях, де раніше туризм не був спеціалізованою сферою економіки. Тому ця функція проявляється через зміну структури ринку праці окремого регіону, через появу нових видів економічної діяльності, зокрема туризму;
- *інтеграційна функція*. Ця функція проявляється за допомогою туристичних поїздок молоді за межі місця їх постійного

проживання, що відіграє важливу роль у формуванні географічного кругозору, загальної культури людини. Так, туристичні поїздки за кордон сприяють оцінці якості життя населення сусідніх країн, що уможлиблює формування у туристів відповідних стандартів життя й культурних цінностей.

Безпека туристичних послуг – це відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна туристів і навколишнього природного середовища за звичних умов їх виробництва і споживання [9, с. 14]. У ст. 13 Закону України «Про туризм» стверджується, що безпека в галузі туризму – це сукупність чинників, які характеризують соціальний, економічний, правовий і інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і держави в галузі туризму [39].

Безпека в туризмі залежить від багатьох природних та суспільних чинників, які треба враховувати при організації туристичного обслуговування. Наразі створена ціла система заходів для зменшення виникнення небезпечних факторів при здійсненні подорожей. Сюди належать:

- заходи, спрямовані на запобігання природним і техногенним катастрофам на курортах, у великих туристичних центрах, у місцях паломництва та значних туристичних об'єктів;
- попередження епідеміологічних захворювань та інших бактеріологічних небезпек у туристичних містах;
- забезпечення безпеки туристів у транспорті, відповідно тісна співпраця туристичних підприємств з автомобільними та дорожніми інспекціями;
- повне інформування туристів про можливі ризики та небезпеки при здійсненні туру, способи їх попередження;
- детальний інструктаж та дотримання правил техніки безпеки в спортивному туризмі;
- страхування туристів [9, с. 16–17].

У світі для покращення безпеки в галузі туризму у Виконавчій раді ЮНВТО 1994 р. створено Комітет з якості туристичного обслуговування. Тоді ж ЮНВТО провела обстеження 73 країн світу з питань безпеки і захисту мандрівників, туристів, туристичних об'єктів. Безпеку туристів, їх благополуччя, а також підтримку високої якості обслуговування в місцях туристичного призначення не можна розглядати окремо від інших суспільних чи національних інтересів країни-реципієнта й навколишнього середовища в цілому. При розробці та впровадженні в дію норм безпеки у сфері рекреації інтереси приймаючої сторони та туриста повинні бути взаємними [138].

Безпека і захист туристів пов'язані з великою кількістю правил і постанов, які повинні виконуватися не лише туристичною адміністрацією, але й низкою інших адміністративних органів, що працюють у різних економічних і соціальних секторах (фінанси, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища, транспорт, інфраструктура тощо).

У Законі України «Про туризм» чітко прописані правила для суб'єктів туристичної діяльності, яких потрібно дотримуватися для забезпечення безпеки туристів. Згідно із законом, у всіх сферах туристичної індустрії повинні проводитися:

- підготовка безпечних умов для перебування туристів, облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій, місць проведення змагань, забезпечення туристів справним спорядженням та інвентарем;
- навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм та нещасних випадків, інструктаж із надання першої медичної допомоги, а також інформування про джерела небезпеки, які можуть бути зумовлені характером маршруту та поведінкою самих туристів;
- контроль за підготовкою туристів до подорожей, походів, змагань, інших туристичних заходів;
- надання оперативної допомоги туристам, що зазнають лиха, транспортування потерпілих;

- розробку та реалізацію спеціальних вимог безпеки під час організації та проведення походів із автомобільного, гірського, лижного, велосипедного, водного, мотоциклетного, пішохідного туризму та спелеотуризму [39, с.16–17].

У період незалежної України створено належну законодавчу основу, яка регулює безпеку у сфері дитячого та молодіжного туризму: дотримання наявних нормативно-правових актів суб'єктами туристичної діяльності може забезпечити збереження життя та здоров'я підростаючого покоління. Основними законами, положеннями, постановами, що стосуються правил організації дитячого та молодіжного туризму (пішого та автомобільного), є: Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. (зі змінами та доповненнями) [39]; Закон України «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 р. [38]; Інструкція щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1124 від 02.10.2014 р.) [51]; постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної спеціалізованої аварійно-рятувальної служби пошуку і рятування туристів» від 11.12.1999 р. № 2264 [124]; Положення про дитячий оздоровчий заклад / Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.03.2006 р. № 237 [116]; Закон України «Про автомобільний транспорт» від 5.04.2001 р. [37]; Правила надання послуг пасажирського автомобільного транспорту (Постанова Кабінету Міністрів України № 1184 від 26.09.2007 р.) [118].

Організація дитячої поїздки автомобільним транспортом вимагає оформлення низки документів та отримання дозволів різних інстанцій як для вчителів школи, так і для пасажирського перевізника та турагентства. Працівники освіти часто скаржаться на бюрократію та інколи через це відмовляються організувати екскурсії, проте всі погоджуються, що виконання правил необхідне для забезпечення безпеки учнів у подорожах.

Перелік документів, необхідних для проведення екскурсії, що готує навчальний заклад разом із турагентством:

1. Наказ по навчальному закладу, затверджений керівником; із наказом ознайомлюються заступник із виховної роботи, вчителі-керівники груп, медична сестра, що супроводжує групу. Обов'язковим складником наказу є список дітей, учасників поїздки, та вчителів-керівників, які за них відповідають. Згідно з вимогами – один вчитель-керівник не більше, ніж на 10 учнів.
2. Список школярів – учасників екскурсії, які не мають протипоказань для поїздки за станом здоров'я, що підтверджується відповідною відміткою лікаря. За наявності протипоказань для здійснення поїздки допуск може бути отриманий за особистою згодою батьків та підтверджений при цьому відповідною заявою. Діти, що не пройшли медогляд, не допускаються до подорожі.
3. Заява медичної сестри про надання їй дозволу супроводжувати групу дітей із резолюцією директора. До заяви додається копія диплома про медичну освіту.
4. Список усіх дітей, учасників туру, із інформацією про домашні адреси, дати народження та телефони батьків.
5. Список учнів із підписами, що засвідчують пройдений інструктаж техніки безпеки, правил поведінки в автотранспорті, громадських місцях та під час проведення екскурсії. В інструктажі вказується дата його проведення, вид, номер інструкції, прізвище, посада особи, яка інструктує та перевіряє знання.
6. Завірені копії журналу реєстрації інструктажів із питань охорони праці на робочому місці для педагогів-організаторів, класоводів, керівників гуртків і секцій. Як правило, інструктаж із вчителями проводить директор або його заступник із виховної роботи.
7. Стандартний договір між навчальним закладом та турагентством, яке займається організацією поїздки.

Варто зауважити, що відповідно до ст. 16 Закону України «Про туризм», страхування туристів (медичне та від нещасного випадку) є обов'язковим і

забезпечується суб'єктами туристичної діяльності на основі угод із страховими компаніями. Страхування дітей до 16 років під час шкільних екскурсій зазвичай дешевше на 50 %, ніж страхування молоді та дорослих. Наявність страхового полісу обов'язково перевіряє керівник навчального закладу.

Турагентство зі свого боку укладає договір на транспортне перевезення з пасажирським перевізником (типова форма договору про здійснення нерегулярних перевезень пасажирів автомобільним транспортом затверджена Наказом Міністерства інфраструктури України 20.06.2012 № 331 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України 9 липня 2012 р. за № 1130/21442). Такий же вид договору між школою та перевізником може бути укладений при організації поїздки без участі турагентства.

Після укладання договору про пасажирське перевезення перевізник та турагентство готують для подання в обласне управління державної автомобільної інспекції (до 2016 р.) чи управління патрульної поліції такі документи: повідомлення про поїздку, графік та схему маршруту руху, копії технічного паспорта та страховки автобуса, посвідчення водія.

Повідомлення про здійснення нерегулярного пасажирського перевезення дітей від перевізника, власника транспортного засобу, оформляється у двох екземплярах (один примірник – у дорогу, інший залишається в Державтоінспекції / поліції). У документі вказано маршрут руху, точні дати та місця виїзду / приїзду (згідно з графіком), замовники, кількість дітей, марка та державний номерний знак автобуса, прізвище, ім'я, по батькові водія та керівника групи, їх контактні телефони. Згідно із законом, повідомлення подається не пізніше ніж за три дні до виїзду.

Важливими документами є схема та графік руху автобуса. Відповідно ст. 18, Постанови Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2007 р. № 1184 «Про внесення змін до Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту», схема маршруту – це картографічне зображення маршруту; інших вказівок до оформлення схеми немає. Проте в управлінні поліції Волинської області керуються давнішою постановою Кабміну від 29 січня 2003 р. № 141

«Про внесення змін до Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту». Відповідно до ст. 52 цього положення, на схему маршруту поїздки треба наносити індекси та номери автомобільних шляхів, населені пункти, місця концентрації дорожньо-транспортних пригод, аварійно небезпечні ділянки тощо [118]. На практиці на схемі місця для зупинок позначаються знаком «5.38. Місце для стоянки», переїзди – знаком «1.27. Залізничний переїзд із шлагбаумом», а небезпечні ділянки та місця неодноразових ДТП знаком «1.39. Аварійно небезпечна ділянка». Біля знаків вказується кілометраж від початку дороги.

Графік руху автобуса має вигляд таблиці з п'ятьма стовпцями: «прибуття», «тривалість стоянки», «відправлення» (вказуються точні години та хвилини), «зміст зупинки» (опис причини стоянки автобуса), «примітка». При укладанні графіка руху обов'язково встановлюються такі зупинки автобуса:

- технічні – одна на перші 50 км і не менше однієї – на кожні наступні 100 км маршруту;
- для відпочинку – на 5 хв. через кожну годину руху і на 30 хв. через кожні 5 год. руху;
- для приймання їжі – через 3–5 год. руху (допускається поєднання 30-хвилинного відпочинку з перервою на обід);
- для ночівлі.

Також обов'язково враховується постанова, згідно з якою перевезення дітей дозволяється лише у світлу пору доби та за сприятливих погодних умов [122].

Схема та графік руху автобуса складаються у трьох примірниках: один залишається у секторі організації дорожнього руху та нагляду за станом доріг при погодженні, один в канцелярії додається до документів про поїздку, третій екземпляр повинен бути наявний під час перевезення. Схема та графік руху дійсні для використання протягом року.

Супровід автобусів із дітьми автомобілями патрульної поліції обов'язковий лише до місць тривалого відпочинку (дитячих таборів) та в

колонах із п'яти екскурсійних автобусів. У решті випадків рішення щодо доцільності супроводу приймають начальники обласних управлінь поліції разом із відділом супроводу [37]. Треба зауважити, що до 2008 р. супроводження службовими автомобілями ДАІ транспортних засобів було платною послугою, що встановлювалася згідно з вимогами спільного наказу Міністерства Внутрішніх Справ, Міністерства Фінансів України та Міністерства Економіки України від 05.10.2007 № 369/105/336 «Про затвердження розмірів плати за надання послуг органами і підрозділами МВС та порядку їх справляння». Згідно з наказом, супроводження одного транспортного засобу одним автомобілем супроводу здійснювалося з розрахунку 9.0 грн. за 1 км (вартість надзвичайно висока, адже в той час ціна оренди комфортабельного 50-місного автобуса була 5 грн /кілометр). Проте згідно з вимогами п. 7 ст. 28 Закону України від 04 вересня 2008 р. № 375-VI «Про оздоровлення та відпочинок дітей», супроводження груп дітей до або з місць оздоровлення та відпочинку здійснюється працівниками органів внутрішніх справ безоплатно. На Волині дитячі групи переважно супроводжуються у складі кількох автобусів, які рухаються за одним маршрутом і в один час, та при перевезенні учнів до літніх таборів.

Інші вимоги, дотримання яких допомагає збільшити рівень безпеки дітей у транспорті:

- для перевезення дітей водій обов'язково повинен мати не менше ніж 5 років досвіду водіння за категорією «D»;
- при протяжності маршруту більше 250 км у рейс направляються два шофери;
- перед виїздом у рейс водії повинні пройти медичний огляд, передрейсову перевірку технічного стану автобусу та інструктаж із безпеки дорожнього руху;
- автобус спереду і ззаду обладнується розпізнавальними знаками «Діти» (п. 30.3 «В» Правил дорожнього руху);

- обмеження швидкості для автобусів, що перевозять організовані групи дітей – 80 км / год [122].

1.3. Методичні основи конструктивно-географічного дослідження системи молодіжного та дитячого туризму окремого регіону

Конструктивно-географічне дослідження молодіжного та дитячого туризму окремого регіону передбачає побудову методології та методики дослідження, визначення принципів, підходів та методів дослідження. *Принципи* дослідження, враховуючи його мету та завдання, формулюють систему конкретних положень, якими треба керуватися під час дослідження.

Принцип територіальної цілісності у дослідженні молодіжного та дитячого туризму має важливе теоретичне значення. Принцип цілісності в конструктивно-географічних дослідженнях полягає в тому, що окремо взятий регіон виступає як цілісна система, елементи якої перебувають у постійній взаємодії. З огляду на це і враховуючи те, що система молодіжного та дитячого туризму окремого регіону складається з окремих компонентів, взаємодія між якими здійснюється за допомогою внутрісистемних (управлінських) зв'язків, застосування цього принципу дає можливість визначити їх основні складові компоненти та функції.

Необхідною умовою дослідження молодіжного туризму окремого регіону також є дотримання *принципу комплексності*, який передбачає комплексне вивчення об'єкта дослідження. Такий принцип особливо актуальний у нашому дослідженні, оскільки аналізуючи усі складові молодіжного туризму, а також чинники, які на нього впливають, треба враховувати як внутрішні, так і зовнішні аспекти такого впливу.

Із врахуванням принципу комплексності та територіальної цілісності, а також за допомогою методу структурного аналізу, в нашому дослідженні проаналізовано структурні та територіальні особливості молодіжного й дитячого туризму Волинської області.

Принцип системності є необхідною умовою вивчення компонентної, функціональної та територіальної структури молодіжного та дитячого туризму окремого регіону, оскільки він є системою з тісно пов'язаними між собою елементами. Дотримання принципу системності є також необхідною умовою об'єктивності та достовірності результатів дослідження.

Принцип ієрархічності є важливим у вивченні окремих елементів молодіжного туризму окремого регіону як цілісної системи.

У процесі конструктивно-географічного дослідження молодіжного туризму окремої території треба враховувати низку наукових *підходів*. Підходи у наукових дослідженнях – це певний напрям, який об'єднує декілька принципів і методів дослідження, спільних за своїм змістом.

У процесі вивчення молодіжного туризму за допомогою наукових методів дослідження, на нашу думку, варто насамперед застосувати *системний підхід*. Більшість науковців вважають, що система – це сукупність взаємопов'язаних елементів, які утворюють певну цілісність.

Класифікаційний підхід має насамперед важливе практичне значення, яке полягає в необхідності відображення результатів дослідження, диференціації територіальних і структурних особливостей системи молодіжного та дитячого туризму окремого регіону й рівнів прояву чинників.

Комплексний підхід розглядає систему молодіжного та дитячого туризму окремого регіону як єдину систему макрорівня, а також здійснює комплексну оцінку різного роду процесів на рівні адміністративних районів та міст області.

У дослідженні використовується значну кількість загальнонаукових методів. Метод – це спосіб побудови і обґрунтування системи наукових знань, це шлях дослідження і практичного перетворення дійсності; система правил, принципів і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей розвитку природи, суспільства і мислення або практичної перетворювальної діяльності людини [115]. Методи науки – це система регулятивних принципів, відповідно до яких будується пізнавальна теоретична діяльність людини, самі знання, їхня реконструкція та перетворення. Науковий метод виступає визначеною формою

знання. В ньому не просто фіксуються найбільш загальні закономірності практики пізнання і пізнаваних предметів [137].

Використання методів дослідження пов'язано з необхідністю всебічного підходу до оцінки розвитку молодіжного туризму окремого регіону. Серед таких: *метод статистичного аналізу, порівняльно-географічний, математичний метод, прогнозування, картографічний, історичний.*

Порівняльно-географічний метод – традиційний, один із найвідоміших у географії. Метод передбачає порівняння географічних об'єктів, процесів, явищ, розташованих на різних територіях або ж які спостерігаються в різний час. В результаті встановлюються просторові або тимчасові відмінності. *Порівняльно-географічний метод* у конструктивно-географічному дослідженні окремого регіону застосовується для виявлення відмінних та схожих рис і процесів, співставлення рівнів розвитку молодіжного та дитячого туризму в різних регіонах і між його окремими територіальними одиницями (районами, містами) [40].

Одним із основних методів у дослідженні молодіжного та дитячого туризму є *картографічний метод*. Картографічний метод – це сукупність заходів і засобів для просторової інтерпретації й аналізу розміщення об'єктів та явищ навколишнього середовища. Він ґрунтується на спеціальних математичних законах і передбачає використання географічних засобів побудови двовимірного зображення на площині. Застосування картографічного методу в процесі наукового пізнання й аналізу зумовлене такими основними властивостями карт: можливістю вибіркового відображення об'єкта моделювання (програмного прогнозування); узагальненням його властивостей; метричністю (можливістю вимірювання і математичного порівняння); неперервністю; наочністю [134]. У нашому дослідженні цей метод використовується у процесі аналізу ресурсно-туристського потенціалу окремого регіону, районування території, з використанням картограм, для зображення середньої інтенсивності явищ у межах одиниць адміністративно-територіального поділу. Результатом наукових досліджень є розроблені

автором картосхеми інтегрального індексу рівня відносного рекреаційно-туристичного освоєння території Волинської області, потенціалу поля рекреаційно-туристичних ресурсів молодіжного та дитячого туризму населених пунктів Волинської області, рекреаційно-туристичного районування територіальної, рекреаційної системи дитячого і молодіжного туризму Волинської області, а також авторські розробки картосхем туристських маршрутів для туристсько-спортивних походів.

Метод статистичного аналізу використовується у процесі систематизації зібраних даних, він дозволяє з'ясувати та подати кількісну характеристику факторам, що впливають на стан об'єкта, а також простежити й порівняти динаміку об'єкта, який досліджують, у часі [102].

У нашому дослідженні метод статистичного аналізу застосовується послідовно протягом трьох етапів. На першому етапі відбувається збір первинного статистичного матеріалу. Другий етап передбачає систематизацію та групування зібраної статистичної інформації. На третьому етапі відбувається аналіз взаємозв'язків між процесами та явищами, які досліджують, їх динаміки, структури та територіальної організації.

Джерелами первинної статистичної інформації в нашому дослідженні є дані Державної служби статистики України у Волинській області, дані Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, управління освіти і науки Волинської облдержадміністрації, публікації вітчизняних і зарубіжних авторів, матеріали конференцій, а також спеціальні джерела, отримані в результаті авторських досліджень.

Історичний метод дає змогу ретроспективного аналізу системи молодіжного і дитячого туризму, зокрема мережі спеціалізованих туристсько-краєзнавчих закладів (центрів та станцій туристів), нормативно-правової та методичної бази, кадрового потенціалу, державного фінансування тощо.

Методи *географічного прогнозування* – це способи теоретичних і практичних розробок прогнозу [24]. *Метод прогнозування (індукції)* дає можливість встановити причинно-наслідкові зв'язки між предметами та

явищами. У нашому дослідженні метод індукції використовується разом із методом SWOT-аналізу для створення перспективних програм відповідно до поетапної реалізації стратегії розвитку молодіжного та дитячого туризму Волинської області.

Метод SWOT-аналізу дозволяє провести детальне вивчення чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Результатом SWOT-аналізу є розробка можливих стратегічних дій, спрямованих на посилення конкурентних позицій, пріоритетних напрямків вдосконалення структури й територіальної організації системи молодіжного та дитячого туризму окремого регіону. За допомогою SWOT-аналізу характеризуються наявні (стартові) умови, що дозволяє виявити конкурентні переваги та обмеження для подальшого розвитку молодіжного туризму регіону.

Назва SWOT-аналіз трактується як перелік та оцінка факторів розвитку:

Strengths (сильні сторони) – внутрішні можливості, особливості та переваги для розвитку;

Weaknesses (слабкі сторони) – особливості та недоліки, що ускладнюють розвиток;

Opportunities (можливості) – умови та фактори, які можуть сприяти та стимулювати розвиток;

Threats (загрози) – умови та фактори, які можуть ускладнювати та уповільнювати розвиток.

Результатом проведення SWOT-аналізу є розробка стратегії розвитку молодіжного та дитячого туризму Волинської області.

Методика географічних досліджень містить систему методів та прийомів. *Географічний підхід* у нашому дослідженні враховує такі важливі принципи, як територіальність, цілісність, системність та забезпечує зв'язок усіх методів дослідження.

Важливим результатом дослідження територіальної структури молодіжного та дитячого туризму є проведення районування території Волинської області відповідно до запропонованих таксономічних одиниць.

Метод *рекреаційного районування* є ключовим методом наукового аналізу та синтезу, що дозволяє глибше зрозуміти особливості розміщення явищ та їх територіальної організації в цілому.

Рекреаційне районування, як і суспільно-географічне районування в цілому, полягає у пошуку, виокремленні та картографуванні ядер районоутворення. Ними є певні поселення, які функціонують на базі використання рекреаційних ресурсів [80].

Процес рекреаційного районування, наслідком якого є виокремлення рекреаційно-туристських районів, залежить від мети, що ставить перед собою дослідник, та кількості районоутворюючих чинників.

Метою нашого районування є виокремлення основних туристсько-краєзнавчих ядер, що об'єднують у собі природні й соціальні туристські ресурси, є або можуть стати важливими центрами молодіжного та дитячого туризму Волинської області. Тому ми беремо до уваги лише ті показники, які безпосередньо впливають на стан та розвиток системи молодіжного і дитячого туризму.

У сучасній науковій літературі немає обґрунтованих і універсальних кількісних показників, які можна було б покласти в основу рекреаційно-туристського районування. Необхідно використовувати якомога більшу кількість змінних величин. Тому у своєму дослідженні ми беремо за основу підхід професора К. Мезенцева, який пропонує для суспільно-географічного районування виокремлювати три етапи: 1 – виокремлення ядер районоутворення; 2 – делімітація регіонів; 3 – аналіз структури регіонів.

Ефективним методом виокремлення ядер районоутворення у цьому випадку є математико-картографічний, який ґрунтується на механізмі побудови карт статистичних поверхонь потенціалу поля певного явища.

Для визначення взаємного впливу ядер районоутворення, а отже, і першої, найважливішої, стадії рекреаційного районування придатна формула потенціалу поля:

$$V_i = P_i + \sum (P_j/d_{ij}), \quad (1.1)$$

де V_i – потенціал поля певного явища в i -му населеному пункті;

P_i і P_j – відповідні значення показника в i -му та j -му населених пунктах;

d_{ij} – відстань між i -м та j -м населеними пунктами [80, с. 46].

Основними ознаками вирізнення рекреаційно-туристських таксонів (районів) на території Волинської області є наступні:

- територіальне сполучення рекреаційно-туристичних об'єктів, придатних для проведення відпочинку, оздоровлення та дозвілля дітей та юнацтва;
- рекреаційно-туристська спеціалізація території, зокрема специфіка надання послуг в обслуговуванні дітей та юнацтва;
- забезпеченість рекреаційно-туристичними ресурсами території;
- рівень рекреаційно-туристичного освоєння території, зокрема кількості туристичних об'єктів природного та суспільного походження, туристичних подій.

Конструктивно-географічне дослідження дитячого та молодіжного туризму передбачає три послідовні етапи: 1 – підготовчий (теоретико-методологічний) етап; 2 – аналітичний етап (системно-структурний аналіз); 3 – синтетичний (завершальний) етап.

На *підготовчому етапі* було сформульовано об'єкт та предмет дослідження, мету, для досягнення якої визначено основні завдання. Також важливе значення для дослідження має огляд літературних джерел. Це дає змогу розкрити сутність наукових понять «дитячий туризм», «юнацький туризм», «шкільний туризм», «молодіжний туризм» визначити їх складові елементи та функції, дослідити функціональну структуру «молодіжного туризму» та виявити чинники, які можуть впливати його функціонування.

Збір первинних (статистичних) матеріалів та їх узагальнення дає можливість структурного аналізу, виявлення причинно-наслідкових зв'язків між різними процесами, що прямо або опосередковано впливають на «молодіжний туризм» окремої території.

Необхідною умовою для досягнення об'єктивного кінцевого результату в нашому дослідженні є правильне визначення принципів та підходів, методології та методики дослідження молодіжного й дитячого туризму.

Аналітичний етап дослідження передбачає дві частини:

- дослідження структури й територіальної організації системи молодіжного та дитячого туризму Волинської області на мезорівні (регіональний) та мікрорівні (локальному – окремі рекреаційно-туристські центри, пункти);
- обґрунтування впливу окремих чинників на систему молодіжного та дитячого туризму Волинської області, зокрема соціальні, економічні, демографічні, правові, економіко-географічні та ін.;
- дослідження ресурсної бази системи молодіжного та дитячого туризму Волинської області, її туристичний потенціал, а також основні туристичні напрямки.

У процесі дослідження «молодіжного туризму» Волинської області нами опрацьовано матеріали періодичних видань, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених. Інформаційну базу дослідження склали статистичні дані Головного управління статистики у Волинській області, Департаменту інфраструктури та туризму обласної державної адміністрації.

Синтетичний (завершальний) етап передбачає аналіз сучасного стану та територіальних особливостей ринку праці регіону на основі проведеного аналізу соціально-економічних показників.

На сучасному етапі простежується обґрунтування пріоритетних напрямків вдосконалення системи дитячого та молодіжного туризму. З урахуванням тенденцій у молодіжному сегменті туризму розробляється «Стратегія розвитку молодіжного і дитячого туризму Волинської області», в якій обґрунтовано основні напрями реалізації системи поетапних заходів. Ці заходи зорієнтовані на:

- розробку та впровадження перспективних регіональних програм на місцевому рівні;

- державне регулювання розвитку молодіжного та дитячого туризму;
- створення інвестиційних умов для розвитку наявної туристично-рекреаційної інфраструктури;
- розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури.

В основу методики покладений алгоритм конструктивно-географічного дослідження дитячого та молодіжного туризму, що відображає послідовність і зумовленість порядку вивчення дитячого та молодіжного туризму у Волинській області, його сучасного стану, особливостей територіальної диференціації, проблем, перспектив та заходів оптимізації. Логіка дослідження (рис. 1.1) полягала у реалізації трьох головних послідовних етапів дослідження: підготовчого (теоретико-методологічного); аналітичного (системно-структурного аналізу); завершального (синтетичного).



Рис. 1.1 Алгоритм конструктивно-географічного дослідження дитячого та молодіжного туризму (складено автором)

В межах першого етапу сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання, робочу гіпотезу дослідження, обґрунтовано принципи дослідження, вибрано методи, проведено збір первинних (статистичних) матеріалів та їх узагальнення. Другий етап – основний. Проведено дослідження структури й територіальної організації системи молодіжного та дитячого туризму Волинської області на мезорівні (регіональний) та мікрорівні (локальний), її ресурсної бази, туристичного потенціалу, основних туристичних напрямків, обґрунтовано вплив окремих чинників на систему молодіжного та дитячого туризму Волинської області. На завершальному етапі проведено SWOT-аналіз молодіжного та дитячого туризму, виявлення слабкі, сильні сторони, можливості та загрози подальшого розвитку, розроблена Стратегія розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області та рекомендації для оптимізації розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області

Висновки до розділу 1

Отже, на практиці, у нормативно-правових актах та науковій літературі немає спільно визначеної термінології щодо понять молодіжний та дитячий туризм. Водночас у всіх вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах дитячий та молодіжний туризм виокремлюють як форми (види) туризму з урахуванням віку учасників подорожі.

З огляду на відсутність чіткої термінології у визначенні поняття молодіжний та дитячий туризм, нами було запропоновано власні варіанти формулювання цієї дефініції.

На нашу думку, дитячий туризм – це організовані рекреаційні заходи для осіб до 18 років поза межами їхнього постійного місця проживання та навчання, пов'язані із використанням позаурочного часу для оздоровчої, виховної, культурно-пізнавальної, краєзнавчої та спортивної діяльності. Молодіжний туризм являє собою рекреаційні заходи молоді віком від 18 до

35 років, пов'язані з пізнавальною, оздоровчою, спортивною та культурно-розважальною діяльністю поза межами постійного місця проживання та навчання, без мети отримання прибутку в місці перебування.

Невід'ємний складник у системі молодіжного і дитячого туризму окремого регіону – його функціонально-компонентна структура (попит та пропозицію на ринку туристичних послуг, різновиди, форми та напрямки туристсько-краєзнавчої діяльності дітей і юнацтва), управлінська структура, яка презентована інфраструктурою молодіжного та дитячого туризму окремого регіону (організації й установи, що забезпечують його функціонування) і територіальна структура, яка являє собою територіальне відображення функціонально-компонентної структури.

Молодіжний і дитячий туризм виконує низку важливих функцій, зокрема освітньо-виховну функцію, оздоровчу (рекреаційну), соціокультурну, економічну.

Важливим складником конструктивно-географічного дослідження молодіжного і дитячого туризму окремого регіону є визначення чинників, що впливають на його функціонування. Чинники молодіжного і дитячого туризму – це умови та обставини, які позначаються на його стані та визначають його розвиток; розрізняються за відношенням до впливу, за походженням, характером, тривалістю та масштабами впливу. За походженням їх поділяють на три великі групи: природно-географічні, суспільно-географічні та нормативно-правові.

Алгоритм дослідження дитячого та молодіжного туризму полягає у реалізації трьох головних послідовних етапів дослідження:

- підготовчого (теоретико-методологічного);
- аналітичного (системно-структурного аналізу);
- завершального (синтетичного).

Результати досліджень опубліковані автором у працях [45, 88, 89].

РОЗДІЛ 2. РЕСУРСНО-ТУРИСТИЧНІ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОДІЖНОГО ТА ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Природні рекреаційно-туристичні ресурси Волинської області

Конструктивно-географічні основи охорони природи і раціонального використання природних ресурсів відіграють важливу роль у плануванні та організації туристичної діяльності дітей та молоді. Заповідні території мають важливе значення у краєзнавчій та рекреаційній діяльності підростаючого покоління, сприяють вихованню поваги та дбайливого ставлення до природи.

Організація дитячого й шкільного туризму певною мірою відрізняється від молодіжного за формою та змістом. Так, найбільш масовою формою дитячого туризму є організовані культурно-пізнавальні автобусні або комбіновані тури Україною та за кордон відвідування оздоровчих таборів та закладів санаторного типу, що спеціалізуються на профілактичному лікуванні; спортивний туризм; активний відпочинок, що передбачає піші та лижні походи, сплави на байдарках, велосипедні походи, поїздки на фестивалі та змагання; сімейні тури тощо.

Існує певна відмінність у формах організації молодіжного туризму. Для нього характерним є більш тривалі екскурсійні поїздки, як правило, усі види спортивного туризму, зокрема складніші маршрути, вид пересування за маршрутом тощо. З огляду на це організація туризму для дітей та молоді потребує використання різного роду рекреаційно-туристичних ресурсів, відповідно до форм організації дозвілля тощо. В дослідженні ми акцентуємо увагу на дослідженні раціонального використання природних рекреаційно-туристичних ресурсів та природно-заповідних територій, які використовуються у всіх формах дитячого та молодіжного туризму.

Одним із основних передумов розвитку молодіжного та дитячого туризму є його природний складник. Природними рекреаційно-туристичними ресурсами

є природно-територіальні та аквальні комплекси, які характеризуються набором різних якісних і кількісних показників, що так само виступають як передумови формування та розвитку територіальних рекреаційних комплексів.

Варто зауважити, що розподіл природних рекреаційно-туристичних ресурсів у територіальному аспекті є неоднорідним і нерівномірним, що також визначає особливості просторової організації територіальних рекреаційних комплексів. Враховуючи таку закономірність та беручи до уваги наявну територіальну організацію природних рекреаційно-туристичних ресурсів Волинської області, на її території можна виділити дві зони з різним розподілом та потенціалом природних рекреаційних ресурсів. Так, для північної та центральної територій області характерна висока концентрація природно-територіальних та аквальних комплексів, зокрема лісів, озер, річок. Південь території Волинської області характеризується порівняно нижчою концентрацією та потенціалом природних рекреаційних ресурсів. Це зі свого боку визначає суспільно-географічний тип рекреаційно-туристичного освоєння території.

У нашому дослідженні беремо до уваги ресурси, які широко використовуються або можуть бути використаними в рекреаційно-туристичній діяльності дітей та молоді. Одним із таких ресурсів є кліматичні рекреаційні ресурси.

З одного боку, вони виступають як окремо взятий рекреаційний ресурс, а з іншого – є важливою передумовою максимального використання потенціалу інших видів ресурсів. Кліматичні ресурси впливають на комфортність окремої території в контексті відпочинку та організації туристських оздоровчо-спортивних заходів.

У науковій літературі при оцінці кліматичних рекреаційних ресурсів окремої території треба брати до уваги показники, що характеризують певні кліматичні умови території, на які вони поширюються, тривалість такого впливу тощо [5, с. 59]. Зважаючи на таку особливість та враховуючи специфіку нашого дослідження, вважаємо за доцільне дослідити такі кліматичні

характеристики, які безпосередньо впливають на рекреаційно-туристську діяльність дітей та молоді. Одним із основних кліматотвірних чинників молодіжного та дитячого туризму є кількість сонячної радіації, що виражається у тривалості сонячного сяння (додаток А). Беручи до уваги статистичні дані, треба зауважити, що річна тривалість сонячного сяння для Волинської області складає 1871 год. Це більше, ніж у Закарпатській області (1742 год.) [19].

Найбільша кількість днів із сонячним сянням традиційно припадає на весняно-літній період. Найвищі показники характерні для травня (255 год.), червня (282 год.), липня (287 год.) та серпня (251 год.). Саме цей період є найбільш сприятливим для відпочинку дітей та молоді, зокрема для проведення туристсько-спортивних походів.

Не менш важливим показником, який характеризує кліматичні особливості територій, є температура повітря. Враховуючи висновки наукових досліджень щодо цього природного компонента, вважаємо, що температурний режим є визначальним при здійсненні тих чи інших форм рекреаційно-туристичної діяльності. Сприятливим для відпочинку та оздоровлення вважаються дні із середньодобовими температурами понад $+10^{\circ}\text{C}$. Особливо сприятливими та комфортними умовами для літнього періоду вважаються дні з середньодобовими температурами понад $+15^{\circ}\text{C}$, із безхмарною погодою впродовж доби та без опадів. Для зимового періоду сприятливими є дні з помірно морозною погодою (до -12°C), безвітряною морозною погодою (до -22°C), зі стійким сніговим покривом [81].

Характеризуючи середні місячні та річні показники температури повітря у Волинській області, можемо твердити про територіальну однорідність температурного режиму. Протягом останніх років спостереження на всіх метеорологічних станціях області було зафіксовані практично однакові показники температури повітря (додаток А 1). Так, найбільш сприятливими місяцями для відпочинку та оздоровлення дітей і молоді є: травень $+13,8^{\circ}\text{C}$, червень $+17^{\circ}\text{C}$, липень $+18,6^{\circ}\text{C}$, серпень $+17,7^{\circ}\text{C}$. У вересні середньомісячна температура повітря на території області становить: Світязь $+13,2^{\circ}\text{C}$, Ковель

+13,2°C і Луцьк +13,4°C, що є сприятливим для проведення багатоденних туристичних походів, екскурсій тощо. У жовтні середня місячна температура повітря різко опускається до показника +7,8°C. Такі умови не є сприятливими для цілої низки форм відпочинку та дозвілля дітей і молоді, проте лишають місце для одноденних та короткотривалих пішохідних прогулянок.

Важливим чинником рекреаційно-туристичної діяльності є мінливість погоди, яка може ускладнювати її прогнозування на період проведення відпочинку дітей та молоді. Також варто зауважити, що для рекреації має значення добова зміна температури повітря та атмосферного тиску, що може негативно вплинути на фізіологічний стан людини. На комфортність рекреанта може впливати вітровий режим, опади, вологість повітря і навіть хмарність. Оскільки оптимальні погодні умови визначаються також віковими та індивідуальними особливостями рекреантів, то такі кліматичні показники теж варто враховувати.

Для Волинської області характерними є досить високі середні місячні і річні величини відносної вологості повітря, у середньому по області – 78 % (додаток А 2). Показники кількості опадів становлять в межах 640 мм/рік по області. Найбільша кількість опадів спостерігається в червні (80 мм), липні (82 мм) та серпні (78 мм), що певною мірою впливає на якість та тривалість проведення екскурсійних та спортивних туристичних походів (додаток А 3).

Територія Волинської області є малоприсадибною для таких видів рекреаційно-туристської діяльності, як зимові види відпочинку, оскільки їх розвиток, окрім відповідних температурних режимів, також визначається наявністю певного рівня снігового покриву, а також рельєфом території. Водночас такий вид масового відпочинку дітей та молоді, як лижний туризм, катання на санках цілком доступний. Найбільш сприятливими територіями для таких видів відпочинку є південні та північні території області.

Тривалість залягання снігового покриву в північних районах області становить 3-4 місяці, а його середня товщина – 14 см. (додаток А 4). Південні райони області характеризуються дещо більшою товщиною снігового покриву

– 16 см, і тривалістю залягання – близько 4 місяців. Середня щільність снігу складає 230 кг/м^3 , що створює сприятливі умови для організації зимових видів спорту та відпочинку. Сприятливим періодом для зимових видів відпочинку на території Волинської області є період із початку грудня до кінця березня, коли переважають середньомісячні температури повітря в межах ($-5,0^\circ\text{C}$) та (-6°C) зі стійким сніговим покривом. Більшість днів цього періоду мають сприятливий тип погоди.

Досить вагомий вплив на розвиток рекреації мають кліматичні чинники, які пов'язані з небезпечними гідрометеорологічними явищами. Вони є стримуючим чинником рекреаційно-туристської діяльності. До них відносяться грози, тумани, град, повені, хуртовини, снігові лавини, пилові бурі тощо. Для території Волинської області характерними є грози, тумани, повені, град і хуртовини. Це важливий стримуючий чинник для розвитку таких видів рекреації, як пішохідний туризм. Так, скажімо, туман і хуртовини негативно впливають на автобусні поїздки, оскільки збільшує ризики ДТП. Найвищі показники кількості днів із хуртовиною припадає на січень і лютий – в середньому 5 днів.

Такі явища, як грози, найчастіше виникають саме в найбільш сприятливий період для відпочинку дітей та молоді – травень, червень, липень та серпень. У середньому відбувається 4–5 днів із грозою на місяць у літній період, що створює певні ризики для безпечного проведення туристичних походів.

Кліматичні рекреаційно-туристичні ресурси Волинської області можна оцінити як сприятливі для організації відпочинку, туристсько-спортивних та краєзнавчих заходів. Вони задовольняють рекреаційно-туристські потреби, як зимових, так і літніх видів відпочинку й туризму. Сприятливі кліматичні умови на території Волинської області зберігаються протягом 9–10 місяців. Несприятливі найчастіше спостерігаються в червні, липні, жовтні, листопаді і січні, проте вони мають локальний характер і притаманні лише для декількох днів, що дає змогу системі дитячого відпочинку й туризму функціонувати на території Волинської області протягом року.

Важливим видом рекреаційно-туристичних ресурсів, який масово використовується в оздоровленні та відпочинку дітей і молоді, є водний. Це акваторії морів, озер, водосховищ, канали, річки, джерела лікувальних мінеральних вод. На території Волинської області найбільш цінними в рекреаційному плані є озера. В цілому область має хорошу забезпеченість водними ресурсами, насамперед прісними водами, тому може задовольнити вимоги в рекреаційних потребах фактично на всій території. Цінність водних ресурсів полягає в тому, що наявність водних об'єктів є передумовою організації різноманітних форм водного відпочинку: купання, рибальства, вітрильного спорту, відпочинку на парусних і веслових суднах, байдарках, веслування, академічної греблі, підводного полювання тощо.

У характеристиці рекреаційної придатності водних об'єктів доречно також враховувати певні вимоги до стану навколишнього середовища, оскільки на тип рекреаційного використання берегових зон та акваторій особливо впливають, як природні, так і антропогенні чинники. До таких належать географічне положення, параметри водних об'єктів, їх гідрологічний режим, транспортна доступність, характер і масштаби забруднення навколишнього середовища, збереження озерних екосистем в умовах антропогенного впливу, а також інші чинники, що визначають рекреаційну придатність та естетичну цінність узбереж водних об'єктів в цілому або їх окремих ділянок.

Масштаби розвитку більшості літніх видів спорту на водоймах значною мірою залежать від температури води та повітря. Нижньою межею температури води рекреаційних водойм прийнято вважати $+17^{\circ}\text{C}$, в основному це стосується купання, водних лиж і деяких інших видів відпочинку. Тому період, придатний для рекреаційного водокористування, визначається датами переходу температури води через цю критичну точку. Значний вплив на масштаби рекреаційного використання водних об'єктів мають такі фактори, як транспортне освоєння і доступність водойм. Для короткочасного відпочинку без ночівлі межею транспортної доступності вважається 60–70 км (тобто не більше 2 годин поїздки транспортом). Для короткочасного відпочинку з

ночівлею ця межа може бути збільшена до 3–4 годин, а для тривалого відпочинку – до 1–2 діб. Рекреаційна цінність водних об'єктів особливо зростає тоді, коли їх берегова зона обладнана відповідним чином, тобто створена рекреаційна інфраструктура – пляжі, суднові станції, причали, пункти харчування, лікування, прокату, розваг, санітарно-технічне облаштування [141]

Треба зауважити, що різні види рекреаційної діяльності передбачають певні вимоги до параметрів водойм і берегової зони, а також до якості навколишнього середовища. Такого роду чинники є одними з вирішальних при визначенні рекреаційної придатності та цінності водних об'єктів. Нині не існує єдиної та узгодженої системи параметрів акваторій і берегових зон, які рекомендуються для оптимальних умов відпочинку. Їх перелік коливається в широких межах. Параметри, які ми беремо до уваги у нашому дослідженні, наведені у Додатку Б.

Оскільки в нашому дослідженні вивчаємо окремі рекреаційно-туристичні ресурси всієї території області, то з огляду на їх значну кількість і різноманітність доцільно брати до уваги лише ті, які є найбільш перспективними і мають певну рекреаційну цінність.

Такий підхід зумовлений тим, що значна кількість річок і невеликих озер не можуть повністю задовольнити попит на відпочинок біля води, оскільки багато з них сильно замулені й маловодні, часто віддалені від населених пунктів або розміщені в місцях, важкодоступних для масового відвідування рекреантів. Як правило, такі водні об'єкти здебільшого мають місцеве рекреаційне значення.

Можливості рекреаційного використання низки малих озер та річок Волинської області суттєво обмежені поганою транспортною доступністю, а також характером дна мілководної зони і типом берегів. Для малих озер, як правило, характерним є мулистий та піщано-мулистий типи мілководної зони, вкриті чагарниками й очеретом береги, що знижує їх естетичну цінність, унеможливує якісну організацію таких форм водного відпочинку, як купання. До таких відносять переважно озера басейну р. Вижівка, межиріччя р. Західний

Буг і р. Прип'ять, р. Турія і р. Стохід, р. Стохід і р. Стир, басейну р. Турія. Водночас низка озер названих річкових басейнів є перспективними і придатними в рекреаційному плані. Це оз. Любань, оз. Пісочне, оз. Сомине, оз. Глухівське, оз. Линівське, оз. Оріхове, оз. Лука, оз. Синове, оз. Сірче, оз. Нечимне, оз. Цирське, оз. Островатське, які мають значні площі, піщане дно і достатню ширину мілководних зон (додаток Б).

Ці озера є переважно мілководними з середніми глибинами 4–12 м, за винятком оз. Лука, оз. Сомине, мілководна зона яких у літній період добре прогрівається і є найбільш сприятливою для водних видів рекреаційно-туристської діяльності. Температура води коливається від +17,2°C в червні до +18,8°C в серпні, а піщаний або піщано-мулистий тип мілководних зон є сприятливим чинником для відпочинку дітей та молоді (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Середня температура води в озерах Волинської області, °C [33]

Декади	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень
1	5,3	10,6	16,4	18,3	19,8	16,6	9,5
2	6,6	13,0	17,2	18,8	18,8	13,1	8,2
3	8,4	14,9	18,3	19,6	17,1	11,8	6,1

Особливо сприятливими характеристиками вирізняється більшість озер басейну р. Західний Буг, р. Стохід і заплави р. Прип'ять, де наявні широка мілководна зона з переважно піщаним типом дна, значні середні глибини, хороша транспортна доступність, низький рівень антропогенного навантаження, збережені озерні екосистеми. Серед них варто зауважити наступні озера: оз. Світязь, оз. Люцимир, оз. Крайне (Кругле), оз. Соминець, оз. Пулемецьке, оз. Острів'янське, оз. Луки, оз. Пісочне, оз. Піщанське, оз. Біле, оз. Люб'язь, оз. Волянське, оз. Згоранське. На цих озерах поширені такі форми дитячого та юнацького відпочинку, як купання, катання на байдарках, веслування, любительське рибальство [143].

Особливо варто зауважити рекреаційно-туристичний потенціал окремих озер у контексті розвитку водних видів спорту. Мова йде про вітрильний спорт

та академічну греблю, розвиток яких передбачає дотримання відповідності певним критеріям та вимогам до водних об'єктів. Цим вимогам відповідає низка озер на території Волинської області: оз. Світязь, оз. Пулемецьке, оз. Луки, оз. Оріхове, оз. Нобель, оз. Люб'язь, оз. Біле. Всі інші озера мають обмежене рекреаційне значення для туризму та лише на окремих ділянках придатні для таких форм відпочинку, як риболовля, катання на байдарках тощо (додаток Б).

Поблизу багатьох озер і річок створена мережа дитячо-юнацьких рекреаційно-оздоровчих закладів, як стаціонарних, так і літніх дитячих таборів. Треба зауважити, що більшість дитячих лікувально-оздоровчих закладів області, санаторіїв, профілакторіїв тощо розміщено поряд з озерами. Як приклад, дитячий санаторій «Пролісок» знаходиться біля ставка р. Путилівка, обласний дитячий протитуберкульозний санаторій «Згорани» – поблизу оз. Велике Згоранське, санаторій «Лісова Пісня» – поряд з оз. Пісочне. Наявні рекреаційні заклади не вичерпують оздоровчі можливості водних об'єктів області. Значна кількість малих озер може використовуватися як місця локалізації наметових і профільних дитячих таборів на базі привабливих берегових комплексів, а також для прокладання перспективних маршрутів туристсько-краєзнавчих походів.

Рекреаційно-туристична придатність річок на території Волинської області презентує значну рекреаційну цінність, особливо це стосується басейну р. Прип'ять. Враховуючи досить широкий спектр рекреаційного використання річок, вважаємо за доцільне описати основні водні артерії області в контексті їх існуючого та можливого рекреаційного використання. Треба зауважити, що деякі з них не мають безпосереднього рекреаційного значення, оскільки є малими за протяжністю, мають несприятливу берегову лінію, переважно мулисте дно мілководної зони тощо. Водночас вони є невід'ємним складником краєвиду і за наявності таких сприятливих природних умов, як атрактивність ландшафту, чиста вода, виступають як чинник, що може приваблювати рекреантів.

Великі можливості для організації водних видів рекреаційної діяльності на території Волинської області мають р. Прип'ять, р. Стохід, р. Стир і р. Турія. Усі вони мають значну протяжність із чистим руслом, що дозволяє розвивати такі види водного туризму, як катання на байдарках, веслування. Мулистий і піщано-мулистий тип мілководної зони не є сприятливим чинником для організації такої форми відпочинку, як купання, проте окремі ділянки р. Стир, р. Стохід і р. Вижівка все-таки мають відповідні умови комфортного доступу до води. Надзвичайно велике рекреаційне значення для області має р. Прип'ять, протяжність якої в межах області становить близько 261 км; річка має мальовничі береги, чисельні перешкоди, відносно чисту воду, тому є однією з найперспективніших для рекреаційно-туристського використання (додаток Б 1).

Зростає використання водних ресурсів, що зумовлює необхідність здійснення екологічних заходів для поліпшення стану водних об'єктів області. Використання водних об'єктів тепер має багато недоліків: порушується природоохоронне законодавство у водоохоронних зонах і прибережних смугах; розорюються значні ділянки, які прилягають до річок. Такі факти мають місце на заплавах річок Вижівка, Рудка, Неретва та ін. За останні роки було обстежено водоохоронні зони та прибережні смуги всіх річок області й намічені конкретні заходи. Було видано розпорядження про заборону спорудження на відстані не ближче ніж 500 м від русел річок таких об'єктів, як хімічні склади для добрив, отрутохімікатів, машино-транспортні двори, тваринницькі приміщення, силосні ями і т. ін. Найбільшу тривогу викликає рівень забруднення водних систем, яке зростає, незважаючи на спад виробництва. Неефективно працюють очисні споруди, що пояснюється насамперед використанням застарілих технологічних схем очищення. Великий вплив на природні комплекси спричинила осушувальна меліорація. Ситуація, що склалася на осушених землях, вимагає професійної розробки та здійснення цілеспрямованих заходів щодо створення сприятливого екологічного середовища. Звісно, що при проектуванні меліоративних систем допускалися

помилки. Так, у свій час не треба було осушувати на півдні області в межах Волинської височини вузькі заплави річок Гнилої Липи та Черногузки [33].

Обов'язковою умовою комплексного використання рекреаційно-туристичного потенціалу є також наявність природних лікувальних мінеральних вод та грязей. На території Волинської області розвідано декілька перспективних родовищ природних мінеральних вод, основну масу яких складають мінеральні води без специфічних компонентів. Однак їх експлуатаційні запаси повною мірою не встановлено.

Найпоширенішими типами мінеральних вод на території Волинської області є гідрокарбонатно-кальцієві, гідрокарбонатно-натрієві та хлоридно-кальцієві. Їх родовища знаходяться по близу с. Осниця Маневицького району, смт. Ратне, а також біля с. Тур Ратнівського району і с. Гаївка, поблизу якого знаходиться санаторій «Лісова пісня» (табл. 2.2). Також в області розвідано хлоридно-натрієві мінеральні води з підвищеною мінералізацією. Вони поширені поблизу с. Журавичі Ківерцівського району. Ці води мають домішки йоду, радону і бромну. Ще один тип мінеральних вод розвіданий поблизу м. Ковель, це хлоридно-натрієво-йодо-бромні води [33].

Таблиця 2.2

Природно-рекреаційний потенціал родовищ мінеральних вод [33]

Назва родовища	Річний запас, тис.м ³ /рік	Потреба на 1 курс лікування, м ³ /люд.
Журавичівське (Ківерцівський район)	87,6	2,536
Ковельське (Ковельський район)	32,85	2,501
Локачинське (Локачинський район)	3,6	0,036
Луцьке (Луцький район)	6,0	0,036
Шацьке (Шацький район)	6,095	0,036
Всього	136,145	

Також варто зауважити наявність на території області значних покладів лікувальних грязей, переважно торфових і сапропелевих (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Природно-рекреаційний потенціал родовищ лікувальних грязей [33]

Назва родовища	Сумарний запас, тис. м ³	Норма потреб, м ³	Природний потенціал, тис. люд./рік
Липнівське, Берестечківське (Горохівський район)	206,2	0,2	41,24
Журавичівське (Ківерцівський район)	217	0,2	43,4
Головне, Машів (Любомський район)	88	0,2	16,16
Троянівка (Маневицький район)	40	0,2	8,0
Став.Тетеринське (Ратнівський район)	237	0,2	47,4
Гайки (Турійський район)	36	0,2	7,2
Шацьке (Шацький район)	4768	0,2	95,36
Всього	5592,2		258,761

В області розвідано близько тридцяти родовищ лікувальних торфових та сапропелевих грязей. Вони мають високу теплоємність, бактерицидність і містять терапевтично активні речовини та живі мікроорганізми (табл. 2.4).

Варто зауважити, що використання мінеральних вод і лікувальних грязей на території області є вкрай низьким. Це пояснюється тим, що значну частку попиту на лікувально-оздоровчий туризм задовольняють сусідні та прилеглі до Волинської області регіони, зокрема Львівська, Тернопільська, Закарпатська області, що мають розвинене санаторно-курортне лікування на базі природних мінеральних вод тощо.

Оцінюючи рекреаційно-туристичні ресурси та передумови розвитку молодіжного та дитячого туризму, треба враховувати велику значимість лісових ресурсів, із якими пов'язаний широкий спектр відпочинку дітей і молоді.

Таблиця 2.4

Ресурси сапропелю у Волинській області, тис. тонн [50]

Адміністративний район	Вид сапропелю								
	змшановодоростевий	торф'янистий	зоогенно-водоростевий	діатомовий	органопіщанистий	органоглинистий	органовапняковий	вапняковий	органозалізи́стий
Володимир-Волинський	–	–	–	–	–	–	25,0	1231,0	
Горохівський	–	–	–	–	–	–	–	38,0	
Іваничівський	427,0	–	–	–	–	–	–	1193,0	
Камінь-Каширський	1820,0	208,0	88,8	560,3	430,6	620,9	–	110,8	346,2
Ківерцівський	–	–	–	–	119,0	–	–	–	
Ковельський	154,6	345,0	–	11,5	–	358,5	1501,6	639,8	19,0
Локачинський	–	–	–	–	–	–	–	2513,0	242,0
Луцький	–	–	–	–	37,0	–	–	–	
Любомльський	332,8	127,2	1732,0	16,0	–	521,1	6505,5	2571,0	2541,7
Любешівський	42,0	28,0	1948,5	–	1192,6	72,0	1299,8	–	482,9
Маневицький	456,6	–	333,0	–	311,0	143,0	581,0	–	192,0
Ратнівський	700,9	–	–	443,0	4068,9	–	412,0	102,8	8750,8
Рожищенський	–	22,0	–	–	–	22,0	1110,0	69,5	6,0
Старовиживський	573,2	–	512,8	–	1714,3	440,6	3575,2	2223,2	20,0
Турійський	335,0	26,0	–	–	226,0	–	5407,5	–	60,0
Разом	1741,1	756,2	5148,0	1030,8	3766,9	5097,9	15344,	12070,4	7811,7

До основних форм лісової рекреації відносять спортивне орієнтування, пішохідні, лижні та кінні прогулянки, спортивні ігри, фітолікування, любительські промисли (збір грибів, ягід, лікарських рослин тощо).

Ліси в значній мірі сприяють залученню рекреантів, задовольняють їх потреби в короткотривалому чи довготривалому відпочинку, лікуванні, оздоровленні, виконуючи роль додаткового компонента в системі природних

рекреаційно-туристичних ресурсів. Так, окремі природні ресурси доповнюють один одного, і в результаті створюють значно кращі передумови подальшого розвитку рекреації на певній території. Окрім того, лісові ресурси мають суттєвий вплив на мікроклімат території і багато в чому визначають її естетичну цінність.

Водночас треба зауважити, що не всі лісові ресурси повною мірою придатні до рекреаційного використання. Це пов'язано з їх господарським призначенням. В науковій термінології присутнє поняття «рекреаційні ліси»; це особлива категорія земель лісового фонду, на якій функція рекреаційного лісокористування є основною: парки, лісопарки, зелені зони міст. Важливою якісною ознакою паркових рекреаційних лісів є їх готовність до масового відпочинку та індивідуального відпочинку, особливе місце в яких займають природно-заповідні території та об'єкти. Це заповідники та заказники різних форм та напрямів заповідної справи, національні природні парки, дендропарки, цінні природні об'єкти, пам'ятки природи місцевого значення, пам'ятки садово-паркової культури. Рекреаційна діяльність тут допускається тільки в тих місцях і в тому обсязі, який гарантує збереження цінних природних комплексів [141].

Основними характеристиками лісів із точки зору використання в рекреації є лісистість, породний склад, фітонцидність, різноманітність ландшафтів та рослинного покриву, естетичність пейзажів, рельєф території, біологічне різноманіття (грибів і ягід), водойми, наявність елементів рекреаційного благоустрою, транспортна та пішохідна доступність.

Проте найбільш вагомим чинником, який визначає рекреаційну придатність лісів, є їх лікувально-оздоровчі властивості, а саме фітонцидність, тобто здатність спричиняти лікувальну (бактерицидну, фунгіцидну і протистіцидну) дію, покращувати санітарно-гігієнічні умови відпочинку.

У характеристиці рекреаційної привабливості лісів треба зауважити, що за господарським призначенням вони поділяються на дві групи: ліси зеленої зони, тобто ті, що входять до територій природно-заповідного фонду, та експлуатаційні ліси, що використовуються як промислова сировина й не мають

вагомого рекреаційного потенціалу. Тому в нашому дослідженні беремо до уваги ліси першої групи, площа яких в області становить 38,1 тис. га., а це 10,3 % від загальної площі лісів області.

На території Волинської області лісові ресурси поширені нерівномірно. В північних районах лісистість становить близько 46 %, а в південних – лише 7–10 %. Загальний показник лісистості в області становить 35,5 %. Найвищий показник лісистості в Маневицькому – 57,8 %, Камінь-Каширському – 51,5 %, Шацькому – 49,2 % і Ківерцівському – 44,3 %. Найменша в Луцькому – 6,9 % та Горохівському – 10,5 % [18].

На території Волинської області сформовані сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, що обумовило різноманітність породного складу лісів. Найпоширенішими групами лісів є хвойні породи (сосна, ялина), якими зайнято 225,0 тис. га (60 %), м'яколистяні породи (липа, тополя, осика, вільха, верба) – 87,3 тис. га (24 %) і твердолистяні (дуб, граб, ясен, клен, береза) – 57,7 тис. га (16 %).

До лісів першої групи фітонцидності, тобто тих, що мають найвищу лікувальну дію, серед найпоширеніших порід території Волинської області відносять сосну звичайну, ялину, дуб, граб, березу. До другої групи з середнім рівнем фітонцидності – ліщину, вільху, липу, осику та черемху. Максимальний лікувальний ефект досягається у весняно-літній період. Серед порід деревних рослин найвищі фітонцидні властивості мають хвойні дерева.

Враховуючи наведені дані, треба зауважити, що на території області поширена більша частина порід лісів із високою фітонцидністю. А загальна частка порід першої групи фітонцидності в структурі лісового воду становить близько 68 %, що є позитивним чинником розвитку лісової рекреації.

Доречно зауважити, що на території області виділяють декілька основних форм лісової рекреації. Найпоширенішим і найбільш масовим видом відпочинку є рекреаційно-утилітарна діяльність. Вона поєднує відпочинок із збиранням грибів, ягід та лікарських рослин, а також мисливством. Поширена практично по всій території області в літньо-осінній період. Рекреаційно-

туристична діяльність передбачає туристські походи та подорожі з метою активного відпочинку і пізнання природи. Вона поширена переважно на територіях природно-заповідного фонду. Рекреаційно-оздоровча діяльність – на територіях парків та лісопарків, а також у лісах і зелених зонах, де передбачені стаціонарні об'єкти відпочинку (напр., рекреаційні пункти тощо).

Особливою групою рекреаційно-туристичних ресурсів є природоохоронні території. До таких відносяться заповідники, національні та регіональні природні парки, заказники, заповідно-мисливські господарства, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендропарки, ботанічні сади, регіональні ландшафтні парки. Їхньою особливістю є те, що в комплексі з іншими видами ресурсів вони формують унікальні природно-рекреаційні комплекси з надзвичайно сприятливими умовами для рекреаційної діяльності. Природоохоронні території виконують природоохоронну, рекреаційну, освітньо-пізнавальну функції, що особливо підходить для організації дитячої та молодіжної форм рекреації. Водночас треба зауважити, що обмежувальним фактором у використанні природних ресурсів природоохоронних територій є їх чутливість до рекреаційних навантажень.

Найбільшу частку площі серед природно-заповідних територій лісового фонду Волинської області займають заказники (59,6 %), а також національні природні парки (24,5 %). Найменший відсоток площі серед усіх природно-заповідних територій лісового фонду становлять парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (0,02 %) та пам'ятки природи (0,4 %) [107].

У структурі природно-заповідного фонду Волинської області функціонують національні природні парки, заказники, заповідники, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Зокрема, Черемський природний заповідник, національні природні парки – «Шацький», «Прип'ять-Стохід» і «Цуманська пуща». А також 215 заказників, 119 природних пам'яток, 11 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва та «Луцький ботанічний сад».

Особливе значення в розвитку рекреації області мають національні природні парки, заповідники та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Серед них варто виділити такі природоохоронні території, як Черемський природний заповідник та Воротнівський ботанічний заказник, на території яких облаштовано екологічні стежки та активно впроваджуються краєзнавчі екскурсії, Національні природні парки «Шацький» і «Цуманська пуша», де прокладено пішохідні, велосипедні, водні туристські маршрути.

Виняткове місце в рекреації області займає Національний природний парк «Прип'ять-Стохід», який з огляду на унікальність і невикористаний потенціал є цінним природним комплексом, який має великий потенціал для розвитку водного, пішохідного, екологічного і краєзнавчого видів рекреаційно-туристичної діяльності. Треба зауважити, що на його території вже існує декілька велосипедних і чотири пішохідних маршрути, три екологічні стежки, п'ять водних маршрутів різної складності та протяжності, активно розвивається сільський, екологічний і водний туризм. Ця територія вже сьогодні є одним із центрів проведення туристських походів та екскурсій як екологічного, так і краєзнавчого характеру.

Важливими природними об'єктами рекреації на локальному рівні є парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Вони виконують рекреаційно-оздоровчу та пізнавальну функцію. На території Волинської області в краєзнавчо-екскурсійній діяльності особливо популярними є такі парки-пам'ятки, як «Першотравневий», «Байрак», «Садиба Липинського», «Макаревичівський», де, окрім рідкісних природних комплексів, збережено історико-культурні об'єкти туризму (додаток В 9).

2.2. Історико-культурні рекреаційні ресурси Волинської області

Історико-культурні туристичні ресурси є важливою передумовою формування різних форм пізнавального туризму. До цієї групи ресурсів належать пам'ятки матеріальної та духовної культури, які є об'єктами туристського інтересу, а саме: пам'ятники історії, культури та архітектури, пам'ятки природи, краєзнавчі і художні музеї, пам'ятні історичні місця, сучасні

архітектурні ансамблі та будівлі, що використовуються з пізнавальною метою, зокрема вивчення історичних та культурних звичаїв населення.

Найбільш цінним та привабливими серед історико-культурних туристичних ресурсів є пам'ятники історії, культури та архітектури, які виступають основним засобом задоволення пізнавальних потреб. Пам'ятниками історії та культури є споруди, пам'ятні місця та предмети, пов'язані з історичними подіями в житті народу та розвитком суспільства й держави, витвори матеріальної і духовної творчості, які мають історичну, наукову, художню або іншу культурну цінність [117]. До пам'яток архітектури належать такі об'єкти, як архітектурні ансамблі й комплекси, історичні центри, площі, квартали, вулиці, залишки древньої забудови міст, монументального та садово-паркового мистецтва тощо. В молодіжному та дитячому туризмі вони виконують освітньо-виховну, просвітницьку та соціокультурну функції.

Достатній інтерес у туристів молодшого та шкільного віку становлять парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, архітектурні ансамблі й комплекси, залишки древньої забудови міст та створені на їх основі історико-культурні заповідники. Певною мірою унікальними за своєю компонентою структурою ресурсів є парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, оскільки вони поєднують в собі як історико-культурні, так і природні рекреаційно-туристичні ресурси. У Волинській області функціонує десять об'єктів такого роду (додаток В 9).

Важливим елементом пізнавального туризму дітей та молоді є історико-культурні заповідники. В загальному розумінні такі заповідники є спеціально визначені території населених пунктів, які містять історичні комплекси, ансамблі видатної наукової, історичної, мистецької чи культурної цінності, що охороняються державою та вилучаються з усіх форм господарського використання. На території Волинської області функціонують: історико-культурний заповідник «Старий Луцьк» (м. Луцьк) та Державний історико-культурний заповідник «Стародавній Володимир» (м. Володимир-Волинський). Вони задіяні в системі туристсько-краєзнавчої та культурно-пізнавальної

роботи, в якій історико-культурні пам'ятки використовуються в мережі туристсько-екскурсійних маршрутів.

На території Волинської області поширена значна кількість історико-культурних рекреаційних туристичних ресурсів. Значна їх частина розосереджена, але водночас є окремі населені пункти з їх високою концентрацією. До таких відносимо: м. Луцьк, м. Володимир-Волинський, смт. Олика, с. Жидичин, с. Зимне, с. Кисилин, с. Рокині, с. Воротнів, с. Лопатень тощо (додаток Е). Основні історико-культурні туристичні об'єкти та пам'ятки на території Волинської області, які активно задіяні у системі туристської-краєзнавчої і культурно-пізнавальної роботи, зосереджені в декількох містах і населених пунктах. Так, у м. Луцьк активно використовуються насамперед пам'ятки історії, культури, архітектури та археології історико-культурного заповідника «Старий Луцьк». Варті уваги та користуються великою популярністю в екскурсантів Луцький Верхній замок із комплексом споруд, Петропавлівський костел, монастирів бригіток, єврейська синагога, будинок родини Косачів, архітектура житлових забудов XVII–XX ст. Варто зазначити, що м. Луцьк є важливою туристичною локацією обласного масштабу для одноденних екскурсійних поїздок для учнів різних вікових категорій.

Треба зауважити також значний туристсько-краєзнавчий потенціал м. Володимир-Волинський, а також с. Зимне (додаток Е). У системі екскурсійних подорожей їх треба розглядати як один історико-культурний та архітектурний комплекс, з огляду на географічну близькість і спільність історії. Для екскурсантів до м. Володимир-Волинський найбільш цікавими є такі об'єкти, як: комплекс Успенського собору XII–XVII ст., Василівська церква XIII ст., будинок із дзвіницею XV ст. У с. Зимне для школярів та молоді користуються популярністю екскурсії до таких об'єктів, як Успенський собор із печерами XII–XVII ст., а також оборонні мури з баштами XV–VII ст.

Значної уваги варті історико-архітектурні пам'ятки смт. Олика як колишньої резиденції князів Радзівіллів. Зокрема пам'ятками історії, культури

та архітектури є Петропавлівський костел XV ст., Замок Радзивіллів XVI ст. та інші. На жаль, ці пам'ятки відвідуються туристами дуже рідко. В с. Лопатень, користується популярністю історико-природничий музейний комплекс через можливість активного відпочинку біля нього на природі (додаток Е).

Доречно також зауважити історико-культурний потенціал с. Жидичин – одного з найдавніших населених пунктів території сучасної Волинської області, де збереглися залишки поселення та городища X–XIII ст. У с. Кисилин є руїни колишнього католицького монастиря й костелу кармелітів XVIII ст., які мають високу історичну та культурну цінність. Однак ці пам'ятки знаходяться в неекспозиційному стані, що негативно впливає на розширення тематики турів до цього населеного пункту.

Позитивний досвід в освоєнні та популяризації історико-культурних ресурсів, їх використанні в туристсько-краєзнавчій та екскурсійній діяльності сконцентровано в смт. Рокині, де діє музей історії сільського господарства Волині. Це одна із небагатьох туристичних локацій Волинської області, де поєднано сільський, етнокультурний та пізнавальний види туризму. Музей у смт. Рокині функціонує під відкритим небом, він має вигляд невеликого волинського села XIX ст. Музей є постійно діючим. Особливо цікавими для екскурсантів є численні етнографічні матеріали традиційного національного одягу, експозиція під відкритим небом пам'яток древнього житлового та господарського будівництва тощо.

Історико-культурні рекреаційні ресурси в інших населених пунктах Волинської області, зокрема в районних центрах, презентовані значним туристсько-краєзнавчим потенціалом об'єктів, які мають історичну та культурну цінність. Проте більшість пам'яток історії та культури, які зосереджені в середніх та малих населених пунктах області, знаходиться в аварійному стані і продовжують руйнуватися. Це також унеможливує їх використання в туристсько-екскурсійних цілях.

Характеризуючи історико-культурні ресурси Волинської області, варто зауважити значення музеїв в організації краєзнавчо-екскурсійної діяльності.

Вони виконують соціокультурну та освітньо-виховну функції в туристичній діяльності дітей та молоді.

Музеї – це культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної та духовної культури, залучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини [113, с. 356].

На території Волинської області діє значна кількість музеїв різного профілю, що визначається основним змістом їх фондів і зв'язком з тією чи іншою галуззю науки. Треба зауважити, що тепер при навчальних закладах діють невеликі музеї, призначені для учнів і молоді. Вони мають різний профіль, переважно краєзнавчий, природничий та етнографічний. Такого роду музеї виконують надзвичайно важливу краєзнавчу, освітню та просвітницьку функцію, оскільки формуються та використовуються відповідно до навчально-виховних планів навчальних закладів. Експозиції таких музеїв створюються, як правило, учнями, які збирають матеріали під час краєзнавчих експедицій, екскурсій і туристських походів. Музеї при навчальних закладах є важливими для розвитку туризму, зокрема на місцевому рівні. Тому в нашому дослідженні беремо до уваги музеї, що мають значний потенціал і призначені для широкого кола екскурсантів. З огляду на інтерес із боку екскурсантів, а також на важливість використання в краєзнавчо-екскурсійній діяльності учнів та молоді на території Волинської області наявні варті уваги музеї, з високим рівнем атрактивності (додаток Е 1).

Основною музейною локацією є м. Луцьк, де функціонує більше десятка різного роду музеїв – історичного, мистецького та природничого напрямків. Значну увагу заслуговують експозиції Волинського краєзнавчого музею, музею Волинської ікони, Волинського регіонального музею українського війська та військової техніки, а також музею Лесі Українки.

У районних центрах діють музеї переважно краєзнавчого напрямку. До найбільш відвідуваних можемо віднести історичні музеї в м. Берестечко, смт. Торчин, м. Нововолинськ, краєзнавчий музей в м. Камінь-Каширський, а

також меморіальний музей В'ячеслава Липинського в с. Затурці. Особливо треба виокремити музей під відкритим небом – музей історії сільського господарства Волині, що в смт. Рокині, літературно-меморіальний музей Лесі Українки в с. Колодажне, а також Лопатенський історико-природничий музейний комплекс.

На нашу думку, питання збереження й реставрації історико-культурних та архітектурних пам'яток Волинської області має стати одним із пріоритетних напрямків розвитку туризму в цілому. Це дасть змогу ширше використовувати об'єкти туризму, організовувати нові перспективні екскурсійні маршрути, відкривати нові можливості відпочинку та дозвілля дітей і молоді.

Основними характерними рисами історико-культурних рекреаційно-туристських ресурсів є їх привабливість та пізнавальний потенціал. Саме ці якості є важливою передумовою розвитку культурно-пізнавального туризму. До такого різновиду туризму відносять подорожі з метою ознайомлення із пам'ятками історії і культури, етнографічними та господарськими особливостями, унікальними та самобутніми культурами. Культурно-пізнавальний туризм найкраще підходить для дітей та молоді, тому що в процесі ознайомлення з культурними цінностями екскурсанти розширюють свій культурний кругозір, набувають навичок етикету та інших позитивних якостей поведінки в суспільстві.

За змістом культурно-пізнавальна діяльність має декілька напрямків. Перший – ознайомлення з різними історичними, архітектурними та культурними епохами, відвідуючи пам'ятки культури та архітектури. Другий характеризується ознайомленням екскурсантів із певною подією (театралізовані шоу, вистави, етнографічні та гастрономічні фестивалі, фольклорні і релігійні свята тощо) [20].

На нашу думку, для максимально об'єктивного результату дослідження доречно схарактеризувати культурно-пізнавальні туристичні ресурси Волинської області, а саме подієві. Такого роду ресурси є динамічними чинниками розвитку туризму в цілому, оскільки формують у екскурсантів

мотиваційні передумови для подорожей до місць певних подій чи явищ. Подієвий туризм передбачає безпосереднє спілкування туристів із представниками етнографічних груп, ознайомлення з традиціями їхнього побуту, релігійними та гастрономічними особливостями тощо.

На території Волинської області наявні передумови для розвитку подієвого туризму, зокрема організації етнографічних турів. Враховуючи унікальність місцевих культурних і релігійних традицій етнічних груп, що проживають на її території, актуальним є впровадження в систему молодіжного та дитячого туризму різного роду туристсько-краєзнавчих форм діяльності (тематичні походи та екскурсії, табори етнографічного спрямування тощо). Вони допоможуть екскурсантам отримати знання про історію, культуру та природу рідного краю, про національні та релігійні традиції.

Вважаємо, що на території Волинської області є достатня кількість перспективних та цікавих у контексті розвитку культурно-пізнавального туризму подій (табл. 2.5). У дослідженні ми склали перелік найбільш перспективних подій культурного напрямку, що використовуються, або можуть бути використані в краєзнавчо-екскурсійній діяльності дітей та молоді.

Так, міжнародний фестиваль українського фольклору «Берегиня», який проводиться у трьох локаціях (м. Луцьк, м. Берестечко та урочище «Вовчак» (Турійський район), цікавий своїми етнографічними майданчиками. Тут екскурсанти можуть ознайомитись із традиціями різних ремесел, зокрема гончарів, ковалів, пасічників тощо. Такого роду захід найкраще підходить для учнів молодших і середніх класів шкіл.

Досить цікавим для цієї вікової групи дітей є етнофестиваль «Гуртом ниву заждемо», що відбувається в урочищі «Яновище» поблизу с. Грабове Старовижівського району. Тут облаштовано містечко майстрів-ремісників, діє виставка художніх робіт, проводяться майстер-класи з гончарського мистецтва, лозоплетіння, виготовлення ляльок-мотанок тощо.

Для учнів шкіл старшої вікової категорії (9–11 класів) цікавим буде відвідати фестиваль «Княжий», який проводиться на околицях м. Володимир-

Волинський. Тематика фестивалю – історія краю княжої доби – стане наочною ілюстрацією історії давніх часів. В програмі фестивалю – реконструкція боїв княжих часів та видовищні театралізовані дійства.

Фестиваль «Ярмарок Любарта» – ще одна подія, що зацікавить учнів старших класів. Вона відбувається в м. Луцьк, тут презентується ярмарок товарів та послуг, лицарські бої, майстер-класи ремісників, театралізоване шоу.

Особливо цікавим для учнів старших класів, а також молоді є міжнародний турнір із ручного сінокосіння «Українська косовиця» як колоритна етнографічна подія. Відбувається дійство на «Поліссі», в межах НПП «Прип'ять-Стохід» в урочищі «Бистраж», що на околицях с. Дольськ Любешівського району. Окрім майстер-класів із ручного сінокосіння, плетіння постолів, капелюхів, кошів, екскурсанти мають змогу провести дозвілля в унікальній екосистемі заповідних територій.

Масштабною культурно-пізнавальною подією є також арт-фестиваль «Ніч у Луцькому замку». Він найкраще підходить для молоді, дійство насичене різного роду театралізованими постановками, лицарськими боями, 3D-відеоінсталяцією тощо (додаток Б 2).

Характеризуючи історико-культурні і пізнавальні рекреаційні ресурси, не можна лишити осторонь туристичні локації, що є об'єктами інтересу для дітей і молоді Волинської області за її межами, оскільки система молодіжного та дитячого туризму окремої області включає в себе також прилеглі території; така особливість є передумовою і чинником розвитку туризму окремого регіону. Тому нами було здійснено аналіз основних туристичних потоків, локацій і напрямків туристських подорожей учнів та молоді Волинської області за її межі.

Під час обробки та систематизації статистичної інформації управління освіти, науки та молоді Волинської облдержадміністрації ми виділили 34 напрями, якими подорожують колективи волинських школярів автомобільним та залізничним транспортом (Додатки В 10). Крім цих напрямків, окремо розрахована кількість поїздок на оздоровлення, за кордон та

в межах Волинської області. У статистичних даних є незначна похибка, оскільки, можна припустити, не всі туроператори чи вчителі-керівники груп отримували дозвіл на подорож в обласному управлінні освіти, їхали нелегально, або ж кожна дитина їхала з одним із батьків. Проте на відсоткове співвідношення серед усіх напрямів турів це майже не вплинуло.

За даними управління освіти, науки та молоді Волинської облдержадміністрації, щороку з 2010 по 2017 рр. в області в середньому здійснювалося 593 офіційні виїзди школярів у туристичні чи екскурсійні поїздки.

Волинські школярі подорожували до 13 областей України та АР Крим, зокрема відвідували Вінницьку, Житомирську, Закарпатську, Київську, Львівську, Одеську, Рівненську, Тернопільську, Сумську, Черкаську та Чернівецьку області. Найпопулярніші області – Львівська, Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська області. Зовсім не подорожували до Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградської, Луганської, Миколаївської, Полтавської, Харківської, Хмельницької, Чернігівської областей. Також протягом 8 років було здійснено 58 турів до восьми різних країн Європи – Польщі, Білорусі, Німеччини, Австрії, Литві, Латвії, Швеції, Болгарії (додаток В 10).

Основним напрямком екскурсійних поїздок є м. Львів. Туризм у Львові активно розвивається, тому прогнозуємо збереження для міста позиції найпопулярнішого напрямку одноденної екскурсії для школярів Волині.

Однак змінюються тенденції щодо вибору туристичних об'єктів у Львові для відвідування. В останні роки волиняни стали менше практикувати екскурсії до парку «Шевченківський гай», Личаківського кладовища, різних релігійних об'єктів, музеїв, а більше часу почали проводити у центральній частині міста, брати участь у різних атракціях та майстер-класах із виготовлення шоколадок, пряників, карамельок, замовляти прогулянку на безрейковому потязі тощо. Автобусом по Львову туристи з Волині переміщуються мало, найчастіше екскурсії повністю пішохідні. Незмінно традиційними залишаються відвідини

площі Ринок, г. Високий замок, Львівської ратуші (для учнів старших класів), Львівського національного академічного театру опери та балету імені Соломії Крушельницької.

Учні 9–11 класів під час 2-денних екскурсій відвідують оперу чи балет у Львівському театрі опери та балету імені С. Крушельницької, аквапарк «Пляж», новий стадіон «Арена Львів», вищі навчальні заклади. Іноді – Львівський державний цирк, дитячий розважальний комплекс «Sky Park».

Екскурсія до Рівненського зоопарку – друга за популярністю серед шкільних екскурсій; за восьмирічний період в середньому 12,6 % поїздок відбувалося до м. Рівне. Звісно, екскурсія найпопулярніша для учнів 1–4 класів, які зазвичай подорожують 50-місними автобусами із значним супроводом батьків. Варто зауважити, що після реконструкції луцького зоопарку у 2015 р. кількість турів до рівненського зоопарку почала зменшуватися. У 2017 р. було здійснено лише 55 турів, це на 30 турів менше, ніж в середньому за 8 років.

Смт. Верховина, що знаходиться за 60 км від м. Яремче, вважається центром гуцульської культури. Туристи з Волині найчастіше відвідують там музей гуцульської магії, музей музичних інструментів імені Романа Кумлика, музей сироваріння та народного промислу, хату-музей кінофільму «Тіні забутих предків». Великою проблемою залишається поганий стан дороги до смт. Верховина. Часто ця обставина є причиною, чому волинські школярі не можуть відвідати це туристичне місце під час дводенних подорожей.

Ще однією важливою туристичною локацією є Львівські замки – Підгорецький палац, Олеський та Золочівський замки. При цьому обов'язковим для відвідувань є Підгорецький палац та Олеський замок. Золочівський замок знаходиться на 18 км в стороні від с. Підгірці, дорога до нього в поганому стані, тому інколи альтернативою виступають Дубенський замок або Тараканівський форт. До львівських замків подорожують частіше учні південно-західних районів Волинської області, для школярів східних і північних районів такий одноденний маршрут не може бути рентабельним з огляду на велику відстань. Простежується тенденція до зниження рейтингу маршруту, зокрема у 2010 р.

львівськими замками подорожувало 8,4 % всіх учнів із Волині, а в 2017 р. – лише 3,1 %. Причин зниження конкурентоспроможності маршруту можна виділити кілька. Це недостатність розвитку туристичної інфраструктури біля об'єктів, відсутність реконструкцій замків, слабка інноваційна та маркетингова діяльність, постійні проблеми з наявністю екскурсоводів у пікові дні та години, повна відсутність приватних гідів, недостатня кількість зон для відпочинку та рекреації впродовж дороги до об'єктів. Учні 5–7 класів, які найбільше подорожують львівськими замками, хочуть значно більшого й цікавішого, ніж 40-хвилинні монологи екскурсоводів. Дитячий інтерес рятують лише розповіді про привида та відвідини підземелля в Підгірцях, прогулянка з ліхтариками в темних лабіринтах Тараканівського форту.

Місто Кременець не вважається туристичною Меккою, проте тут поєднані різні види туристичних ресурсів: історико-культурні (руїни Кременецького замку, Богоявленський монастир, козацьке кладовище) та природні (Кременецькі гори, ботанічний сад), що і приваблює учнів із Волині.

Давнє м. Острог цікаве для проведення одноденних екскурсій волинських учнів та студентів з огляду на близьке розташування, наявність достатньої кількості туристичних об'єктів та зон для відпочинку, можливістю залучити до маршруту визначні місця в Рівному, Клевані, Пересопниці. Острог займає сьому позицію серед турів, що відвідують юні волиняни поза межами області (4,0 % всіх поїздок). Однак протягом 2012–2014 рр. відзначається суттєвий спад відвідуваності: до 5–17 турів щороку, порівняно з попередніми роками до 30–40 поїздок. Найчастіше екскурсанти в м. Острог відвідують Національний університет «Острозька академія», музей книги та друкарства, Острозький замок. Серед переваг цих об'єктів – дешеві вхідні квитки, різноплановість експонатів. У Острозькій академії екскурсію проводять викладачі та аспіранти, які ставляться до екскурсантів як до майбутніх абітурієнтів. У місті є незначні проблеми з популяризацією туризму, проте, на нашу думку, після реконструкції траси Р 05 від Рівного до Нетішина у 2016–2017 рр. кількість поїздок до Острога буде збільшуватися. Цю позицію поділяють і рівненські науковці [54].

Маршрут до найвідоміших фортець України у м. Кам'янець-Подільський та м. Хотин – третій за популярністю серед дво- та триденних турів для школярів Волині, проте загальна кількість поїздок дуже незначна – 3,8 % всіх подорожей, це близько 20 виїздів щороку.

Екскурсії до заповідника «Поле Берестецької битви» (с. Пляшева Рівненської області) дуже схожі за організацією, тривалістю та вартістю до поїздок у с. Колодяжне чи м. Володимир-Волинський. Це поїздка для учнів початкових класів із можливістю відпочинку на природі та нескладною екскурсійною програмою.

Зовсім непопулярним став паломницький тур у м. Почаїв і для школярів, і для молоді. Кількість шкільних екскурсій зменшились з 4 до 0,8 % за 8 років.

Подорож до столиці України – одна з найцікавіших та найбільш дорогих. Окрім стандартного списку туристичних об'єктів, які відвідують в Києві школярі з Волині (вул. Хрещатик, майдан Незалежності, Арка дружби народів, Андріївський узвіз, Софійський собор, Київська лавра), останніми роками додалися такі місця, як Музей води, НСК «Олімпійський», алея Героїв Небесної Сотні, музей корупції «Межигір'я» (с. Нові Петрівці).

У м. Вінниця учні відвідують музей-садибу та усипальницю М. І. Пирогова, дитячий розважальний центр «Roshen» (до 2015 р. кондитерську фабрику «Roshen»), пішохідну екскурсію центральною частиною Вінниці, що закінчується на набережній біля вінницького мультимедійного плавучого фонтану. У маршруті подорожі передбачені зупинки для відвідування музею космонавтики ім. С. П. Корольова у м. Житомир, ставку «Вервольф» (с. Стрижавка Вінницького р-ну).

2.3. Суспільно-географічні передумови розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області

Важливим елементом розвитку молодіжного та дитячого туризму окремого регіону є дослідження вікового, демографічного та соціального складників

подорожей і походів школярів та студентів з метою оптимальної організації туристичної діяльності. Це дає змогу вчителям, туристичним агентам, гідам розробити найбільш сприятливий розпорядок дня, графік походу, обмежувати навантаження в дорозі чи на туристичних об'єктах, визначити норми екскурсій, відпочинку, харчування тощо.

Водночас такого роду аналіз дає можливість визначити вплив таких чинників, як безпека, вартість і тривалість туристичних подорожей, нормативно-правове забезпечення туристичної діяльності, зокрема в сегменті молодіжного та дитячого туризму, діяльність державних і недержавних служб у сфері туризму тощо.

Вікові та сімейні особливості туристів зобов'язують ретельно підходити до питання вибору форми і методів краєзнавчої та пізнавальної діяльності, маршруту поїздки, розкладу її проведення.

Юні туристи разом з вчителями та батьками в процесі вибору маршруту подорожі, її тривалості, термінів враховують не лише краєзнавчий та пізнавальний фактор, але й вікові обмеження та фінансову спроможність учнів. У педагогіці до вікових особливостей відносять комплекс фізичних, пізнавальних, мотиваційних, емоційних властивостей; ці фактори обумовлюють на специфіку вибору туристичних маршрутів різними віковими категоріями школярів, студентів, молоді [73].

Вік у психології та педагогіці – це категорія, що означає специфічний етап онтогенетичного розвитку, тимчасові характеристики індивідуального розвитку [22]. В Україні серед вікових меж школярів виділяють:

- молодший шкільний вік – від 7 до 11 років;
- середній шкільний вік (підлітковий) – від 11 до 15 років;
- старший шкільний вік (юнацький) – від 15 до 18 років.

Для молоді існує інша диференціація:

- період громадянського становлення (юність) – від 16–17 до 20–21 років;

- перший молодий громадянський вік (перший молодий дорослий вік) – від 20–21 року до 25–26 років;
- другий молодий громадянський вік (друга молодість, або другий молодий дорослий вік) – від 25–26 до 29–30 років.

Варто зауважити, що вік не означає сукупність різного роду психологічних процесів і не є календарною датою. Визначення границь цих періодів є досить умовним, існує багато методів та підходів до вікової періодизації.

Під час екскурсійних поїздок мимоволі враховуються різні особливості молодших школярів. Хоча вони з цікавістю пізнають новий світ, їхня увага мимовільна, непостійна і дуже обмежена в часі. Це повинно враховуватися під час проведення екскурсій. Монологи екскурсовода повинні бути якомога коротшими або з перервами, матеріал має бути цікавим для сприйняття.

У школярів початкових класів продовжує проявлятися потреба в рухах, в ігровій діяльності, в різноплановій активності, яка характерна дітям дошкільного віку. Тому зупинки на сніданок чи обід займають набагато більше часу, ніж сама екскурсія. Батьків теж завжди задовольняє такий розвиток подій, адже вони мають можливість використати цей час для знайомства між собою та вчителями.

Для *молодших школярів* властива необхідність у зовнішніх враженнях: дітей насамперед приваблює зовнішня грань предметів чи явищ, наприклад, указка та мікрофон екскурсовода, водійська панель приладів, колір автобуса, легенди та небилиці в розповідях і т. ін.

Емоційність сприйняття світу є типовим для пізнавальної активності школярів у віці 6–10 років. Старовинні експонати, наочне приладдя, жарт гіда, відвідини підземелля чи підкорення вершини, – все це викликає в них миттєву реакцію. Образи в підсвідомості, що виникають на основі розповідей та поєднуються з наочним відображенням, дуже яскраві та запам'ятовуються на все життя. Тому в молодших школярів під час краєзнавчих екскурсій органічно прищеплюються почуття любові до Батьківщини, рідного краю, дбайливе ставлення до історичних і природних цінностей, повага до старших.

Учнів початкових (молодших) класів приваблює більшою мірою не стільки екскурсійна частина туру, скільки спілкування в неформальній обстановці та відпочинок на природі. Тури підбираються не далі 100 км, іноді – до 150 км в одну сторону. Найпопулярнішими цілями подорожей для волинських школярів початкових класів є Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки, Рівненський зоопарк, Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви», Дубенський замок, Острозька академія та Острозький замок, музей історії сільського господарства Волині – скансен, Святогорський Успенський Зимненський монастир, історичні центри м. Луцька та Володимира-Волинського (додаток В).

У 5–8 класах (*середній шкільний вік*) учням пропонуються поїздки на більші відстані, часто за складнішими маршрутами, які охоплюють більше туристичних об'єктів та часу; нерідко організовуються дво- чи триденні тури. Найчастіше учні середніх класів відвідують Львів, Тернопіль, Вінницю, львівські та тернопільські замки, Кам'янець-Подільський та Хотин, Карпати (додаток В).

Серед психологічних та фізіологічних змін, які притаманні школярам середнього віку та мають вплив на краєзнавчу та туристичну діяльність, є прагнення до колективізму, самостійності в розумовій діяльності, висока емоційність та недовіра до старших. Порівняно з школярами молодшого віку, які вірять кожному слову вчителів та гідів, підлітки прагнуть перевірити отриману інформацію, вони вимагають ще більшої наочності та доказовості. Для них немає сенсу проводити екскурсійні поза туристичними об'єктами чи в дорозі до них. Важливу роль відіграє також можливість самому бути учасником в атракції, скористатися старовинними предметами побуту, відвідати дегустацію, взяти участь у майстер-класі тощо.

У середніх класах важливу соціальну роль відіграє колективізм та потреба в спілкуванні з товаришами. Спілкування в неформальній атмосфері під час подорожей допомагає колективу здружитися. Тому при організації турів учителям треба намагатися зібрати в поїздку якомога більше учнів.

Старший шкільний вік охоплює період розвитку дитини від 15 до 18 років. У цей період активно розвиваються естетичні почуття, здатність сприймати й любити прекрасне у природі, в мистецтві, громадському житті. Важливу роль починає відігравати статус та авторитет у колективі однолітків, манери спілкування та відносини між членами соціуму. Під час подорожі можуть проявлятися і позитивні, і негативні якості сформованого колективу [52].

Основне завдання дітей старшого шкільного віку – це вибір професії, спеціальності в навчальному закладі, пошук себе в житті. Тому подорожі дають змогу старшокласникам краще побачити себе в суспільстві, ознайомитися з біографіями видатних людей, можливостями різних професій. Дуже часто під час шкільної екскурсії майбутнім абітурієнтам випадає можливість відвідати різні навчальні заклади та детальніше з ними познайомитися.

Найголовніше, що треба враховувати під час організації поїздки для учнів старшої школи, – це те, що підлітки повністю впевнені в собі і можуть точно сказати, що вони хочуть побачити і як саме має бути організований тур. Школярі можуть також сформулювати вимоги до автобуса, екскурсовода, місць тимчасового розміщення, харчування тощо. Тому часто вчителі виконують функцію консультантів під час узгодження складників туру. Крім того, в таких поїздках майже завжди відсутні батьки, на відміну від початкової школи. Учні старших класів найчастіше подорожують у Карпати, Кам'янець-Подільський, Львів (переважно на два дні), Чернівці, Умань, Канів, Київ (додаток В).

Якщо порівнювати кількісний складник подорожей відповідно до віку школярів, то найбільший пік туристичних та екскурсійних поїздок припадає на середній шкільний вік, найменший – на молодші класи. Крім того, відсоткові значення кількості подорожей суттєво відрізняються в області й у великих містах (додаток В 1).

Як видно з таблиці (додаток В 1) та з діаграм (рисунки 2.1, 2.2), у м. Луцьку значно активніше подорожують у початковій школі та у п'ятих класах і менше в десятих-одинадцятих.

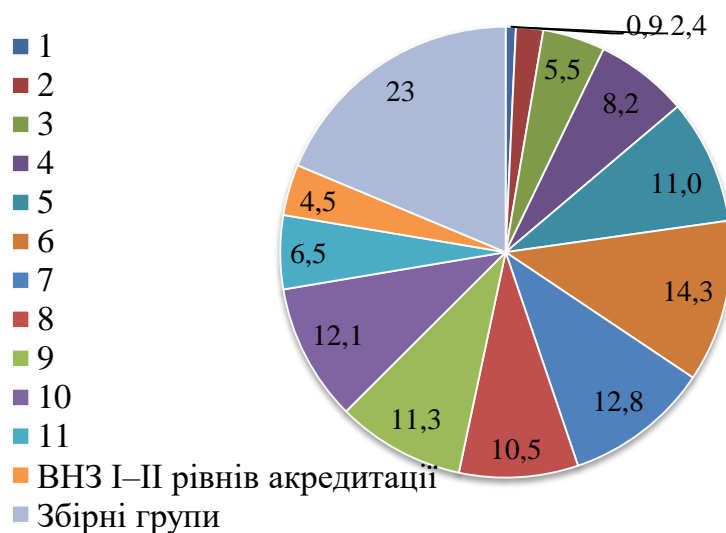


Рис. 2.1. Кількість подорожей різними класами школярами Волині, %

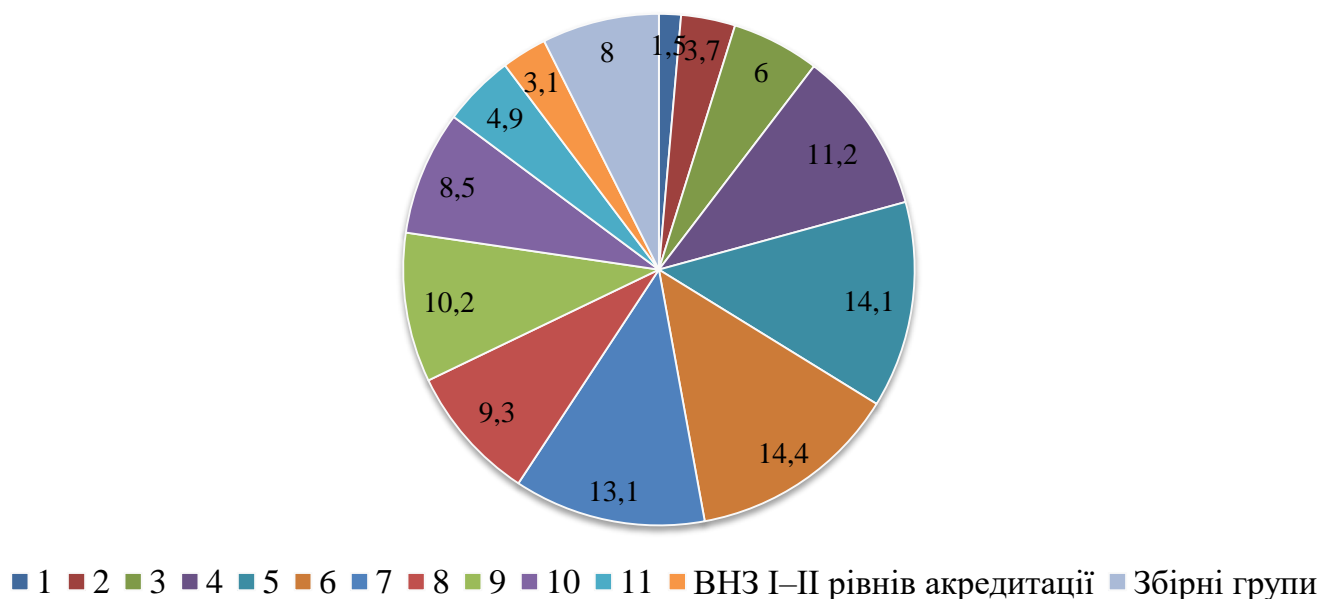


Рис. 2.2. Кількість подорожей різними класами школярами міста Луцька, %

Показники щодо поїздок у середній школі майже збігаються із загальнообласними. Також у сільській місцевості частіше практикуються виїзди збірними групами (у додатку В 1 відсоток збірних груп розрахований окремо). Більше чверті всіх подорожей відбувається за участю дітей різного віку, часто з 5 по 11 класи. Це пояснюється меншою кількістю дітей у класах та школах загалом. У містах частіше практикуються збірні групи серед класів однієї паралелі.

У початковій школі кількість поїздок більше залежить від активності та колективізму батьків, ніж від вчителів. Найчастіше кількість батьків у подорожі майже така ж, як і кількість дітей, вчителів-керівників груп не залучають (окрім класовода). Восьмі та дев'яті класи їздять менше від п'ятих-сьомих з огляду на

складні вікові поведінкові характеристики, про що вже йшлося. Одинадцятикласники приділяють багато часу підготовці до ЗНО, організації випускного, тому не є активними в туризмі.

Отож, серед шкільних ланок найбільше подорожують школярі середньої школи – 60 % від усіх турпоїздок; старшокласники та учні училищ, коледжів – 23 %; молодші класи – 17 %.

У психології та соціології в категорії молоді відповідно до вікових етапів вирізняють три групи, враховуючи характер і продовження чи завершення тих суспільних процесів, які почалися в попередній стадії. У туризмі таку градацію провести складно, адже, окрім вікових особливостей, враховуються соціальні чинники, які є визначальними. Це початок самостійної трудової діяльності чи продовження навчання, створення власної сім'ї, варіанти фінансової залежності від батьків чи самостійності. У повнолітніх відкриваються нові перспективи сімейних, колективних чи індивідуальних подорожей, в тому числі закордонних.

Студенти ВНЗ, окрім самостійних поїздок за інтересами, продовжують подорожувати групами, хоча меншою мірою, ніж школярі. Варіанти маршрутів можуть бути як стандартними (Львів, львівські замки, Почаїв, Карпати), так і специфічними, з урахуванням навчальних і наукових інтересів. Зокрема, філологи частіше відвідують місця, де народилися чи жили і творили видатні письменники (с. Колодяжне, с. Нагуєвичі, с. Моринці); істориків більше цікавлять музеї, старовинні міста, місця археологічних розкопок (с. Пересопниця, с. Пляшева, м. Острог); біологи часто відвідують ботанічні чи зоологічні сади та парки в смт. Клесів, м. Березне, м. Рівне.

Індивідуально студенти залучаються до наукового «конгресного» туризму: беруть участь у наукових конференціях, семінарах, симпозіумах у інших містах України чи світу. Географія подорожей може бути різноманітна, але переважно це великі освітні центри західної та центральної України – Київ, Львів, Тернопіль, Чернівці, Дніпро та недалеко закордонні міста – Брест, Люблін, Варшава, Вроцлав.

Популярний серед волинських ВНЗ і експедиційний науковий туризм. Сюди належить безпосередня робота в складі наукових експедицій, коли туристи беруть участь в археологічних розкопках, реставрації древніх пам'яток, спостерігають за рідкісними тваринами, рослинами, природними явищами, проводять наукові дослідження поза навчальними кабінетами. Такі науково-практичні експедиції відбуваються на більшості факультетів від 3 до 30 днів.

Для працюючої молоді популярні колективні туристичні поїздки, або «тури вихідного дня». Дуже часто в їхній організації допомагає профком підприємства. Найпопулярнішими напрямками для турів вихідного дня є Закарпаття, ГК «Буковель», Кам'янець-Подільський, Львів, Брест, Чернівці.

Молоді люди, які рано заводять сім'ю, рідше подорожують разом із колективом, адже на перше місце – сімейний відпочинок, зокрема з можливістю оздоровлення дітей. Щоб дослідити, в якому складі відпочивають молоді люди на узбережжі Чорного моря, проаналізовано діяльність одного з туристичних агентств м. Луцька [41].

Всього молоді люди від 18 до 35 років складають майже 34 % від усіх туристів підприємства. Найбільше молоді, як свідчить проведений аналіз, подорожують сім'ями разом із дітьми. Це майже 10 % від всіх осіб, які подорожують, та майже третина усіх молодих людей. Близько 14 % від загальної кількості молоді відпочивають із дітьми, проте неповними сім'ями (в більшості випадків це молоді мами) (рис. 2.3).

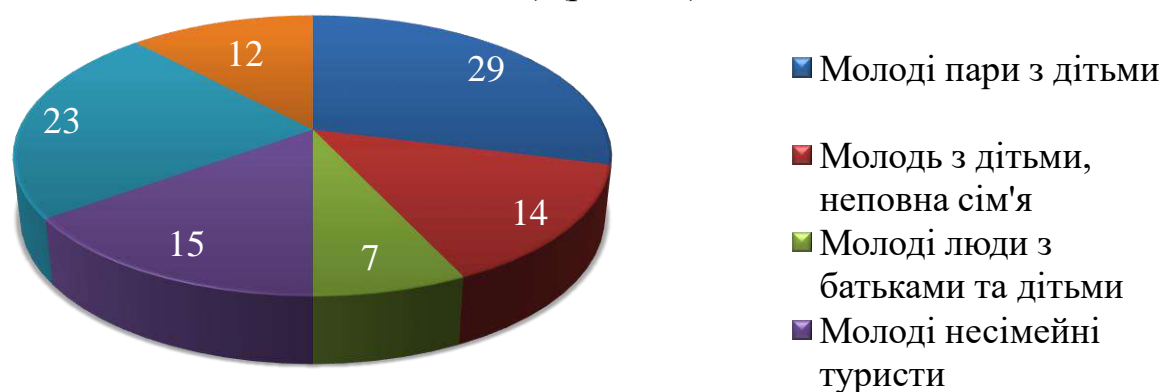


Рис. 2.3. Середнє відсоткове співвідношення кількості молодих людей з дітьми та без дітей на відпочинку біля узбережжя Чорного моря

У категорії «туристи до 35 років, які відпочивають без дітей» переважають молоді пари – 8 % від всієї кількості осіб, які відпочивають за сезон, або 22,7 % молодих людей. Несімейні компанії друзів чи родичів складають 15 % усієї молоді. Найменш чисельними є туристи у віці від 18 до 35 років, що відпочивають зі своїми батьками, – до 3 % від всього туристичного потоку.

Щороку кількість туристів до 35 років, що відпочивають зі своїми дітьми, в середньому становить половину – 50 %. Цей показник свідчить про належний рівень відповідальності молодих батьків, які дбають про здоров'я та загартування своїх дітей, організовуючи відпочинок біля моря з метою оздоровлення [41].

Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної галузі дуже залежать від соціально-економічного стану регіону. Зокрема, на кількість, тривалість, напрямки маршрутів туристичних та екскурсійних поїздок впливають чисельність та густота населення, рівень урбанізації та доходів населення, склад сімей тощо.

У середньому у Волинській області щороку організовується близько 600 туристичних чи екскурсійних офіційно зареєстрованих (у школах, управліннях освіти) поїздок зі школярами та студентами ВНЗ I-II рівня акредитації (додаток В 10). Незначний спад відбувся в 2010–2012 рр., дуже суттєвий – у 2013–2014 рр.; мінімум зафіксований у 2014 р. – 329 подорожей, це майже в 2 рази менше середньостатистичного рівня. Значне зниження кількості турпоїздок у 2013–2015 рр. пояснюється складною політичною та економічною ситуацією в Україні. З 2015 р. спостерігаємо значну активізацію юних туристів та позитивну динаміку в збільшенні кількості турів. Так, у 2017 р. відбулося найбільше поїздок за восьмирічний період – 773 (Рис. 2.4).

В основі стрімкого збільшення кількості турів у 2015–2017 рр. – популяризація туризму та краєзнавства загалом; підвищення потреби в самореалізації та розвитку в дітей почуття колективу; зростання кількості туристичних агентств, готелів, пасажирських перевізників; покращення

музейного фонду, дорожньої інфраструктури та доступності об'єктів; пропозиція нових атракцій та розваг під час подорожей.

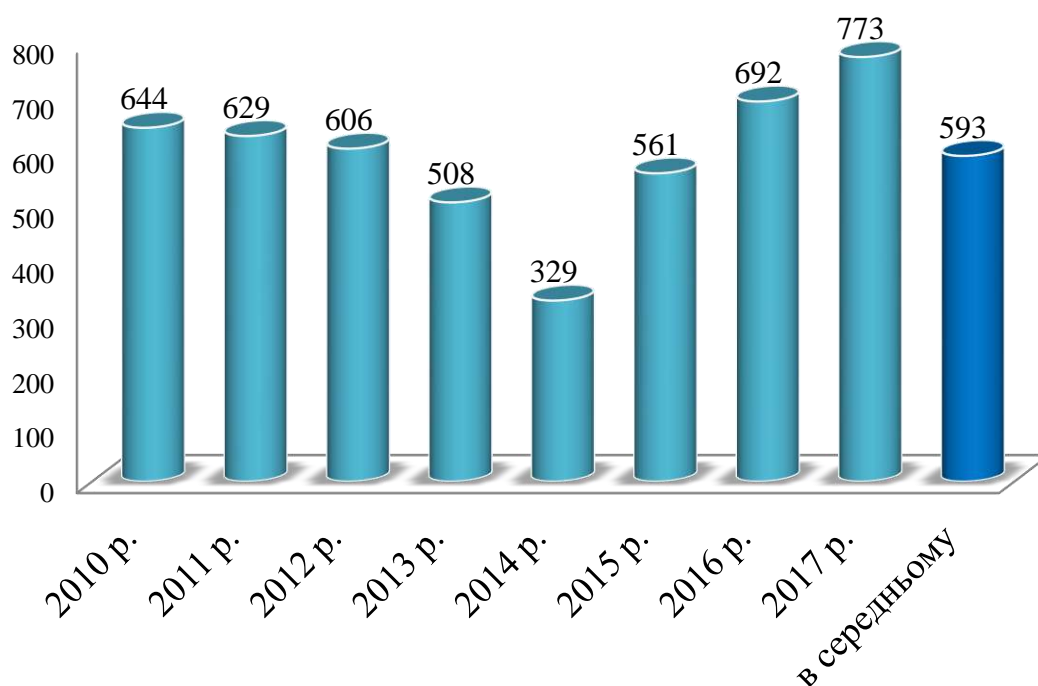


Рис. 2.4. Динаміка кількості турів, здійснених неповнолітніми Волинської області у 2010-2017 роках.

Проте, незважаючи на позитивну динаміку, кількість туристичних поїздок залишається досить незначною відносно кількості учнів. В середньому протягом 2010–2017 рр. в області функціонувало 73 середніх та вищих навчальних закладів I–II рівня акредитації, в яких навчалося 145 тисяч учнів. Середньостатистичні дані (600 турів) – це 20–22 тисячі юних туристів щороку, що становить 14–15 % від загальної кількості учнів. До прикладу, у м. Луцьку ці дані становить 35–40 %, у Луцькому районі – 24–27 %.

Динаміка змін кількості турпоїздок у районах практично не відрізняється від загальнообласної: в кожному районі Волинської області простежується спад протягом 2010–2014 рр. і ріст починаючи з 2015 р. Найбільше подорожували неповнолітні туристи великих міст – Луцька, Ковеля, Володимира-Волинського та Нововолинська (73 % від загальної кількості турів). Лідери – це ті райони, що найближче розташовані до обласного центра, – Луцький (в середньому 48 турів за календарний рік), Ківерцівський (19 турів), Рожищенський (16 турів), Горохівський (12 турів) (рис. 2.5, додаток В 2).



Туристичні поїздки осіб до 18 років у 2010-2017 роках

331,6 середньорічна кількість турів

55,9 середньорічний відсоток турів

Середньорічний відсоток туристичних поїздок осіб до 18 років від загальної кількості турів у 2010-2017 рр.

- більше 5
- 2 - 5
- 1 - 2
- менше 1

Рис. 2.5 Середньорічна кількість шкільних турпоїздок у розрізі адміністративних районів та міських рад Волинської області (2010-2017 роки)

Практично не задіяні в туризмі школярі Камінь-Каширського (в середньому 3 тури за рік), Ратнівського (2,6), Любешівського (2,4), Старовижівського (1,5) районів; на кожен із цих районів припадає менше 0,5 % всіх поїздок області. Дуже яскраво видно, що в південних та центральних районах Волинської області відбувається набагато більше турів, ніж у північних. Причиною цього є як суто туристичний, так і соціальний складник. У південних і центральних районах краща транспортна доступність до рекреаційних об'єктів, наявна більша кількість туристичних фірм та пасажирських перевізників, краще популяризований туризм. Важливим фактором є також більша кількість населення, його зайнятість, вищий рівень урбанізації, заробітної платні.

Загалом у області чітко простежується тенденція: кількість туристичних поїздок школярів чи молоді в регіоні майже прямо пропорційна його економічно-соціальному розвитку.

В Україні щороку стабільно зростають ціни на всі без винятку товари та послуги. Не обминуло подорожчання і туризм. Вартість транспортних послуг може займати частку в 50–70% від загального ціноутворення туру. Цей показник найбільше зріс протягом 2010–2017 рр. Для кращої наочності ми розраховали вартість проїзду 100 км автобусом для одного учня (рис. 2.6, додаток В 3). Ціна залежить від вартості оренди автобуса та кількості місць.

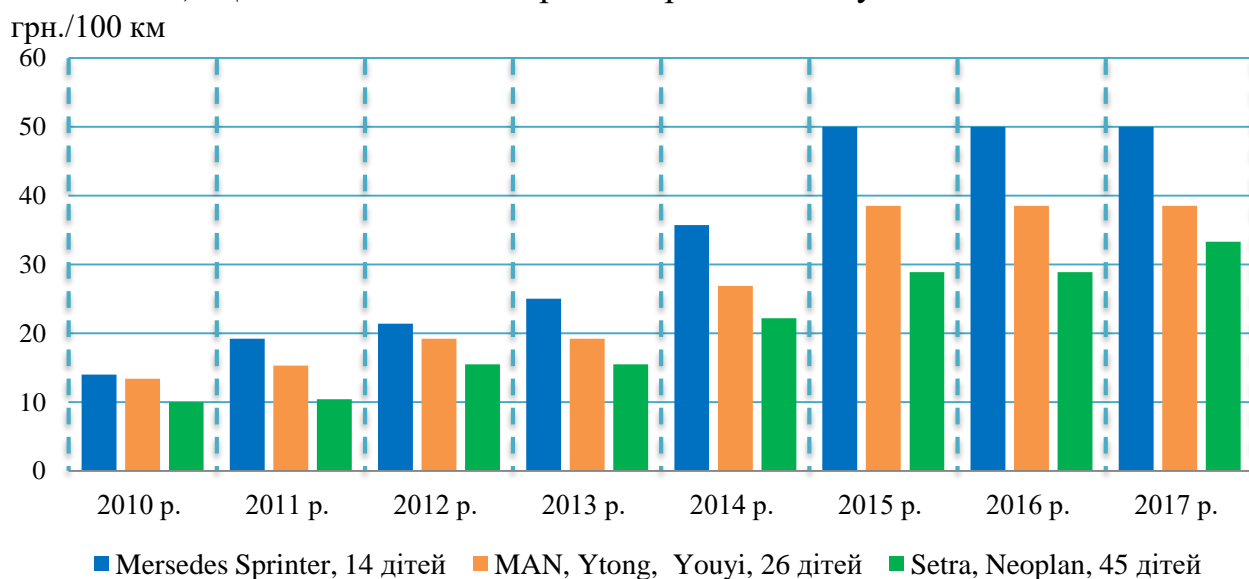


Рис. 2.6. Вартість проїзду одним учнем 100 км у різних автобусах

Для молоді ціна транспортних послуг на 12–17 % дешевша, оскільки вартість проїзду ділиться на більшу кількість людей (не потрібно оплачувати місця для вчителів-керівників груп та медсестри за рахунок дітей). Як видно з додатку В 3, протягом восьми років (2010–2017 рр.) вартість проїзду подорожчала в середньому більше, ніж в 3 рази, головною причиною цього є зростання вартості дизельного палива та автозапчастин. Особливо подорожчало перевезення малої кількості осіб бусами чи малими автобусами. Багато підприємців, що займались пасажирськими перевезеннями, у 2014-2015 роках через кризу залишили бізнес. Менша конкуренція теж впливає на зростання вартості перевезень.

Вартість проживання в готелях змінювалася не так різко і суттєво порівняно з цінами на транспортні послуги. Собівартість проживання в закладах тимчасового розміщення напряму залежить від тарифів на комунальні послуги, меншою мірою – від рівня інфляції та зростання заробітної платні персоналу. Ціни на проживання в приватних готелях зростали дуже поступово, не більше ніж на 20 грн./рік. Проте в кінцевому результаті збільшилися більше ніж у 2 рази.

Вартість послуг екскурсиводів та туристичних фірм зростає разом зі збільшенням заробітної плати, валютного курсу долара та рівнем інфляції. Найбільш стрімкий ріст був у період 2014–2015 рр., як і загалом у сфері послуг в Україні.

У кінцевому результаті зміни в тарифах та проїзд, проживання, екскурсійні послуги суттєво позначилися на кінцевій вартості туристичних послуг по Україні. Для кращої наочності наводимо порівняльну діаграму та таблицю цін туристичних послуг за популярними маршрутами (середня ціна у м. Луцьку для груп з 45 осіб, рис. 2.7, додаток В 4).

Ціни на особу зросли в середньому на 180 %. В середньому ціна туру зростає на 20–25 % щорічно і, звісно, є негативним фактором, що може перешкоджати юним туристам пізнавати світ. Проте разом із підвищенням цін із 2015 р. спостерігається щорічне збільшення кількості турів.

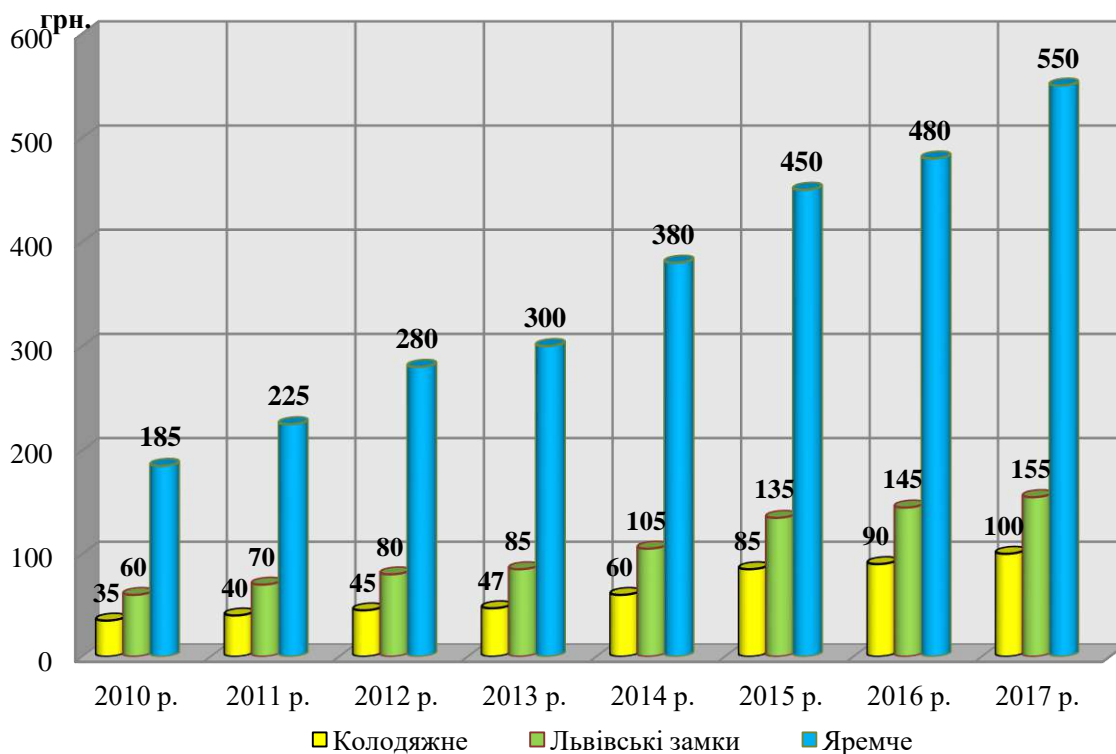


Рис. 2.7. Вартість туристичних послуг у різні роки для групи не менше 45 осіб (грн./особа, 2010–2017 рр.)

Вартість закордонних турів протягом 2010–2017 рр. у доларах чи євро залишилася майже на такому самому рівні, а в деякі країни (Єгипет, Туніс) подешевшала на 10–20 %. Проте у гривнях ціна значно зросла разом із валютним курсом долара – у 3,5 рази. Якщо в 2010 р. студент за одну свою місячну стипендію (100 у. о.) міг придбати 3-денний тур до Кракова, або за дві з половиною стипендії – 4-денний тур до Парижа, то у 2017 р. на подорож до Кракова треба було вже дві стипендії (по 42 у. о.), а щоб потрапити до Парижа – шість місячних стипендій.

Важливим складником дослідження конструктивно-географічних передумов розвитку молодіжного і дитячого туризму є характеристика та оцінка туристичних маршрутів, яким подорожують школярі та молодь, у ході якої нами було виявлено причинно-наслідкові зв'язки у виборі основних туристичних напрямків. Статистичні дані за 8 років (2010–2017 рр.) викладені в додатку В 10.

Так, характеризуючи основні туристичні напрямки, ми прийшли до висновку, що в середньому майже третина всіх турів волинських школярів здійснюється до міста Львова. Це пояснюється багатьма чинниками: близькою відстанню, гарною туристичною інфраструктурою (достатня кількість хостелів, готелів, екскурсиводів, туроператорів) та великою кількістю і туристичних об'єктів, і розважальних атракцій.

Найголовніше, що наявна у м. Львів кількість рекреаційних ресурсів приваблює будь-які категорії туристів, зокрема учні Волинської області подорожують до Львова з 3 по 11 клас. Тривалий час головною проблемою поїздок був у край незадовільний стан траси Н-17 «Луцьк – Львів». У 2012 р. волинські перевізники почали відмовлятися їздити цією дорогою, стали пересуватися до Львова автошляхом М-06 «Київ – Чоп», маршрут став довшим на 140 кілометрів.

Це призвело до збільшення вартості туру та зменшення часу на екскурсії та відпочинок, кількість поїздок до Львова з центральних районів області зменшилася. Безперешкодно продовжували відвідувати Львів школярі із західних міст Волині (особливо активно з м. Володимир-Волинський та з м. Нововолинськ) дорогою Р-15 та М-09. Після капітального ремонту траси Н-17 (кінець 2015 – початок 2016 рр.) кількість турів до Львова почала збільшуватися – зі 157 турів у 2010 р. та 93 у 2014 р. – до 258 рейсів (33,4 %) у 2017 р.

Екскурсія до Рівненського зоопарку – одна з найпопулярніших шкільних екскурсій за останні роки. Тур поширений з огляду на близьку відстань, недорогу вартість, гарну інфраструктуру. Проте кількість турів до рівненського зоопарку почала зменшуватися. У 2017 р. було здійснено лише 55 турів, це на 30 турів менше, ніж у середньому за 8 років (2010–2017 рр.).

Закарпаття завжди приваблювало туристів великою кількістю рекреаційних ресурсів (як природних, так і культурно-історичних), розвиненою туристичною інфраструктурою, гарним сполученням трасою «Київ – Чоп», різноманітними варіантами організації подорожі. Проте є й недоліки –

незадовільний стан доріг місцевого значення, значна відстань між різними туристичними об'єктами, велика загальна протяжність маршруту (від 900 до 1500 км для різних районів області), що впливає на вартість подорожі.

Оскільки при дводенних турах половина кожного дня витрачається на переїзд, відпочинок, обід, поселення / виселення з готелю, часу на екскурсійні програми залишається не так багато – з 14 до 19 години протягом першого дня та з 9 до 13 години – протягом другого. Тому найчастіше при дводенних поїздках волинські учні встигають відвідати за один день лише кілька об'єктів на вибір:

- палац Шенборнів, замок Паланок, замок Сент-Міклош;
- оз. Синевир, центр реабілітації бурих ведмедів, Синевирський перевал;
- водоспад Шипіт та підйомник в с. Пилипець;
- музеї в с. Колочава.

Меншою мірою популярні поїздки до с. Іза, м. Хуст, бункеру Арпада, а також сходження на гору Гемба, купання в термальних джерелах рекреаційних комплексів «Жайворонок» чи «Косино».

При довгому світловому дні у травні – червні та за умови гарної організації подорожі є можливість відвідати протягом одного дня більше туристичних об'єктів, проте це трапляється нечасто.

Ночівля зазвичай може відбуватися у смт. Воловець, с. Пилипець, смт. Міжгір'я, м. Мукачево та прилеглих селах неподалік доріг М-24, Т-0712, М-06.

Триденні тури в Закарпаття є дорожчими, проте відкривають набагато більші можливості. До стандартних програм, які організуються під час поїздок на два дні, додаються ще варіанти екскурсійних програм до м. Ужгород, до с. Ділове, до термальних джерел у с. Велятин тощо. Туроператори Волині не завжди використовують готові схеми маршрутів, найчастіше програма складається окремо на кожну поїздку, враховуючи побажання вчителів та учнів, наявність вільних місць у готелях та їх вартість.

Тому стандартної послідовності щодо відвідин названих туристичних об'єктів немає.

Тури у Прикарпаття передбачають подорожі до Надвірнянського, Верховинського, Коломийського районів Івано-Франківської області та міст і сіл, які відносяться до Яремчанської міської ради. Щороку відбувається близько 50 таких поїздок. Варто зауважити, що з 2014 р. кількість турів постійно збільшується, це пов'язано з розвитком інфраструктури навколо ГК «Буковель» та, основним чином, з огляду на капітальний ремонт автошляху Н-17 «Луцьк – Львів» та відрізка автошляху Н-09 зі м. Львова до м. Івано-Франківська.

Географія маршрутів у цьому напрямку менша, порівняно із Закарпаттям. Рекреаційних ресурсів теж менше, проте вони компактніше розташовані. Загальна протяжність маршруту для осіб із різних районів Волинської області може становити від 750 до 1200 км.

Місто Яремче, як кліматичний курорт почав розвиватися з 1894 р., а особливою спонукою для розвитку туристичної інфраструктури стало будівництво гірськолижного курорту «Буковель» у с. Поляниця. Найчастіше для дводенних турів використовувалася програма з прогулянкою до водоспаду Гук і катанням на канатно-крісельній дорозі у ГК «Буковель» протягом одного дня та екскурсією стежкою Довбуша або горою Маковиця із заїздом до водоспаду Пробій протягом іншого дня. Користуються меншою популярністю такі об'єкти, як вольєрне господарство, музей екології та етнографії Карпатського краю у м. Яремче, лижні трампліни та віадуки у с. Ворохта. Інколи протягом другого дня можуть відбуватися сходження на г. Говерла чи г. Хом'як, проте підкорення вершин частіше планується для триденних турів.

Під час триденних турів до Прикарпаття створюється можливість для відвідування додаткових об'єктів. Більшою популярністю користуються екскурсійні програми до смт. Верховина та підкорення вершин, меншою – до м. Коломия (музей писанкового розпису) та Манявського скиту й Манявського водоспаду (с. Манява).

Серед вершин, які найчастіше підкорюють учні та студенти з Волині, треба вирізнити:

- г. Говерлу (2061 м); довжина маршрутів 7,5–8,6 км, тривалість сходження 4–6 год.;
- г. Маковицю (984,5 м); довжина маршруту 6 км, тривалість сходження 4 год.;
- г. Хом'як (1545 м); довжина маршруту 11 км, тривалість більше 6 год.

Зазвичай підкорення вершин відбувається на другий день поїздки.

Проживання в Прикарпатті організовується найчастіше в приватних садибах та готелях, які розташовані понад дорогою Н-09 у населених пунктах Делятин, Яремче, Микуличин, Татарів, Ворохта, Яблуниця, Поляниця.

Тур замками Львівщини (Підгорецький палац, Олеський та Золочівський замки) – третій за рейтингом серед одноденних екскурсій, він становить 5,7 % усіх шкільних поїздок.

У статистичній інформації управління освіти, науки та молоді Волинської облдержадміністрації окремо не вирізнено напрямки поїздок до м. Дубно, м. Кременець чи м. Збараж, вони подані як один напрям. До цих туристичних об'єктів здійснюється близько 5 % всіх поїздок. Варто зауважити, що м. Дубно та м. Кременець популярні серед волинян з огляду на невелику відстань, дешеву вартість проїзду та вхідних квитків. Тури замками та фортецями – одні з найпопулярніших протягом останніх десятиліть [48].

Різні види туристичних ресурсів в маршруті до м. Кам'янець-Подільського та Хотина. Маршрути часто насичені різними об'єктами; окрім екскурсій до двох фортець та історичного центру Кам'янця-Подільського, туристи додатково мають можливість відвідати печеру Кришталеву, Джуринський водоспад, Дністровський каньйон, Дністровське водосховище. Проте зараз тури до Кам'янця-Подільського популярні меншою мірою, ніж тури до Карпат (приблизно у 2 рази менше поїздок); при цьому треба зауважити, що відстань цих маршрутів майже однакова. Це можна пояснити кількома факторами:

- до Кам'янця-Подільського значно гірша автодорога, там менша кількість готелів та хостелів, а їх вартість дорожча; великі та недорогі заклади розміщення знаходяться на великій відстані від туристичних об'єктів;
- у приватних садибах Карпат дітям та дорослим значно веселіше проводити час, зокрема є своя територія, бесідки, мангали тощо. У міських хостелах Кам'янця-Подільського таких послуг не пропонують;
- тури до Карпати мають більше можливостей щодо вибору рекреаційних об'єктів та різних варіантів в організації подорожі;
- більша протяжність маршруту до Кам'янця-Подільського із західних районів Волинської області. Якщо до м. Яремче чи м. Мукачево з м. Луцька і з міст Володимир-Волинський, Нововолинськ, Іваничі відстань майже однакова, то до м. Кам'янця-Подільського вона збільшується на 180–200 км в обидві сторони для населених пунктів західної частини Волині.

До с. Пляшева волинські школярі мають можливість подорожувати через м. Горохів (перевага полягає в тому, що весь маршрут пролягає Волинською областю) і через смт. Демидівку (шлях Рівненською областю, проте є змога відвідати Хрінницьку ГЕС та відпочити біля водосховища).

Туристичні об'єкти у м. Жовква та с. Крехів колись дуже приваблювали волинських туристів, проте через відсутність інфраструктури цей маршрут 2010–2017 рр. не розвивається. Із 5,3 % всіх поїздок у 2010 р. кількість знизилася до 0,7 % у 2015 р. До ремонту автодороги Н17 «Луцьк – Львів» Жовкву відвідували лише учні західних районів області, переважно з м. Нововолинськ та м. Володимир-Волинський. Сьогодні велика відстань до об'єктів і, відповідно, висока вартість поїздки не відповідає якості туристичних послуг та наявності належної інфраструктури для відпочинку дітей та молоді, хоча маршрут має значний потенціал.

Екскурсії до м. Києва щороку відвідує значна кількість учнів. Майже половина турів здійснюється залізничним транспортом, адже це набагато

дешевше та зручніше. У м. Києві зосереджено надзвичайно багато туристичних ресурсів, однак волинські школярі не їдуть масово на екскурсії до столиці, оскільки дорогими є вартість проживання та харчування, неможливість подорожувати власним транспортом (потрібно скористатися громадським транспортом, зокрема метро), висока загальна вартість туру (враховуючи дорогу, послуги екскурсоводів та вхідні квитки).

Останнім часом набувають популярності тури до м. Тернополя. Головна причина – розвиток туризму в місті, незначна відстань від Луцька (така ж, як і до м. Львова), незвичайна та недорога атракція в центрі – прогулянка на теплоході по водосховищу. Серед недоліків, які перешкоджають збільшенню кількості турів до м. Тернопіль, – далека відстань від західних районів Волинської області, недостатня кількість туристичних об'єктів для екскурсійного дня. Тому часто тури до м. Тернополя поєднують із поїздками до Збарзького замку та Вишнівецького палацу.

Тури в с. Базальтове, смт. Березне набирають популярності (ріст з 0,5 до 1,3 % від усіх екскурсій). Волинська природа приваблює туристів, проте маршрут залишається дуже небезпечним: схили та кручі біля базальтових озер нічим не обгороджені, туристичних стежок та вказівників немає, учнів складно контролювати. Тому везти дітей у таку подорож погоджуються тільки окремі вчителі.

Такі факти, як відкриття в м. Трускавець у жовтні 2015 р. дельфінарію «Оскар» та ремонт автодороги Н-17 «Луцьк – Львів» вплинули на те, що волинські туристи почали частіше приїжджати до бальнеологічного курорту Трускавець. Так, протягом 2013–2015 рр. не було здійснено жодної екскурсії до міста-курорту, в 2017 р. – 17. Однак залишаються такі перепони, як далека відстань як для туру одного дня і дорога вартість проїзду та вхідного квитка до дельфінарію. Для подорожей на два дні в регіоні недостатньо рекреаційних ресурсів і туристичних готелів, більшість закладів розміщення – санаторії або готелі преміум-класу.

Щороку кілька шкільних турів здійснюється в м. Чернівці. Перевагою міста є гарні та всім відомі історико-культурні туристичні об'єкти, пішохідна центральна частина, легка транспортна доступність пам'яток. Недолік туру – поганий стан дороги міжнародного значення М-19 «Доманове – Порубне» впродовж багатьох років, наявність лише кількох хостелів у центрі міста. У м. Чернівці є можливість подорожувати залізничним транспортом – потягом «Ковель – Чернівці», що здешевлює вартість туру та робить його цікавим і привабливим для учнів. Проте проблемою стає графік руху потяга – один раз у два дні. Тобто в Чернівці можна подорожувати залізничним транспортом на день (а це замало для туру на таку велику відстань), або на 3 дні – 2 ночі в потязі, 2 ночі в готелі (однак такий тур займає багато часу та потребує значних коштів, що не відповідає можливостям школярів та студентів; по-друге, в місті нема значної кількості туристичних об'єктів та атракцій). Під час триденних турів м. Чернівці поєднують із відвідинами Кам'янця-Подільського та Хотина.

Маршрут до м. Вінниці – один із нових та цікавих напрямків. Тур є дорогим (враховується велика відстань до Вінниці та недешево проживання в місті), проте має дуже насичену програму. За статистичними даними, до Вінниці щороку відбувається дуже мало турів, однак маршрут є перспективним з огляду на розвиток туризму та благоустрою в місті, наявність цікавих і незвичайних атракцій для школярів, які поєднуються з історико-культурними об'єктами, нещодавній (2016–2017 рр.) капітальний ремонт траси М-21 на відрізьку «Житомир – Вінниця».

До тернопільських печер Млинки та Кришталевої (с. Кривче та с. Залісся) здійснюється небагато турів, однак ці туристичні об'єкти часто відвідуються в комплексі з далекими дво- чи триденними поїздками, наприклад, до м. Кам'янець-Подільського, Чернівців, Тернополя тощо. Аналогічна ситуація щодо екскурсій до «Тунелю кохання» в Клевани (цей об'єкт включається до маршрутів міст Рівного, Острога, Пересопниці, Березного); смт. Клесів часто входить до поїздок в Березне, Базальтове; Житомир відвідується дорогою до Вінниці, Києва; Цуманську пушу включають до рейсів у Рівне та Березне.

Лише кілька поїздок протягом 2013–2015 рр. було здійснено до місць, які пов'язані з життям відомих письменників, – І. Франка (с. Нагуєвичі Львівської області), Лесі Українки (м. Новоград-Волинський) та Т. Шевченка (с. Шевченкове, с. Моринці, м. Канів Черкаської області). Причина цього очевидна – великі відстані до вказаних місць та не привабливий для дітей освітній характер концепції подорожі. Ці маршрути більшою мірою становлять інтерес для студентів-філологів [90].

Під час поїздок із метою оздоровлення юні волиняни зазвичай відвідували с. Світязь, с. Згорани, с. Пульмо, морські курорти Миколаївської, Херсонської областей та АР Крим, а останніми роками майже половина всіх рейсів на оздоровлення відбувається до літніх таборів ГК «Буковель» [43].

Закордонні подорожі школярів Волинської області наведені в додатку В 5 та рисунку 2.8. Протягом 8 років, у період з 2010 по 2017 рр. учнями з Волині було здійснено 58 закордонних турів до 8 країн Європи, за 25 напрямками. Закордоном побувало близько 600 дітей.

Країна	Кількість поїздок
Польща	37
Білорусь	8
Німеччина	4
Швеція	3
Болгарія	3
Австрія	1
Литва	1
Латвія	1
Всього 8 країн	Всього 58 турів

Кількість турів у країни Європи волинськими школярами, %

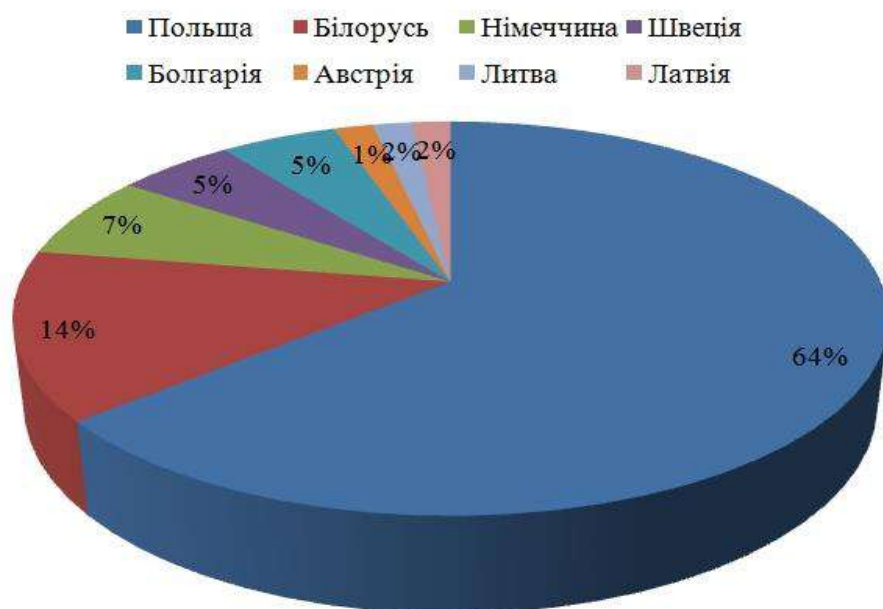


Рис. 2.8. Закордонні поїздки волинських школярів у 2010–2017 роках

Найбільше – 37 турів – відбулося до міст Польщі. Найчастіше подорожі здійснювалися до м. Лодзь. Це пояснюється тісною співпрацею між навчальними закладами Волині та м. Лодзь, зокрема Маневицькою гімназією,

ЗОШ с. Костюхнівка Маневицького р-ну, Технічним коледжем ЛНТУ (м. Луцьк). Завдяки таким програмам також відбувалися поїздки до Гіmini Пухачув, у міста Гожув, Люблін, Островіте, Дорогуськ. Найчастіше школярі прямували до цих міст рейсовими автобусами або за рахунок приймаючої сторони. Поїздки з рекреаційною метою до Польщі відбувалися до міст Краків, Хелм, Стоп'є, Люблін, Вежбіца.

Північного сусіда, Республіку Білорусь волинські школярі організовано відвідували 7 разів, зокрема 6 разів м. Брест. Зараз для неповнолітніх жителів м. Ковеля та прикордонних районів не потрібно мати проїзного документа для перетину кордону, тому, на нашу думку, популярність цього напрямку зростає.

Із освітнім туризмом пов'язані подорожі юних волинян до Німеччини (м. Берлін), Австрії (м. Відень), Литви (м. Каунас) на міжнародні конференції та семінари.

Упродовж 2010–2017 рр. учні луцьких шкіл тричі організовано оздоровлювалися на болгарському курорті «Сонячний берег» протягом 7–10 днів.

Найбільш далекою для юних волинян виявилася подорож до м. Гетеборг (Швеція). Школярі брали участь у міжнародному футбольному турнірі з міні-футболу, спонсором поїздки було ПАТ «СКФ Україна».

Треба зауважити також, що найбільшу кількість закордонних турів здійснили учні Маневицької та Ковельської гімназій, Волинського обласного ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою, Княгининівського ліцею Волинської обласної ради, ЗОШ с. Любитів (Ковельський район) [87].

Незважаючи на введення безвізового режиму, кількість закордонних турів зменшується. Це пов'язано зі стрімким зростанням курсів іноземних валют та загальним підвищення вартості туристичних поїздок, зокрема і за кордон.

Висновки до розділу 2

Основними формами організації молодіжного туризму є: значно триваліші в часі екскурсійні поїздки, переважна більшість видів спортивного туризму, складніші туристські маршрути тощо. Доречно твердити про потребу використання для молодіжного та дитячого туризму різноманітних природних рекреаційно-туристичних ресурсів із врахуванням різних форм організації дозвілля.

Розподіл природних рекреаційно-туристичних ресурсів на території Волинської області є нерівномірним, це є визначальним чинником просторової організації територіальних рекреаційних комплексів. Враховуючи територіальні особливості поширення природних рекреаційно-туристичних ресурсів Волинської області, доречно виділити дві зони з різним потенціалом природних рекреаційних ресурсів. Північна та центральна частини території області характеризуються значною концентрацією природно-територіальних (природоохоронні території та об'єкти, ліси тощо) та аквальних комплексів (річки, озера). Південь території Волинської області має порівняно нижчу концентрацію та потенціал природних рекреаційних ресурсів.

Основними природними рекреаційно-туристичними ресурсами, які використовуються або можуть бути використаними в рекреаційно-туристичній діяльності дітей та молоді, є: кліматичні умови, водні (у тому числі мінеральні лікувальні води та грязі), лісові, флоро-фауністичні. В цілому їх рекреаційно-туристичний потенціал є високим, проте ступінь освоєння є недостатнім.

Історико-культурні туристичні ресурси виконують освітню та пізнавальну функції. До них відносять пам'ятки матеріальної та духовної культури, які є об'єктами туристського інтересу, а саме: пам'ятки історії, культури та архітектури, пам'ятки природи, краєзнавчі та художні музеї, пам'ятні історичні місця, сучасні архітектурні ансамблі та будівлі.

Конструктивно-географічні передумови розвитку молодіжного та дитячого туризму впливають на територіальну організацію рекреаційних систем, а також

на можливість задоволення рекреаційних потреб. Важливими соціально-економічними чинниками є віковий та демографічний складник подорожей школярів і студентів. Вік туристів дуже важливий, оскільки є визначальним при виборі форм рекреаційно-туристської діяльності. Зокрема під час екскурсійних поїздок враховуються різні особливості молодших школярів, наприклад, потреба в рухах, ігровій діяльності, різного роду активності притаманна дітям дошкільного віку. Для дітей середнього шкільного віку прийнятні поїздки на більші відстані зі складними маршрутами, які охоплюють більшу кількість туристичних об'єктів; екскурсанти цього віку прагнуть бути учасниками атракцій, майстер-класів тощо.

Результати досліджень опубліковані автором у працях [42, 44, 84, 85, 86, 87, 90, 93].

РОЗДІЛ 3. ВНУТРІШНЬО-РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ МОЛОДІЖНОГО І ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

3.1. Чинники впливу на молодіжний і дитячий туризм у Волинській області

Для функціонування територіально-рекреаційних систем, в тому числі й системи молодіжного та дитячого туризму, важливе значення мають соціально-економічні передумови та чинники. М. С. Мироненко, визначаючи фактори, що впливають на територіальну організацію рекреаційних систем, вважає, що особливу функцію мають соціально-економічні чинники, які умовно поділяє на дві групи: ті, що породжують потребу в організації рекреаційної діяльності, та ті, що забезпечують можливість організації відпочинку [126].

Конструктивно-географічне дослідження молодіжного та дитячого туризму окремого регіону потребує визначення чинників, які впливають на його функціонування та процеси, які відбуваються на різних ієрархічних рівнях. Такі процеси залежать від цілої низки чинників, які прямо чи опосередковано здійснюють вплив та визначають специфіку туристичного ринку в цьому сегменті. Чинники розрізняють за відношенням до впливу, за походженням, характером, тривалістю та масштабами впливу. Наведені чинники є дуже важливими в процесі формування регіональної стратегії розвитку молодіжного та дитячого туризму.

Чинники – це сукупність умов та обставин, що впливають на процеси функціонування певної системи та можуть бути визначальними в її подальшому розвитку.

Усі чинники в певний спосіб взаємодіють між собою, тому виявити чітку межу між ними досить складно. Так само складно класифікувати ту чи іншу групу чинників. Треба звернути увагу, що чинники які об'єднані за походженням, за іншою ознакою можуть бути класифіковані (об'єднані) в різні

групи. Враховуючи результати групування та класифікації чинників різними вченими, нами здійснено узагальнення схеми класифікації чинників за ознаками впливу (рис. 3.1) та схеми групування чинників за походженням (рис. 3.2).

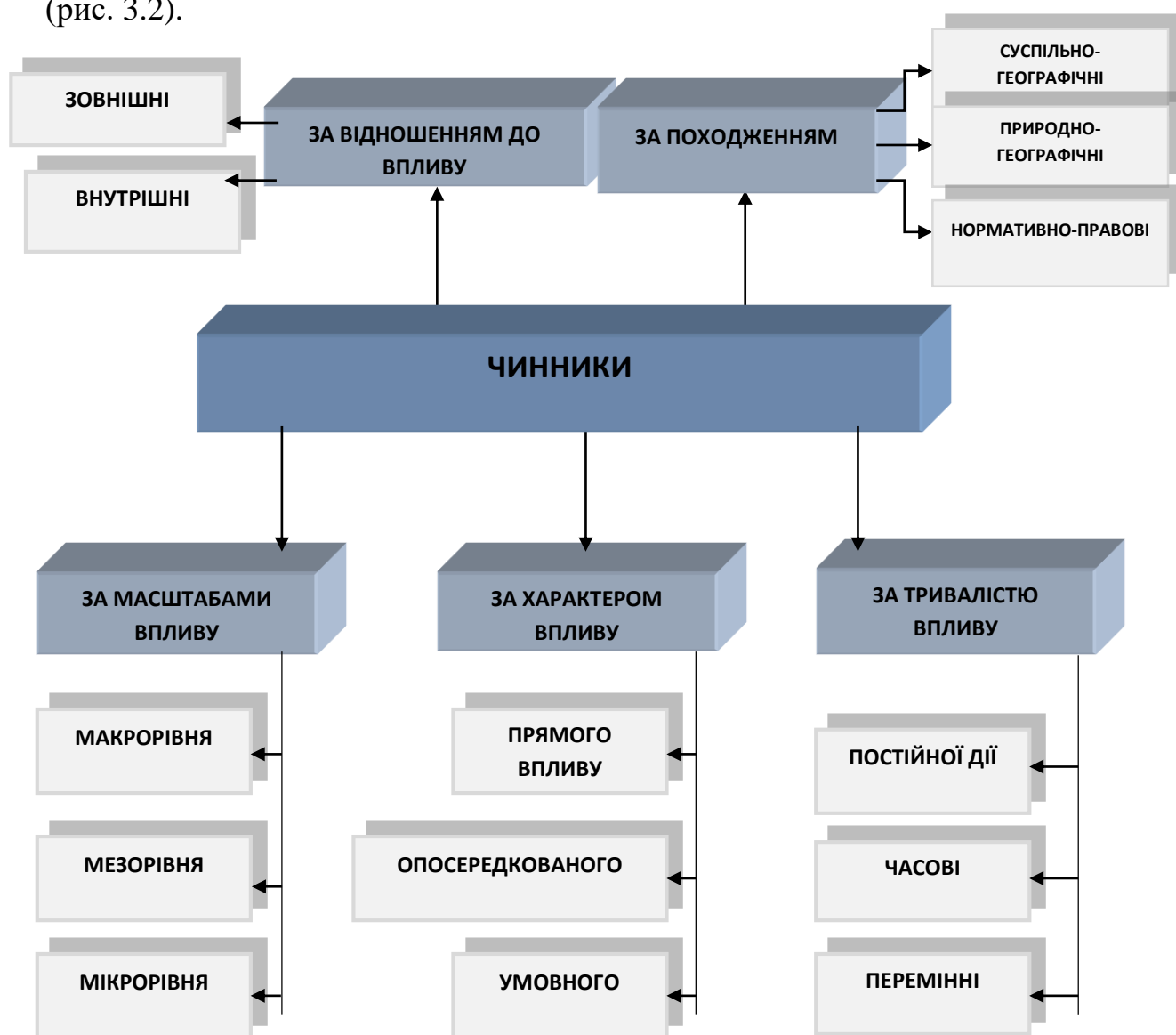


Рис. 3.1. Класифікація чинників впливу на молодіжний і дитячий туризму окремого регіону за ознаками впливу (складено автором)

Усі чинники молодіжного та дитячого туризму за походженням можна поділити на три групи: природно-географічні, суспільно-географічні та нормативно-правові.

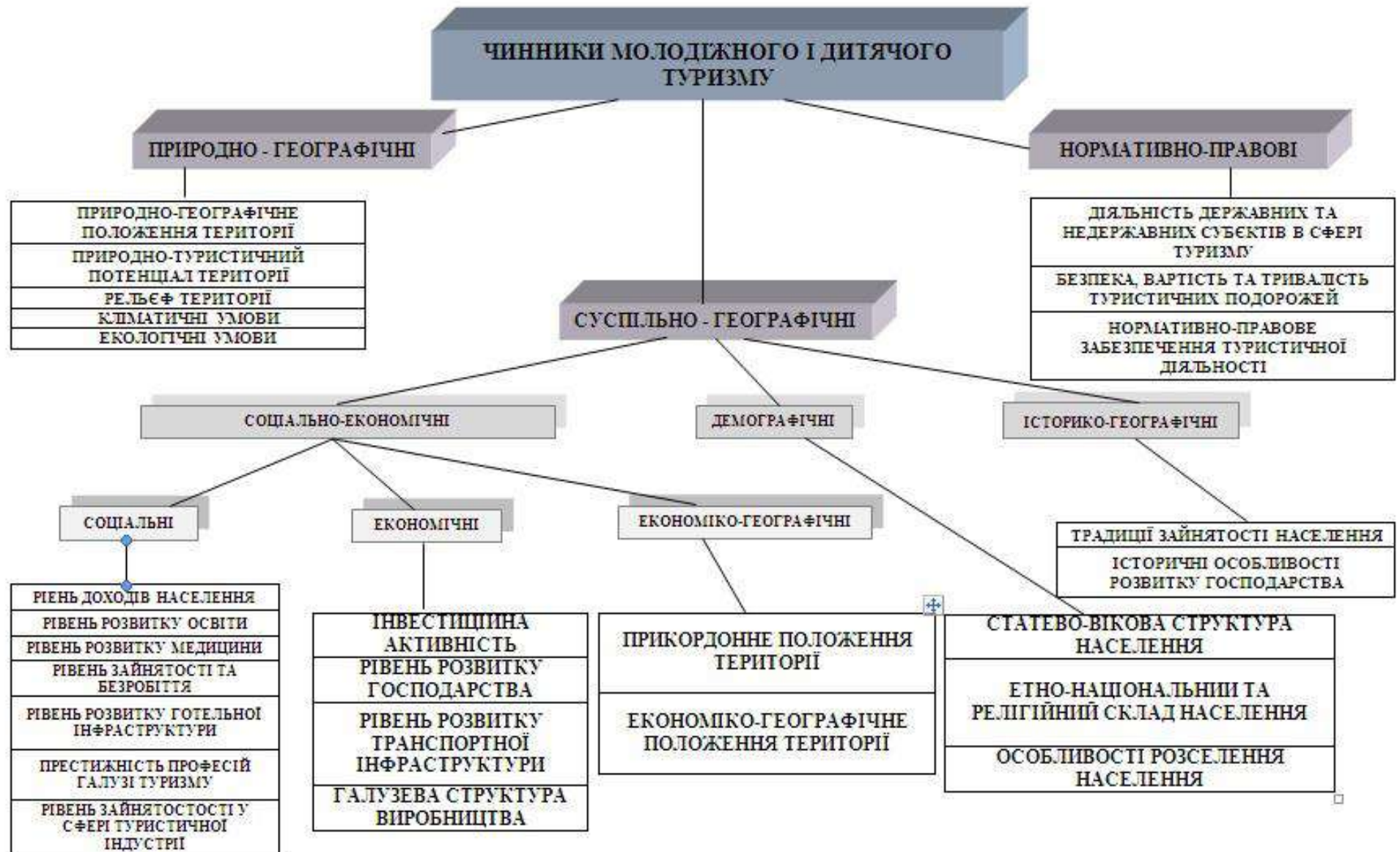


Рис. 3.2. Групування чинників молодіжного і дитячого туризму окремого регіону за походженням (складено автором)

До природно-географічних чинників належать: природно-географічне положення території, природно-туристичний потенціал території, рельєф території, кліматичні та екологічні умови.

Суспільно-географічні чинники, на нашу думку, варто поділити на три групи: соціально-економічні, історико-географічні (традиції зайнятості населення, історичні особливості розвитку господарства) та демографічні (статеві-вікова структура населення, етнічнонаціональний та релігійний склад населення, особливості розселення населення, міграції).

До соціально-економічних чинників належать:

– економічні чинники (рівень розвитку господарства, інвестиційна активність, рівень розвитку транспортної інфраструктури, галузева структура виробництва) є визначальними в плані розвитку туристичної інфраструктури окремого регіону в цілому;

– соціальні чинники (рівень доходів населення, рівень зайнятості та безробіття населення, рівень розвитку освіти та медицини, рівень розвитку готельної інфраструктури, соціальний настрій населення, суспільно-політичний, політико-правове середовище, престижність професії галузі туризму, психологічний чинник). У цілому ступінь прояву цієї групи чинників прямо залежить від економічних чинників. Так, наприклад, від інвестиційної активності, а також рівня розвитку системи залежить, наскільки розвиненою буде готельна інфраструктура;

– економіко-географічні чинники (економіко-географічне та прикордонне положення території). Ця група чинників є визначальною в плані перспективи розвитку туристичної галузі в цілому, зокрема молодіжного та дитячого туризму, оскільки такі чинники, як економіко-географічне та прикордонне положення, впливають на рівень розвитку туристичної інфраструктури завдяки міжрегіональним та міждержавним економічним зв'язкам.

Нормативно-правові чинники (нормативно-правове забезпечення туристичної діяльності, діяльність державних та недержавних суб'єктів у сфері

туризму, безпека туристичних послуг) є регулюючим механізмом у туристичній галузі та безпосередньо впливають на її функціонування.

За характером впливу поділяються на чинники прямого, опосередкованого та умовного впливу.

До чинників прямого впливу у групі природно-географічних чинників відносять природно-туристичний потенціал території, а також кліматичні та екологічні умови, це є одна з передумов розвитку туристичної інфраструктури. Нормативно-правові чинники виконують регулюючу функцію в туризмі, зокрема прямо впливають на туристичну діяльність такі, як безпека туристичних послуг, діяльність державних і недержавних суб'єктів у сфері туризму, а також нормативно-правове забезпечення туристичної діяльності. Соціальні та економіко-географічні чинники (рівень розвитку готельної інфраструктури, рівень доходів населення, престижність професій галузі туризму, рівень зайнятості у сфері туристичної індустрії) та економічні чинники (рівень розвитку господарства та транспортної інфраструктури, інвестиційна активність) визначають та впливають на рівень життя населення, демографічні чинники (етно-національний і релігійний склад населення та особливості його розселення) суттєво позначаються на специфіці територіальної організації туристичної інфраструктури та рівні рекреаційного освоєння території. Треба зауважити, що значний вплив на розвиток молодіжного та дитячого туризму мають ментальні, релігійні й культурні особливості різних національностей.

До чинників опосередкованого впливу серед соціальної групи, на нашу думку, треба віднести: рівень розвитку освіти й медицини, рівень зайнятості та безробіття населення.

Важливе значення у формуванні системи молодіжного та дитячого туризму окремого регіону мають історико-географічні чинники, зокрема традиції зайнятості населення та історичні особливості розвитку господарства.

До чинників економічної групи, що мають опосередкований вплив на молодіжний і дитячий туризм, треба віднести галузеву структуру виробництва.

Цей вплив, як правило, має довготривалий характер і більшою мірою стане визначальним у перспективі.

До чинників умовного впливу відносимо статево-вікову структуру населення, а також рельєф території, його економіко-географічне та природно-географічне положення. Зокрема вплив економіко-географічного положення проявляється в тому, що населені пункти, які є туристичними центрами регіону, мають певні економічні переваги при оптимальній взаємодії економічних зв'язків з іншими регіонами. У процесі таких взаємодій можливий розвиток інфраструктури в цілому, зокрема й туристичної. На регіональному рівні вони виступають як чинники незначної дії, проте на локальному – проявляють себе більшою мірою.

До чинників за тривалістю впливу відносяться перемінні, часові та чинники постійної дії.

Серед чинників перемінної дії належать деякі природно-географічні (рельєф території, його клімат та екологічні умови), соціальні (рівень розвитку освіти і медицини) демографічні та економіко-географічні чинники.

Наступна група чинників – часові. Сюди відносяться чинники, дія яких має порівняно довготривалий характер. До таких відносимо: рівень розвитку освіти й медицини, рівень зайнятості та безробіття, а також історико-географічні (традиції зайнятості населення, історичні особливості розвитку господарства).

Чинники постійної дії – це умови природного середовища (природно-туристичний потенціал, економіко-географічне та природно-географічне положення території, рівень доходів і зайнятості у сфері туристичної індустрії тощо). Свідченням впливу цієї групи факторів є те, що на одних територіях є кращі умови для туристичного розвитку, аніж на інших з огляду на природно-географічне положення та потенціал. Як зазначає В.П. Руденко, «...ПРП можна розглядати як оцінку однієї з передумов прискорення (сповільнення) росту ефективності виробництва в цілому» [127].

Крім того, до чинників постійної дії, на нашу думку, треба віднести: нормативно-правові чинники, економічні, рівень розвитку готельної

інфраструктури й господарства в цілому, престижність професії в сфері готельної індустрії. Дія цих чинників проявляються насамперед на локальному рівні. Рівень розвитку господарства та інвестиційна активність прямо впливають на кількість та інтенсивність туристичних потоків, туристсько-рекреаційне освоєння регіону.

За масштабами впливу чинники молодіжного і дитячого туризму можна поділити на: *мезочинники (мезорівня)* та *мікрочинники (мікрорівня)*.

Чинники *мезорівня (регіонального рівня)* більшою мірою впливають на функціонування молодіжного й дитячого туризму на регіональному рівні. До цієї групи відносяться такі чинники, як рівень доходів населення, його статеві-вікова структура, рівень зайнятості й безробіття, розвиток освіти та медицини, природно-географічне положення території, нормативно-правові чинники, економічні та економіко-географічні чинники, а саме: геополітичне положення, економіко-географічне положення, зокрема прикордонне розташування території.

На нашу думку, треба зауважити можливість значного впливу економіко-географічного та прикордонного положення на функціонування та подальший розвиток молодіжного й дитячого туризму окремого регіону. Наявність кордонів завжди мало як позитивні, так і негативні сторони для країни чи окремого регіону. Водночас позитивною стороною прикордонного положення регіону є можливість інтеграції економіки та суспільства в економічний і культурний простір держав-сусідів. Така інтеграція сприятиме не тільки збільшенню туристичних потоків, а й залученню нових форм організації туристичної діяльності, зокрема в сегменті молодіжного та дитячого туризму.

Чинники *мікрорівня* є визначальними на рівні окремих населених пунктів чи адміністративних районів. До таких ми відносимо: рівень розвитку готельної інфраструктури, природно-туристичний потенціал території, її рельєф, клімат та екологічні умови. Значення впливу таких чинників полягає в тому, що на різних територіях природно-туристичний потенціал, рівень розвитку готельної та транспортної інфраструктури є різним. Престижність професій у сфері

туризму, етнонаціональний та релігійний склад населення, рівень зайнятості у сфері туристичної індустрії, його традиції та особливості розвитку господарства – це насамперед сукупність мотивацій і вподобань особистісного характеру людини на рівні етнічних груп чи окремої сім'ї, які ґрунтуються на релігійних, психологічних переконаннях, особливостях менталітету та визначають ставлення індивіда до праці.

Чинники молодіжного та дитячого туризму за відношенням до впливу поділяються на *зовнішні* та *внутрішні*.

До *зовнішніх* чинників належать: рівень інвестиційної активності, економіко-географічні. Так, інвестиційна ситуація в регіоні визначає рівень транспортної інфраструктури і відповідно впливає на рівень рекреаційного освоєння території.

Економіко-географічне положення регіону, зокрема прикордонне положення, може бути позитивним чинником у розвитку молодіжного та дитячого туризму, оскільки сприяє взаємному обміну досягненнями в організації виробництва та формування єдиних стандартів, цінностей, принципів функціонування туристичної галузі в цілому.

До найбільш значимих *внутрішніх* чинників молодіжного й дитячого туризму окремого регіону відносимо: нормативно-правові, соціально-економічні та природно-географічні чинники.

Соціально-економічні чинники формують виробничий потенціал регіону, який зі свого боку визначає купівельну спроможність населення. Цей показник є індикатором можливостей економічно-активного населення і в купівлі туристичних послуг, і в розвитку туристичної діяльності на локальному рівні.

Природно-географічні чинники мають особливо важливе значення для розвитку молодіжного та дитячого туризму окремого регіону. Зміст цього чинника полягає в тому, що в силу різних природних та соціально-економічних умов в окремо взятому регіоні сформувалася своя специфіка туристичних послуг, форми туристичної діяльності, територіальна система туристичної інфраструктури.

Важливим складником нашого дослідження є комплексна характеристика суспільно-географічних передумов і чинників молодіжного та дитячого туризму, що визначають можливість задоволення рекреаційних потреб рекреантів. До основних груп суспільно-географічних чинників відносяться: соціально-економічні, демографічні та історико-географічні.

Для території Волинської області основними чинниками, що визначають спосіб задоволення рекреаційних потреб, є група соціально-економічних чинників. Вони з'ясовують, наскільки різного роду соціальні та економічні показники розвитку суспільства відповідають сучасним рекреаційно-туристичним потребам. Значення демографічних чинників полягає в наявності трудових ресурсів, відповідного рівня кваліфікації, що формулюватиме якість надання рекреаційно-туристичних послуг. Історико-географічні чинники є визначальними в контексті специфіки та структури галузі туризму в цілому.

Важливим чинником дитячого та молодіжного туризму є безпека туристичної подорожі. Зважаючи на це, ми проаналізували, наскільки часто під час туристичних поїздок трапляються дорожньо-транспортні пригоди. Під час екскурсій діти можуть травмуватися в дорозі й поза автобусом, напр., на пішохідних маршрутах, адже найчастіше саме неповнолітні пішоходи стають винуватцями ДТП. Найбільшу кількість автопригод за участю дітей у часовому розрізі зафіксовано з 11.00 до 18.00 з піком аварійності о 15.00 год. Аварійність досягає критичного стану в неділю – 18,4 % всіх ДТП. Цей час є також піковим для проведення екскурсій, зокрема пішохідних та оглядових. Як видно додатку В 8, Львівщина, куди прямує найбільша кількість туристів із Волині, – один із лідерів в Україні за кількістю ДТП через вину дітей. Треба бути особливо обережними й на тротуарах. Також великий показник аварійності в Рівненській області. Тернопільська, Івано-Франківська та Закарпатська обл., які теж часто відвідують волиняни, – одні з найбезпечніших в цьому сенсі в державі. На Волині у 2015 р. з вини дітей-пішоходів сталось 18 ДТП, травмовано 18 дітей. Це середній показник в Україні [133].

Звісно, контролювати переміщення дітей повинні вчителі-керівники груп, екскурсоводи, батьки, проте школярі нерідко переходять дорогу, ігноруючи керівників та, як наслідок, потрапляють під колеса авто. Під час прогулянок пішоходи повинні рухатися тротуарами та пішохідними доріжками, тримаючись правого боку. Якщо немає тротуарів чи пішохідних доріжок або пересуватися ними неможливо, тоді треба йти узбіччям в один ряд, тримаючись якомога правіше, а в разі його відсутності або неможливості рухатися по ньому – краєм проїзної частини назустріч руху транспортних засобів. При цьому не можна заважати іншим учасникам дорожнього руху [15].

При проведенні дитячих поїздок аварійно-небезпечні ділянки обов'язково наносяться на карту-схему та залишаються у водія під час поїздки. Під час переїзду до туристичних об'єктів волинськими школярами в середньому на 100 км шляху припадає перше місце концентрації ДТП. До прикладу, лише одна аварійно-небезпечна ділянка на шляху до м. Рівне та аж 8 – дорогою до м. Ужгород. Кількість місць концентрацій ДТП, які проїжджають волинські школярі, наведена в додатку В 6.

Про рівень безпеки може свідчити також і кількість постраждалих та загиблих у ДТП. Національна поліція (до 2016 р. – УДАІ) веде щорічну статистику на автошляхах України міжнародного, національного та регіонального значення (додаток В 7). Варто зауважити, що з 2008 року кількість ДТП та кількість у них постраждалих щороку зменшується (рис. 3.3, 3.4).

Управління патрульної поліції пояснює ця тенденцію суттєвими збільшеннями у цьому році штрафів за порушення правил дорожнього руху. Проте, з 2010 року позитивний вплив санкцій на зниження кількості ДТП почав нівелюватись.

У додатку В 8 продемонстрована статистика ДТП із постраждалими та загиблими на різних автошляхах України порівняно із середнім відсотком поїздок волинських школярів певними автотрасами [1, 133].

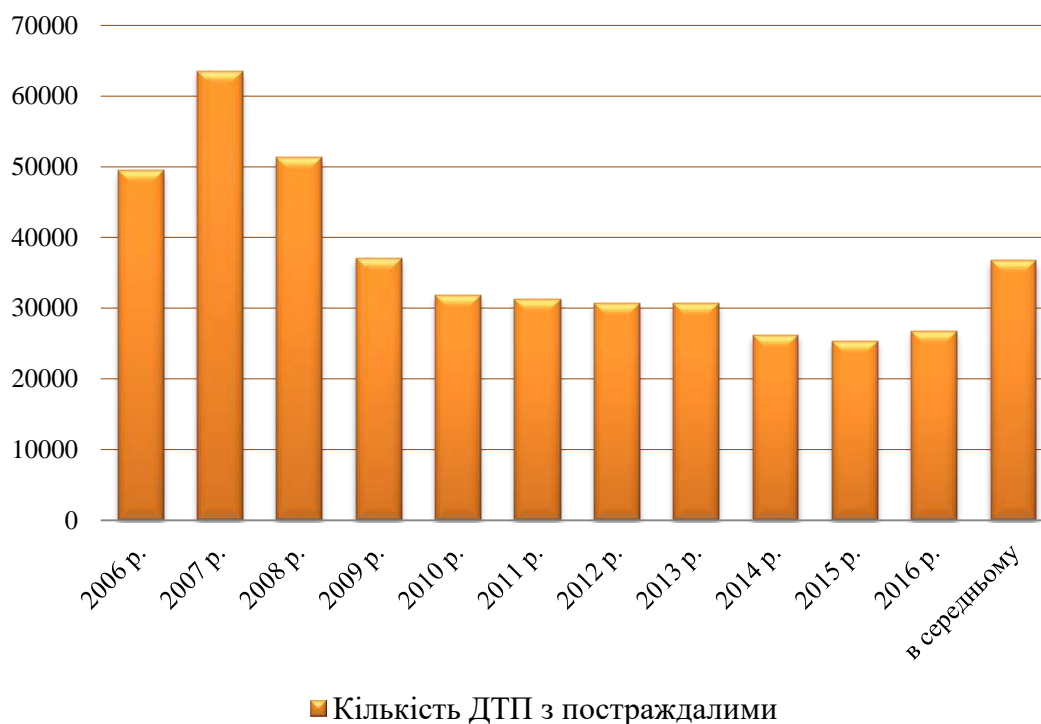


Рис. 3.3. Динаміка кількості дорожньо-транспортних пригод з постраждалими в Україні (2006 – 2016 роки)

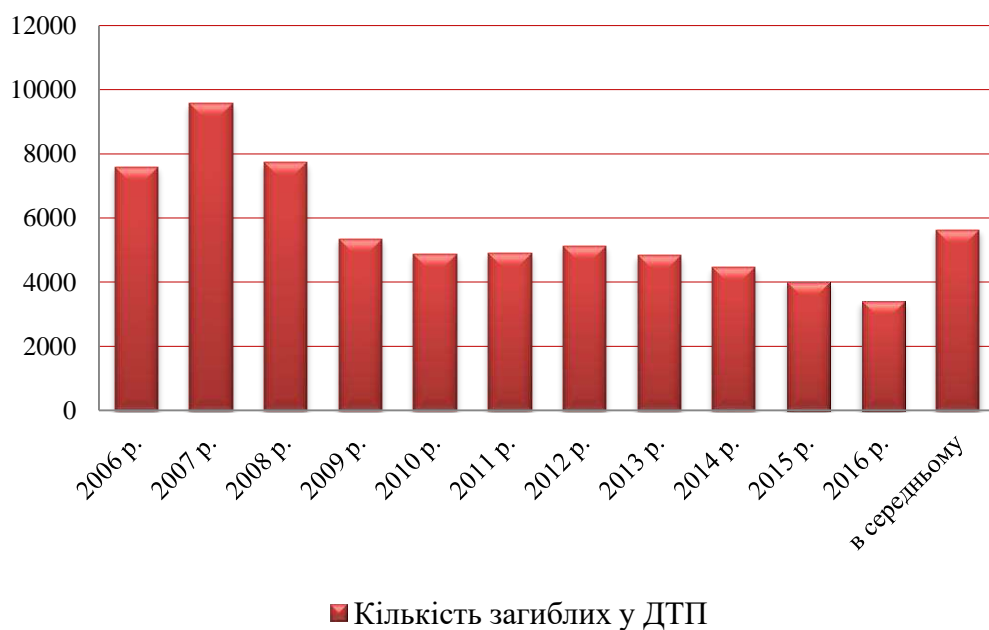


Рис. 3.4. Динаміка кількості дорожньо-транспортних пригод із загиблими людьми в Україні (2006 – 2016 роки)

Траса М 06 «Київ – Чоп» – на першому місці в Україні за кількістю постраждалих людей у ДТП, незважаючи на те, що ця дорога найновіша й

найкраща. Близько 40 % волинських туристів проїжджають трасою, прямуючи на екскурсії за двома найбільш популярними маршрутами – до м. Київ, до замків Львівщини та м. Львів. Проте траса М 06 є і однією з найдовших в Україні, тому такими високими є показники смертності. Наші ж туристи, якщо не брати до уваги тури до м. Києва, проїжджають цією дорогою не більше 60 км до замків Львівщини, 150 км до Львова (до початку ремонту траси Н 09).

Порівняно небезпечною та популярною є траса М 19 «Доманове – Терблече». Нею проїжджають екскурсійні групи у с. Колодажне, м. Тернопіль, м. Кам'янець-Подільський, м. Яремче та м. Чернівці. Відносно коротким, проте з великою кількістю ДТП є автошлях Н 22 «Устилуг – Луцьк – Рівне». Це дорога національного значення, нею користуються 21 % волинських туристів, що переважно прямують на екскурсію до рівненського зоопарку та м. Володимир-Волинський. Особливу увагу треба звертати на те, що трасою Н 22 рухаються переважно учні початкових класів (додаток В 8).

Решта інших доріг (Р 14, Р 15, Р 24) за кількістю ДТП мають середньостатистичні значення для автошляхів України, проте проблема полягає в тому, що ці дороги регіонального значення мають дуже поганий стан покриття.

В Україні існують великі проблеми з кількістю ДТП на дорогах, проте простежується тенденція до їх зменшення (додаток В 7). Показники травматизму неповнолітніх на дорогах у Волинській області не більші за середньостатистичні в державі. Здійснюючи турпоїздки, волинські школярі найчастіше проїжджають автошляхами М 19, М 06, Н 22. На цих дорогах кількість аварійно-небезпечних ділянок та місць концентрації ДТП не є значною, проте тут трапляється велика кількість ДТП із постраждалими та загиблими людьми; на це треба звертати увагу водіям та відділу організації дорожнього руху управління національної поліції області.

3.2. Туристсько-рекреаційне районування системи дитячого і молодіжного туризму Волинської області

Зasadничим є вивчення рівня рекреаційного освоєння території Волинської області. Такий підхід дасть змогу визначити природні та соціально-економічні передумови розвитку молодіжного та дитячого туризму в області та природно-ресурсний потенціал території.

Рекреаційне освоєння території – стан розвитку рекреаційної функції в межах певної території (акваторії) за визначений період. Рекреаційне освоєння території характеризується насиченістю території елементами рекреаційної інфраструктури, рекреаційним навантаженням, ступенем розвитку рекреаційного господарства, його зв'язками з іншими підсистемами [7].

Для здійснення територіальної диференціації рівня рекреаційного освоєння для розвитку дитячого і молодіжного туризму, а також забезпеченості рекреаційними ресурсами території Волинської області було використано метод ранжування. З його допомогою, шляхом сумарного аналізу основних показників розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури, потреб дитячого і молодіжного туризму (кількість дитячих та юнацьких таборів, закладів розміщення та харчування, санаторно-курортного лікування, баз відпочинку і наявних туристичних маршрутів) (додаток Е), а також показників природних та суспільних рекреаційно-туристичних ресурсів, що використовуються у системі дитячого і молодіжного туризму (об'єкти природо-заповідного фонду, природні туристичні об'єкти, зокрема лісові, бальнеологічні, водні, флоро-фауністичні, орографічні, об'єкти історико-культурної спадщини, подієві туристичні ресурси) (додаток Е 1), вирізнено 4 групи населених пунктів (табл. 3.1, 3.2, 3.3).

Числові інтервали рангу показників рекреаційно-туристичної інфраструктури, яка використовується у дитячому та молодіжному туризмі (додаток Е), на території Волинської області у 2018 році приведені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Сумарний ранг показників рекреаційно-туристичної інфраструктури для потреб молодіжного і дитячого туризму у Волинській області (2018 рік, додаток Е)

Населені пункти	Сума	Числовий інтервал рангу	Групи (рівень розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури)
м. Луцьк	128	105,5–128	І група
с. Світязь (Шацький р-н)	126		
смт. Шацьк	116		
с. Пульмо (Шацький р-н)	111		
с. Острів'я (Шацький р-н)	106		
с. Мельники (Шацький р-н)	96	83,0–105,5	ІІ група
с. Згорани (Любомльський р-н)	96		
м. Володимир-Волинський	93		
с. Кримне (Шацький р-н)	92		
с. Пісочне (Ковельський р-н)	90		
с. Пулемець (Шацький р-н)	87		
с. Дачне (Ківерцівський р-н)	85		
с. Гаївка (Шацький р-н)	85		
с. Зелена (Ковельський р-н)	84		
м. Ковель	83		
с. Сваловичі (Любешівський р-н)	77		
смт. Любешів	75		
с. Люб'язь (Любешівський р-н)	72		
смт. Цумань (Ківерцівський р-н)	72		
смт. Любомль	70		
с. Оконськ (Маневицький р-н)	70		
м. Камінь-Каширський	67		
смт. Маневичі	67		
смт. Ратне	65		
с. Грем'яче (Ківерцівський р-н)	64		
с. Дольськ (Любешівський р-н)	62		

Продовження таблиці 3.1

Населені пункти	Сума	Числовий інтервал рангу	Групи (рівень розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури)
с. Колодяжне (Ковельський р-н)	58	38,0–60,5	IV група
смт. Колки	57		
с. Замлиння (Любомльський р-н)	55		
с. Мильці (Старовижівський р-н)	53		
с. Гаразджа (Луцький р-н)	49		
с. Терешківці (Горохівський р-н)	48		
с. Рокині (Луцький р-н)	48		
с. Кисилин (Локачинський р-н)	46		
смт. Турійськ	45		
смт. Іваничі	45		
м. Горохів	44		
м. Берестечко	42		
смт. Олика (Ківерцівський р-н)	40		
с. Старий Чорторийськ (Маневицький р-н)	38		
с. Зимне (Володимир-Волинський р-н)	38		

Отже, результати ранжування показали, що до *I групи* населених пунктів Волинської області з *високим рангом показників рівня* розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури відносяться: м. Луцьк, смт. Шацьк, с. Світязь, с. Пульмо, с. Острів'я Шацького району. Тут зосереджена велика кількість закладів розміщення та харчування, баз відпочинку й туристичних маршрутів для екскурсійної діяльності.

II група з *достатньо високим рівнем* рекреаційно-туристичної інфраструктури презентована переважно населеними пунктами, що мають оздоровчі санаторії та літні дитячі табори: с. Згорани, с. Пулемець, с. Зелена, с. Дачне, с. Гаївка. Значна кількість баз відпочинку та закладів розміщення характерна також для населених пунктів с. Мельники, с. Пісочне, с. Кримне, що

заходяться поблизу таких рекреаційно-туристичних вузлів області, як смт. Шацьк і с. Світязь.

III група характеризується *середнім рангом* показників рівня рекреаційно-туристичної інфраструктури. Це пояснюється малою кількістю рекреаційно-туристичних ресурсів, а отже – і низьким інтересом екскурсантів.

IV група з населеними пунктами, в яких вкрай *низький рівень* розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури. Як правило, це центри адміністративних районів, а також населені пункти, що знаходяться поблизу великих міст, тому потреба розвитку закладів розміщення, не є пріоритетною.

Усі відомі форми дозвілля учнівської молоді, в тому числі туристсько-краєзнавча екскурсійна діяльність та оздоровлення, прямо залежить від наявності об'єктів природного й соціально-культурного характеру, що служать для задоволення рекреаційних потреб екскурсантів. Враховуючи це, нами було здійснено ранжування показників природних та суспільних рекреаційно-туристичних ресурсів території Волинської області у 2018 році (додаток Е 1), результатом якого стало вирізнення груп населених пунктів за ступенем забезпеченості рекреаційними ресурсами (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Сумарний ранг показників природних та суспільних рекреаційно-туристичних ресурсів для потреб молодіжного і дитячого туризму у Волинській області (2018 рік, додаток Е 1)

Населені пункти	Сума	Числовий інтервал рангу	Групи (рівень забезпеченості рекреаційними ресурсами)
с. Світязь (Шацький р-н)	108	85,0–108,0	I група
м. Луцьк	97		
смт. Шацьк	94		
с. Пульмо (Шацький р-н)	91		
с. Люб'язь (Любешівський р-н)	90		

Продовження таблиці 3.2

Населені пункти	Сума	Числовий інтервал рангу	Групи (рівень забезпеченості рекреаційними ресурсами)
с. Пісочне (Ковельський р-н)	85	62,0–85,0	II група
с. Згорани (Любомльський р-н)	78		
с. Сваловичі (Любешівський р-н)	77		
смт. Любомль	75		
м. Володимир-Волинський	75		
С. Острів'я (Шацький р-н)	74		
смт. Любешів	73		
смт. Цумань (Ківерцівський р-н)	71		
с. Оконськ (Маневицький р-н)	70		
с. Мильці (Старовижівський р-н)	68		
м. Берестечко (Горохівський р-н)	66		
м. Ковель	65		
м. Камінь-Каширський	60		
смт. Маневичі	60		
с. Зелена (Ковельський р-н)	59		
с. Замлиння (Любомльський р-н)	57		
с. Пулемець (Шацький р-н)	55		
с. Дачне (Ківерцівський р-н)	54		
смт. Ратне	50		
с. Зимне (Володимир-Волинський р-н)	50		
с. Старий Чорторійськ (Маневицький р-н)	46		
смт. Рожище	44		
с. Мельники (Шацький р-н)	43		
с. Кримне (Шацький р-н)	41		

Продовження таблиці 3.2

Населені пункти	Сума	Числовий інтервал рангу	Групи (рівень забезпеченості рекреаційними ресурсами)
смт. Олика (Ківерцівський р-н)	37	16,0–39,0	IV група
с. Гаївка (Шацький р-н)	35		
с. Грем'яче (Ківерцівський р-н)	34		
смт. Колки	30		
с. Колодяжне (Ковельський р-н)	29		
с. Кисилин (Локачинський р-н)	29		
смт. Турійськ	28		
с. Гараджа (Луцький р-н)	24		
с. Терешківці (Горохівський р-н)	22		
с. Рокині (Луцький р-н)	22		
смт. Іваничі	20		
м. Горохів	16		

Аналізуючи таблицю 3.2, можна побачити що до *I групи* з населених пунктів із *високим* рангом показників забезпеченості рекреаційними ресурсами потрапили: с. Світязь, смт. Шацьк, с. Пульмо, с. Люб'язь. Окремо в цьому списку фігурує м. Луцьк, центр історико-культурного та подієвого туризму в області.

До *II групи* з *достатньо високим рівнем* забезпеченості рекреаційними ресурсами відносимо дві групи населених пунктів, різних за специфікою рекреаційних ресурсів. Так, для першої групи притаманні історико-культурні рекреаційні ресурси: м. Володимир-Волинський, с. Мильці, м. Берестечко. Друга група населених пунктів спеціалізується на ресурсах природного характеру. Особливо варто відзначити такі населені пункти, як: с. Пісочне, с. Сваловичі, смт. Цумань, с. Оконськ, с. Згорани. Проте значна віддаленість від обласного центру, недостатнє різноманіття туристичних об'єктів, відсутність стабільних туристичних потоків і їх сезонність не дозволяють повною мірою

використовувати їх потенціал в екскурсійно-краєзнавчій діяльності дітей та молоді.

III група населених пунктів характеризується *середнім* рівнем забезпеченості рекреаційними ресурсами, оскільки сюди належать переважно районні центри та малі населені пункти, що характеризуються наявністю лише декількох об'єктів туризму. Винятками є лише с. Зелена і с. Дачне, поряд із якими розміщені дитячі оздоровчі санаторії.

До **IV групи** відносяться ті населені пункти, які мають *низький* рівень забезпеченості рекреаційними ресурсами. Це, як правило, населені пункти, де є літні дитячі оздоровчі табори: с. Терешківці, с. Гаразджа, смт. Колки, а також ті, в яких є об'єкти історико-культурної, архітектурної та етнографічної спадщини: с. Кисилин, смт. Олика, с. Колодяжне, с. Рокині. Вони використовуються в одноденних краєзнавчих екскурсіях.

Отож, після визначення сумарних рангів показників природних та суспільних туристичних ресурсів (додаток Е 1, таблиця 3.2), а також показників рекреаційної інфраструктури (додаток Е, таблиця 3.1), що можуть використовуватись у дитячому та молодіжному туризмі, ми змогли обрахувати сумарний ранг показників рівня рекреаційного освоєння території Волинської області для сфери молодіжного та дитячого туризму. Результати продемонстровані в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Сумарний ранг показників рівня рекреаційного освоєння території Волинської області для потреб молодіжного і дитячого туризму

Населені пункти	Сума	Числовий інтервал рангу	Групи (рівень рекреаційного освоєння)
с. Світязь (Шацький р-н)	234	190,5–234,0	I група
м. Луцьк	225		
смт. Шацьк	210		
с. Пульмо (Шацький р-н)	202		

Продовження таблиці 3.3

Населені пункти	Сума	Числовий інтервал рангу	Групи (рівень рекреаційного освоєння)
с. Острів'я (Шацький р-н)	180	147,5–190,0	II група
с. Пісочне (Ковельський р-н)	175		
с. Згорани (Любомльський р-н)	174		
м. Володимир-Волинський	168		
с. Люб'язь (Любешівський р-н)	162		
с. Сваловичі (Любешівський р-н)	154		
смт. Любешів	148		
м. Ковель	148		
смт. Любомль	145	104,0–147,0	III група
с. Зелена (Ковельський р-н)	143		
смт. Цумань (Ківерцівський р-н)	143		
с. Пулемець (Шацький р-н)	142		
с. Оконськ (Маневицький р-н)	140		
с. Мельники (Шацький р-н)	139		
с. Дачне (Ківерцівський р-н)	139		
с. Кримне (Шацький р-н)	133		
м. Камінь-Каширський	127		
смт. Маневичі	127		
с. Мильці (Старовижівський р-н)	121		
с. Гаївка (Шацький р-н)	120		
смт. Ратне	115		
с. Замлиння (Любомльський р-н)	112		
м. Берестечко	108		
смт. Рожище	106		
с. Грем'яче (Ківерцівський р-н)	98	60–103,5	IV група
с. Зимне (Володимир-Волинський р-н)	88		
с. Колодажне (Ковельський р-н)	87		
смт. Колки	87		
с. Старий Чорторійськ (Маневицький р-н)	84		
смт. Олика (Ківерцівський р-н)	77		
с. Кисилин (Локачинський р-н)	75		
с. Гаразджа (Луцький р-н)	73		
смт. Турійськ	73		
с. Терешківці (Горохівський р-н)	71		
с. Рокині (Луцький р-н)	70		
смт. Іваничі	65		
м. Горохів	60		

На території Волинської області нами було вирізнено 4 групи населених пунктів за рівнем рекреаційного освоєння території як передумови розвитку дитячого і молодіжного туризму. За основу оцінювання бралися результати сумарних рангів показників рекреаційно-туристичної інфраструктури, а також природних та суспільних рекреаційно-туристичних ресурсів, території Волинської області у 2018 р. Результати ранжування показали, що до *I групи – території з високим рівнем рекреаційно-туристичного освоєння* треба віднести такі населені пункти, як: м. Луцьк, с. Світязь, смт. Шацьк, с. Пульмо (табл. 3.3). Ці населені пункти володіють найвищим рівнем рекреаційно-туристичної інфраструктури та мають високий ступінь забезпеченості рекреаційними ресурсами. Зокрема надзвичайно багаті на природні, культурно-історичні та туристсько-спортивні рекреаційні ресурси, які використовуються в краєзнавчій та екскурсійній діяльності учнів та молоді.

До II групи – території з достатньо високим рівнем рекреаційно-туристичного освоєння – треба віднести: м. Володимир-Волинський, с. Острів'я, смт. Любешів, с. Люб'язь і с. Сваловичі, с. Згорани Любомльського р-ну, м. Ковель і с. Пісочне. Усі вказані населені пункти мають достатній рекреаційно-туристичний потенціал, розвинену туристичну інфраструктуру, зокрема значну кількість туристичних маршрутів, які використовуються в краєзнавчо-екскурсійній діяльності.

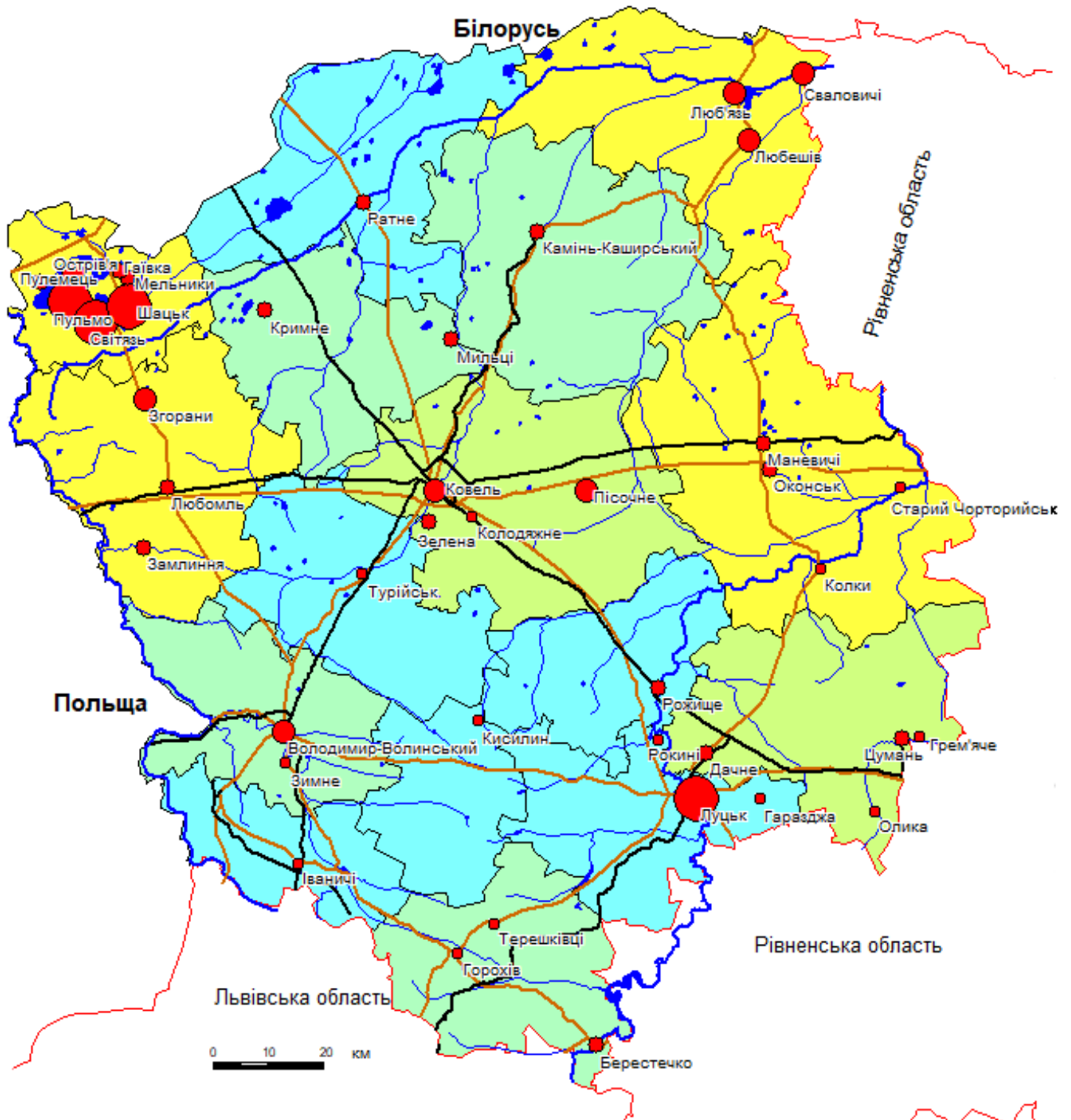
Проте варто зауважити, що повною мірою весь рекреаційно-туристичний потенціал цих населених пунктів у краєзнавчій та екскурсійній діяльності учнів та молоді не використовується. Це пояснює низка причин, а насамперед недостатня реклама потенційно привабливих туристичних об'єктів і подій. Особливо це стосується таких населених пунктів, як: смт. Любешів, с. Люб'язь і с. Сваловичі Любешівського р-ну, які володіють значними природними та етнокультурними ресурсами. Також важливим чинником недостатнього рівня освоєння населених пунктів цієї групи є відсутність чіткого, системного підходу до розвитку туристичної галузі в цілому, зокрема молодіжного та дитячого туризму.

III група характеризується *середнім рівнем рекреаційно-туристичного освоєння*. Практично кожен населений пункт цієї групи має не більше двох об'єктів, які використовуються в краєзнавчо-екскурсійній або рекреаційній діяльності. Ресурси природного характеру є основою розвитку екскурсійно-пізнавальних і спортивних походів. До таких відносимо низку населених пунктів: смт. Цумань, с. Дачне, с. Оконськ, с. Кримне, смт. Маневичі, м. Камінь-Каширський, смт. Любомль. Ресурси санаторно-курортного лікування наявні в с. Зелена, с. Мельники і с. Гаївка, історико-культурного характеру – с. Мильці, м. Берестечко. Такі населені пункти, як с. Пулемець і с. Замлиння відомі своїми літніми дитячими таборами.

IV група – *території з низьким рівнем рекреаційно-туристичного освоєння*. Населені пункти цієї групи мають потенціал для розвитку молодіжного та дитячого туризму, проте в них погано розвинута інфраструктура. Такі населені пункти використовуються зазвичай в одноденних туристичних екскурсіях. Це переважно населені пункти з об'єктами історико-культурної спадщини: с. Рокині, с. Колодяжне, с. Кисилин, смт. Олика, а також з об'єктами сакрального характеру: с. Старий Чорторійськ і с. Зимне. В с. Терешківці і с. Гаразджа знаходяться дитячі табори. С. Грем'яче відоме санаторієм матері і дитини «Пролісок».

Усі перелічені населені пункти мають досить низький рівень інфраструктури, проте розміщення поряд із рекреаційно-туристичними вузлами області, такими, як м. Луцьк, м. Володимир-Волинський, м. Ковель, сприяє значному потоку екскурсантів. Особливо негативна ситуація з розвитком молодіжного та дитячого туризму склалася в таких населених пунктах, як смт. Іваничі м. Горохів і смт. Турійськ, які майже за всіма показниками займають останні місця.

На основі статистичної інформації (додаток Е 2) за допомогою методу картодіаграми нами розроблено картосхему показників рівня відносного рекреаційно-туристичного освоєння території Волинської області у 2018 р. по різних населених пунктах та районах (рис. 3.5).



Рівень рекреаційного освоєння території
(населені пункти)

- 190,5 - 234,0 (I група)
- 147,5 - 190,0 (II група)
- 104,0 - 147,0 (III група)
- 60,0 - 103,5 (IV група)

Інтегральний показник рівня рекреаційного
освоєння території (райони)

- більше 30
- 20 - 30
- 10 - 20
- менше 10

Рис. 3.5. Рівень відносного рекреаційно-туристичного освоєння території
Волинської області у 2018 році

Як показала картосхема, територіями з високим індексом рекреаційно-туристичного освоєння є: м. Луцьк, м. Ковель, смт. Шацьк, с. Світязь, с. Мельники, Шацький, Любомльський, Любешівський і Маневицький адміністративні райони. Це пояснюється досить високим рівнем розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури, а також забезпеченістю рекреаційними ресурсами цих територій. Як наслідок, сформувалися рекреаційно-туристичні вузли: Любешівський, Шацький, Світязький, Луцький і Володимир-Волинський.

Дещо нижчі показники рівня рекреаційно-туристичного освоєння характерні для Ковельського, Ківерцівського районів, а також для м. Володимир-Волинський, с. Пулемець, с. Сваловичі, с. Люб'язь, смт. Любешів. Причинами цього є відносно нижчий рівень рекреаційно-туристичної інфраструктури. Відносно невисокі показники рівня освоєння території мають Ратнівський, Турійський, Рожищенський, Локачинський, Іваничівський, Горохівський, Старовижівський, Камінь-Каширський адміністративні райони. Це пояснюється низькими показниками рівня розвитку інфраструктури, а для в окремих районах (Горохівський, Іваничівський, Рожищенський, Локачинський) забезпеченістю рекреаційними ресурсами.

Треба зауважити, що досить низькі показники характерні також для Луцького та Володимир-Волинського адміністративних районів. Це пояснюється специфікою методики розрахунку статистичних показників, які для міст обласного підпорядкування та адміністративних районів вираховуються окремо. Проте варто зауважити, що ці райони отримують імпульс свого розвитку за рахунок міст обласного підпорядкування – м. Луцьк, м. Володимир-Волинський.

Одним із універсальних показників рівня впливу рекреаційно-туристичних ресурсів населених пунктів на території Волинської області є показник потенціалу їхнього поля. Так звані гравітаційні моделі поля часто застосовуються в суспільно-географічних та конструктивно-географічних дослідженнях. Суть цього методу полягає у визначенні ступеня впливу

потенціалу окремих населених пунктів із врахуванням їхніх рекреаційно-туристичних ресурсів. У нашому дослідженні розраховано потенціал поля рекреаційно-туристичних ресурсів населених пунктів Волинської області за такою формулою:

$$V_i = P_i + \sum (P_j/d_{ij}), \quad (3.1)$$

де V_i – потенціал поля певного явища в i -му населеному пункті;

P_i і P_j – відповідні значення показника в i -му та j -му населених пунктах;
 d_{ij} – відстань між i -м та j -м населеними пунктами [80, с. 46].

Для оцінки величини потенціалу поля рекреаційно-туристичних ресурсів населених пунктів території Волинської області було залучено 10 абсолютних і відносних показників, зокрема: показники кількості дитячих та юнацьких таборів, закладів розміщення і харчування, санаторно-курортного лікування, об'єктів природо-заповідного фонду, історико-культурної спадщини, наявних туристичних маршрутів та щорічних туристичних подій чи заходів, які характеризують різноманітні сторони рекреаційно-туристичної діяльності в сегменті молодіжного і дитячого туризму (додатки Е, Е 1).

У нашому дослідженні охоплено 41 населений пункт Волинської області, що мають рекреаційно-туристичні ресурси, які використовуються в екскурсійній, оздоровчій та інших видах туристичної діяльності, зокрема молодіжному та дитячому туризмі. До таких ресурсів відносять також санаторії, дитячі та юнацькі табори, бази відпочинку тощо. Всі вони об'єднані у велику групу інфраструктурних ресурсів. Щодо природних та суспільних рекреаційно-туристичних ресурсів: за допомогою польових методів дослідження нами було здійснено підрахунок кількості природних, історико-культурних об'єктів, туристичних подій та маршрутів у кожному із цих населених пунктів. Частина статистичної інформації ми використали з електронних ресурсів Головного управління статистики у Волинській області.

На основі цих даних було розроблено картосхему потенціалу поля рекреаційно-туристичних ресурсів молодіжного та дитячого туризму населених пунктів Волинської області (рис. 3.6).

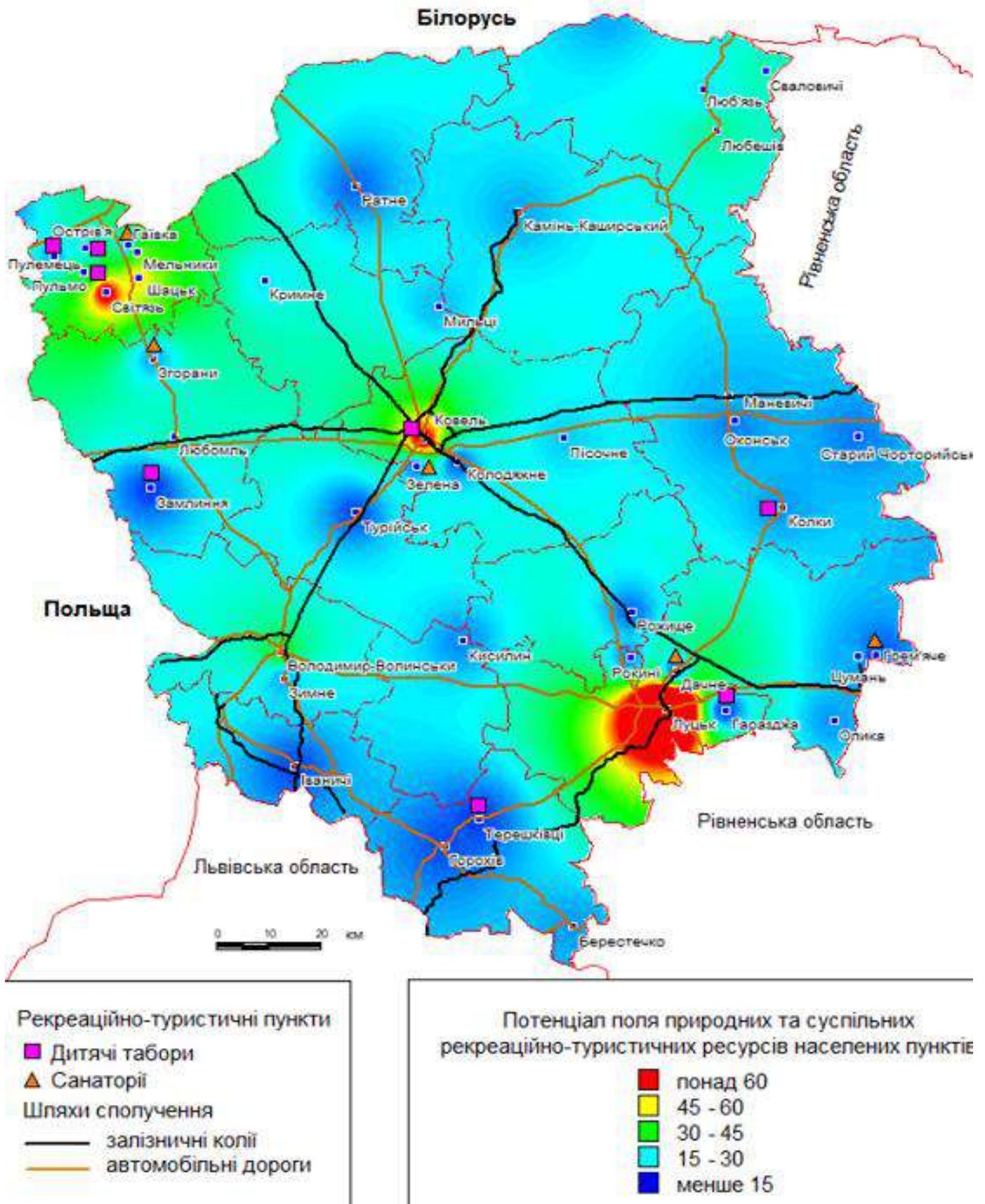


Рис. 3.6. Потенціал поля рекреаційно-туристичних ресурсів молодіжного і дитячого туризму населених пунктів Волинської області

Отже, як показала картосхема, на території Волинської області, можна вирізнити декілька основних локалізацій населених пунктів із високими показниками потенціалу поля: м. Луцьк, м. Ковель, с. Світязь, смт. Шацьк і м. Володимир-Волинський. Також треба зауважити значний потенціал поля смт. Любешів, с. Сваловичі і с. Люб'язь, які є основними формуючими центрами молодіжного туризму в Любешівському районі.

Важливим підсумком конструктивно-географічного дослідження молодіжного та дитячого туризму у Волинській області, на нашу думку, має стати районування території відповідно до таксономічних рівнів, запропонованих у пункті 1.2. Треба наголосити, що на найвищому таксономічному рівні знаходяться рекреаційно-туристичні райони. Вони вирізняються з урахуванням адміністративно-територіального поділу. Варто зауважити, що здійснення районування території адміністративної області вимагає чіткої методики, в якій поєднано функціонально-галузевий і територіальний підходи до ранжування рекреаційних утворень. На основі цієї методики, а також принципу територіально-рекреаційного районування (М.І. Долішній, М.С. Нудельман, К.К. Ткаченко [56]) нами було виконано схему рекреаційного районування території Волинської області. Отже, для територіальної рекреаційної системи дитячого і молодіжного туризму Волинської області пропонуємо наступний таксономічний поділ: «рекреаційно-туристичний район» – «рекреаційно-туристичний підрайон» – «рекреаційно-туристичний вузол» – «рекреаційно-туристичний пункт».

Основними ознаками виділення територіальних рекреаційно-туристичних таксономічних одиниць на території Волинської області, зокрема районів та підрайонів, є наступні:

- територіальне сполучення рекреаційно-туристичних об'єктів, придатних для проведення відпочинку, оздоровлення та дозвілля дітей і юнацтва;
- рекреаційно-туристська спеціалізація території, зокрема специфіка надання послуг в обслуговуванні дітей та молоді;

- забезпеченість рекреаційно-туристичними ресурсами території;
- рівень рекреаційно-туристичного освоєння території, зокрема кількості туристичних об'єктів природного та суспільного походження, туристичних подій.

Отже, нами було розроблено схему рекреаційно-туристичного районування Волинської області, залежну від загальних закономірностей та особливостей регіональної організації дитячого і молодіжного туризму в межах обласної територіальної рекреаційної системи.

На території Волинської області можна виділити три рекреаційно-туристичні райони і чотири підрайони (рис. 3.7). *Північний рекреаційно-туристичний район* презентований двома підрайонами – *Північно-Східний* (Любешівський, Маневицький, Ратнівський, Камінь-Каширський адміністративні райони) і *Північно-Західний* (Шацький, Любомльський, Старовижівський адміністративні райони), що мають практично однакові рівні забезпеченості рекреаційно-туристичними ресурсами, спеціалізацію, проте дещо відмінні рівні і типи рекреаційно-туристичного освоєння території. Так, Північно-Західний підрайон відноситься до лікувально-оздоровчого типу рекреаційно-туристичного освоєння території. Північно-Східний підрайон є переважно пізнавально-природного типу та має значно нижчий рівень рекреаційно-туристичного освоєння.

Відпочинок і туризм поширені на базі багатофункціональних природно-заповідних територій, зокрема лісових і водних ресурсів, які є придатними для різного роду форм дозвілля та відпочинку дітей та молоді. До таких туристичних об'єктів насамперед треба віднести озера, придатні для розміщення оздоровчих закладів, стаціонарних та пересувних наметових таборів.

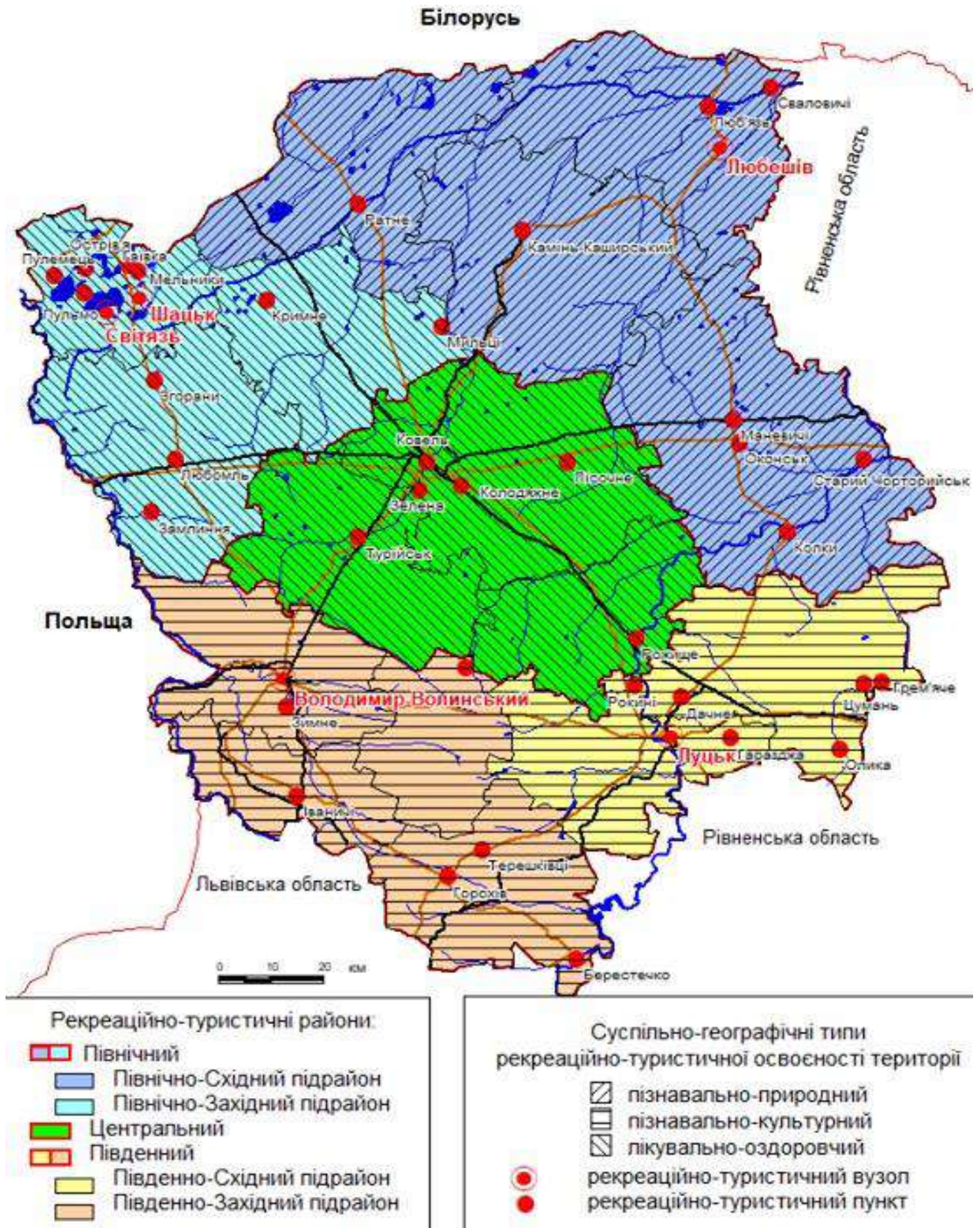


Рис. 3.7. Рекреаційно-туристичне районування дитячого та молодіжного туризму Волинської області

Серед них – Пісочне, Люб'язь, Кримно, Чорне, Пулемецьке, Світязь, Біле, Рогізне, а також річки Прип'ять та Стохід, що є базою для формування пішохідного туризму з численними туристичними маршрутами різного рівня складності.

На території Північного району зосереджено низку рекреаційно-туристичних центрів, що формують декілька вузлів: Любешівський, Шацький і Світязький. Кожен із них включає декілька центрів із різними типами рекреаційно-туристичних ресурсів, де зосереджено інфраструктурні об'єкти туризму, які поєднані між собою єдиною транспортною сіткою. Так, Любешівський рекреаційно-туристичний вузол включає в себе такі центри, як Люб'язь і Сваловичі. Характерною рисою для них є подієвий і природний типи ресурсів. Шацький та Світязький вузли локалізовані на території одного адміністративного району. Проте вони мають певні відмінності. Так, Світязький вузол має більш тісне транспортне сполучення з такими центрами, як Острів'я, Пульмо і Пулець. Вони характеризуються переважно однорідною специфікою надання послуг в обслуговуванні дітей та молоді і є місцями зосередження дитячих та юнацьких таборів. Шацький вузол охоплює такі центри, як Мельники, Кримне і Гаївка. В останньому знаходиться дитячий санаторій «Лісова Пісня». Для них характерними є природні рекреаційно-туристичні ресурси, придатні для проведення відпочинку, оздоровлення та дозвілля дітей і молоді. Подальшому розвитку молодіжного та дитячого туризму в Північному рекреаційно-туристичному районі сприятиме більш інтенсивне освоєння туристичного потенціалу Північно-Східного району, зокрема впровадження в систему туристсько-краєзнавчої роботи вже існуючих маршрутів на території Національного природного парку «Припять-Стохід».

Центральний рекреаційно-туристичний район відноситься до лікувально-оздоровчого типу рекреаційно-туристичного освоєння території (рис. 3.7). Він характеризується як зона довготривалого відпочинку й оздоровлення учнівської молоді здебільшого таких населених пунктів, як м. Ковель, м. Камінь-Каширський, смт. Маневичі. До його складу входять: м. Ковель, Ковельський,

Турійський і Рожищенський адміністративні райони. Район презентований переважно стаціонарними закладами дитячого відпочинку. Зокрема, с. Зелена, поблизу якого знаходиться Волинський обласний санаторій матері і дитини «Турія». Також варто вирізнити дитячі табори «Мрія» і «Чадо» поблизу м. Ковель. Основою розвитку молодіжного та дитячого туризму району є лісові ресурси. Вони характеризуються невеликими добовими амплітудами температури повітря, фітонцидністю, відсутністю шуму, стійким освітленням, що в комплексі створює сприятливі умови для розвитку пішохідного туризму, розміщення закладів довготривалого відпочинку – туристських баз і таборів.

Рекреаційно-туристичними центрами району є: с. Зелена, с. Колодяжне, с. Пісочне, м. Ковель. Вони мають високий рівень розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури та забезпеченості рекреаційними ресурсами. Варто зауважити, що с. Колодяжне є важливим історико-культурним центром для короткотривалого екскурсійного використання.

Перспективним для розвитку молодіжного та дитячого туризму в районі може стати більш інтенсивне використання водних об'єктів, зокрема озер Сомин і Нечимне.

Південний рекреаційно-туристичний район відноситься до пізнавально-культурного типу рекреаційно-туристичного освоєння території, він має високу концентрацію культурно-історичних і пізнавальних об'єктів, особливо цінних саме для молодіжного та дитячого туризму (рис. 3.7). Тут збережені цінні історико-культурні й сакральні комплекси, що сприяють насамперед розвитку пізнавального туризму.

Район сформований двома підрайонами: *Південно-Східний* (м. Луцьк, Луцький, Ківерцівський адміністративні райони) і *Південно-Західний* (м. Володимир-Волинський, Горохівський, Володимир-Волинський, Локачинський, Іваничівський адміністративні райони), які мають певні відмінності в розвитку молодіжного та дитячого туризму. Зокрема, це стосується рівня рекреаційно-туристичного освоєння території, а також

забезпеченості рекреаційно-туристичними ресурсами, який у Південно-Східному підрайоні є значно вищим.

Південно-Східний підрайон витримує найбільше рекреаційне навантаження, тому що має оздоровчі заклади цілорічної дії, такі, як дитячий табір «Сонячний», що поблизу смт. Гаразджа, санаторій для дітей із батьками «Дачний», санаторій матері та дитини «Пролісок». Крім того, для організації довготривалого відпочинку в районі є чимало мальовничих місць, придатних як для стаціонарних, так і пересувних наметових туристських таборів на території Національного природного парку «Цуманська пуща» й у долинах річки Стир.

На території Південного району нами було вирізнено Луцький і Володимир-Волинський рекреаційно-туристичні вузли. Луцький вузол включає в себе такі рекреаційно-туристичні центри: смт. Олика, смт. Цумань, с. Дачне, смт. Рокині. Всі вони тяжіють до м. Луцьк, мають високий рівень рекреаційно-туристичного освоєння, тісне транспортне сполучення, однорідну специфіку туристичних послуг і являють собою центри екскурсійно-пізнавального туризму. Володимир-Волинський вузол має дещо іншу специфіку пізнавального туризму для дітей та молоді, передумовою якого є наявність сакральних та подієвих рекреаційно-туристичних ресурсів. Це стосується таких рекреаційно-туристичних центрів, як м. Володимир-Волинський, с. Зимне, м. Берестечко, а також с. Терешківці, де діє літній дитячий табір «Веселка».

Подальшому розвитку молодіжного та дитячого туризму в Південному рекреаційно-туристичному районі сприятимуть реставрації та відновлення окремих історико-культурних об'єктів, які використовуються в туристсько-краєзнавчій діяльності учнівської молоді, проте перебувають у незадовільному стані. Це насамперед стосується пам'яток архітектури в смт. Олика і с. Кисилин.

3.3. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку молодіжного і дитячого туризму Волинської області

Проведений у другому та третьому розділі ретроспективний аналіз, дослідження сучасних природних та соціально-економічних передумов розвитку молодіжного та дитячого туризму, дослідження його структури й територіальної організації дають підстави стверджувати, що система молодіжного та дитячого туризму Волинської області в останні роки зазнала деяких змін і набула певних тенденцій. Зокрема, збільшилася кількість літніх дитячих таборів, здійснено розроблення та впровадження в систему краєзнавчої роботи низки нових перспективних рекреаційно-туристичних маршрутів.

Водночас наведені показники рекреаційно-туристичного освоєння території, зокрема аналіз цих показників окремо за адміністративними районами й населеними пунктами Волинської області, свідчать про досить значний невикористаний потенціал для розвитку молодіжного та дитячого туризму. На особливу увагу насамперед заслуговує організація відпочинку й оздоровлення дітей.

З огляду на динаміку розподілу постійного населення за окремими віковими групами в період з 2000 по 2018 рр. загальна кількість населення Волинської області поступово скорочується в середньому на 1,6 тис. осіб / рік (табл. 3.4). Проте починаючи з 2008 р. простежується приріст населення у віці 0–14 років в середньому на 0,5 тис. осіб / рік за період, який досліджувався. Аналогічна ситуація і в інших вікових групах. З огляду на це варто зауважити, що з кожним роком виникає щоразу більша потреба в закладах оздоровлення та відпочинку. Водночас, враховуючи наявну кількість оздоровчих закладів на території Волинської області, вважаємо, що кількість закладів санаторно-курортного лікування для охоплення всіх дітей на території Волинської області є недостатньо [105].

Таблиця 3.4

Розподіл постійного населення за окремими віковими групами в період з 2000 по 2018 рр. (на 1 січня; тис. осіб) [105]

	всього населення	0–14 Років	0–15 років	0–17 Років	18 років і старше
2000	1064,4	229,2	248,4	283,0	781,4
2004	1046,1	201,9	219,2	255,5	790,6
2008	1033,7	190,3	205,8	236,6	797,1
2012	1035,9	194,4	207,5	234,0	801,8
2013	1037,2	197,1	209,5	234,9	802,3
2014	1038,6	199,3	211,6	236,2	802,4
2015	1040,2	202,3	213,8	237,8	802,4
2016	1039,9	203,6	215,5	238,5	801,4
2017	1038,2	205,2	216,3	239,3	798,9
2018	1035,7	205,3	216,8	239,4	796,3

Аналізуючи показники кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку у Волинській області, треба зауважити загальну тенденцію до скорочення кількості таких закладів у період з 2009 по 2017 рр. Така ж ситуація щодо кількості місць у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, показники яких скоротилися практично вдвічі (додаток Ж, рис. 3.8). Відповідно значно скоротилася кількість дітей, що перебували в закладах оздоровлення, в яких протягом 2013–2017 рр. простежувалося значне скорочення показників (додаток Ж, рис. 3.9).

Окремо варто вирізнити ситуацію з санаторно-курортними та оздоровчими закладами Волинської області. До таких відносяться заклади розміщення різного профілю, що надають комплекс послуг лікувально-оздоровчого характеру. Треба вказати на важливе місце таких закладів у системі молодіжного й дитячого туризму, оскільки окремі з них можуть діяти протягом усього року або сезону, виконуючи при цьому оздоровчо-рекреаційну й економічну функції.



Рис. 3.8. Динаміка кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку у Волинській області



Рис. 3.9. Динаміка кількості дітей, що перебували у закладах оздоровлення та відпочинку, Волинська область

Особливе місце в цій системі належить санаторіям, що є основними лікувально-профілактичними закладами для лікування та оздоровлення дітей і молоді. Аналізуючи динаміку санаторно-курортних та оздоровчих закладів Волинської області, треба зауважити, що в цілому за їх кількістю ситуація є стабільною. Проте в період із 2008 по 2017 рр. різко скоротилася кількість ліжок, а відповідно і кількість відвідувачів у санаторіях та пансіонатах із лікуванням (додаток Ж 1, рис. 3.10). Аналогічна ситуація – з санаторіями-

профілакторіями, в яких із 2008 р. значно скоротили кількість місць для відвідувачів. Бази та інші заклади відпочинку за останні роки зберегли кількість місць для відвідувачів на рівні 2,5 тис. Усі ці тенденції є несприятливим чинником у розвитку молодіжного та дитячого туризму в цілому, проте створюють нові передумови розвитку інших форм дозвілля та відпочинку дітей і молоді.

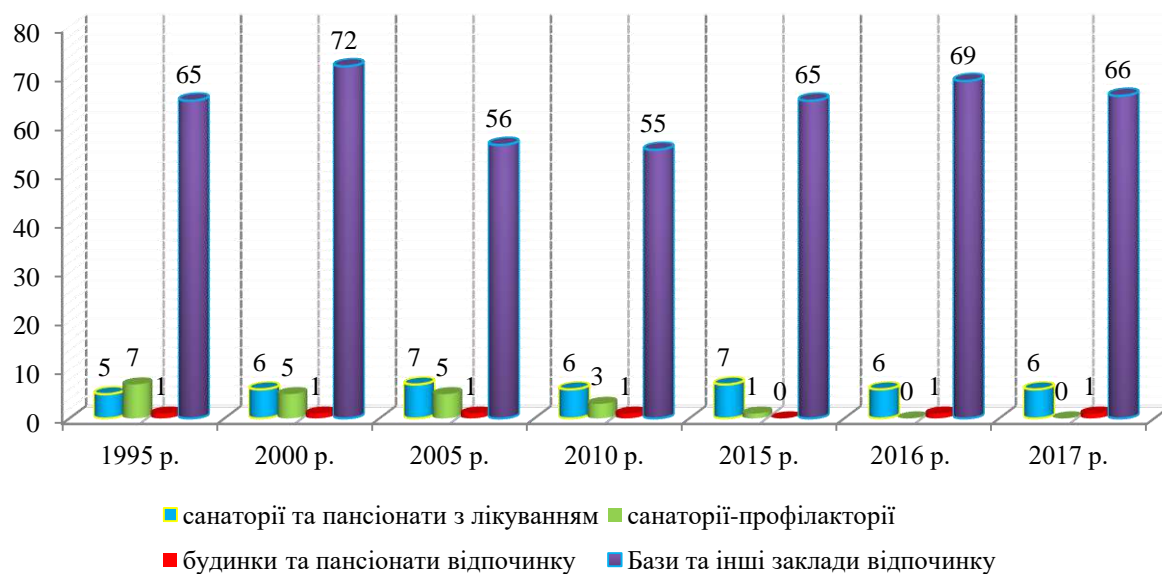


Рис. 3.10. Динаміка кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів у Волинській області

Однією з форм дитячого та юнацького відпочинку й дозвілля, що поступово розвивається і набуває популярності, є літні дитячі табори. В сучасних соціально-економічних умовах вони є найдешевшим, а, отже, доступним відпочинком, що дає можливість зменшити собівартість оздоровлення окремої дитини й водночас дозволяє охопити оздоровленням більшу кількість дітей. Такого роду відпочинок дітей і молоді виконує надзвичайно важливі освітньо-виховну та соціокультурну функції.

На території Волинської області функціонує більше десятка дитячих та юнацьких літніх стаціонарних таборів: дитячий табір «Європа ART» у с. Замлиння, дитячий табір «Волинська Січ» у с. Пулемець, дитячий табір «Чарівне озеро» в с. Дольськ, дитячий табір «Сонячний» у с. Гаразда, дитячі

табори «Чайка» та «Супутник» у с. Світязь, дитячий табір «Ровесник» у с. Забороль, дитячий табір «Волинська січ» у с. Острів'я, дитячий табір «Веселка» в с. Терешківці, дитячий табір «Світязь» у с. Пульмо, дитячий табір «Барвінок» у с. Павлівка, дитячий табір «Оберіг» у с. Уховець, дитячий табір «Хорунжий» у м. Ковель, Єпархіальний молодіжний літній табір у смт. Колки, Єпархіальний православний дитячий табір «Стежка добра» в с. Старосілля, дитячий табір «Моя Країна» в с. Острів'я. Також варто зауважити тенденцію до зростання їх кількості [28].

На нашу думку, важливим і водночас актуальним є охоплення таких категорій дітей та молоді, які вже мають певні туристські навички. Тому в області потрібно також робити акцент на розвитку пересувних дитячих і юнацьких таборів. Треба зауважити, що потенціал для організації такого роду відпочинку та дозвілля на території Волинської області є достатнім. Особливо це стосується північних районів області, де вже існують туристсько-краєзнавчі маршрути різних категорій складності. Вважаємо за доцільне в процесі організації літніх пересувних дитячих та юнацьких таборів звертати увагу на їх профільність, тобто створення краєзнавчих, спортивних, орієнтувальних, екологічних таборів тощо.

Важливою формою дитячого та юнацького відпочинку є також лікувально-оздоровчий туризм. Він передбачає перебування в санаторно-курортних установах із метою профілактики захворювань, дозвілля та відпочинку. Дитячі санаторії створені для відпочинку, лікування та оздоровлення дітей, вони є лікувально-профілактичними закладами. Тут дозвілля поєднано з різними розважальними програмами та заходами.

На території Волинської області функціонує п'ять дитячих санаторіїв різного профілю. Так, Волинський обласний дитячий протитуберкульозний санаторій «Згорани» спеціалізується на лікуванні й оздоровленні дітей із нетиповими захворюваннями системи дихання, а також дітей, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС. Цей заклад є важливим елементом у системі дитячого лікування та оздоровлення на території Волинської області.

Волинський обласний санаторій матері та дитини «Турія» спеціалізується на бальнео- і фітолікуванні, що базується на сприятливому кліматі з чистим повітрям, лісами з високим ступенем фітонцидності.

Дитячий санаторій «Лісова Пісня» відомий своїми водними та лісовими рекреаційними ресурсами. Розташований на березі озера Пісочне (територія Шацького національного природного парку).

Санаторій матері та дитини «Пролісок» знаходиться на території національного природного парку в екологічно чистій зоні. Він спеціалізується на лікуванні і дітей, і дорослих. Природними рекреаційними ресурсами санаторію є мінеральні лікувальні, хлоридно-натрієві та термальні води, а також ліси високого ступеня фітонцидності.

Обласний дитячий санаторій «Дачний» спеціалізується на реабілітації дітей із органічним ураженням нервової системи, а також дітей-інвалідів та тих, які потерпіли внаслідок аварії на ЧАЕС.

На нашу думку, сучасна система дитячих санаторіїв на території Волинської області потребує реорганізації, оскільки в останні роки ринок лікувально-оздоровчого туризму зазнав певних змін. Традиційні санаторії перетворюються на поліфункціональні оздоровчі центри, тобто ті, що розраховані на ширше коло споживачів у зв'язку зі зміною попиту на лікувально-оздоровчі послуги. Споживачі таких послуг все частіше надають перевагу активним видам відпочинку. Тому для того, аби лікувально-оздоровчі заклади ефективно виконували свою функцію, необхідно відповідати сучасним вимогам споживачів рекреаційних послуг.

Вагомою проблемою дитячих санаторіїв Волинської області є недостатня фінансова підтримка з боку держави. Для того, щоб відповідати вимогам, вони змушені надавати ширший перелік послуг, який часто не співпадає з послугами оздоровлення. Треба зауважити неефективне використання природних рекреаційних ресурсів, зокрема бальнеологічних і лісових, а також досить низьку якість обслуговування в більшості санаторіїв. Водночас дитячі санаторії області зберегли лікувальну функцію, урізноманітвивши програми дозвілля

дітей культурними та спортивними заходами, розширивши асортимент послуг лікування й оздоровлення.

Пріоритетними видами туризму у Волинській області, які передбачають схожі з молодіжним і дитячим туризмом, форми відпочинку та дозвілля дітей і молоді, на нашу думку, є лікувально-оздоровчий, культурно-пізнавальний та екологічний туризм. Саме такі різновиди пізнавального туризму є основою для впровадження та розвитку туристсько-краєзнавчої діяльності, що є важливим напрямком екскурсійної діяльності дітей та молоді. Найбільш доступною й організаційно простою формою такої діяльності є туристсько-краєзнавчі подорожі.

Враховуючи те, що розвиток дитячого та юнацького туризму на території Волинської області не повністю відповідає потенціалу природних та суспільних рекреаційно-туристичних ресурсів, вважаємо за доцільне розглянути можливості організації туристсько-краєзнавчих подорожей на територіях, які є мало розвіданими, але придатними для активного відпочинку, оздоровлення та екскурсійної діяльності учнів та молоді. До цього також спонукає недостатня кількість стаціонарних оздоровчих закладів. Як було вже сказано, всього в області функціонує п'ять дитячих санаторіїв: «Дачний» у Ківерцівському районі, Волинський обласний санаторій «Лісова Пісня» в Любомльському районі, санаторій матері та дитини «Пролісок» у Ківерцівському районі, Волинський обласний дитячий протитуберкульозний санаторій «Згорани» – Любомльський район, Волинський санаторій матері та дитини «Турія» в Ковельському районі. Необхідно шукати альтернативні форми організації активного відпочинку дітей та молоді. Однією з них є автобусні екскурсійні поїздки та туристсько-краєзнавча діяльність (походи, наметові та профільні табори тощо).

Варто зауважити, що в процесі організації активного відпочинку дітей та молоді треба поєднувати автобусні екскурсійні поїздки з пішохідними маршрутами для дитячо-юнацьких туристських груп. Такі комбіновані форми відпочинку та дозвілля можливо проводити під час дводенних та трьохденних

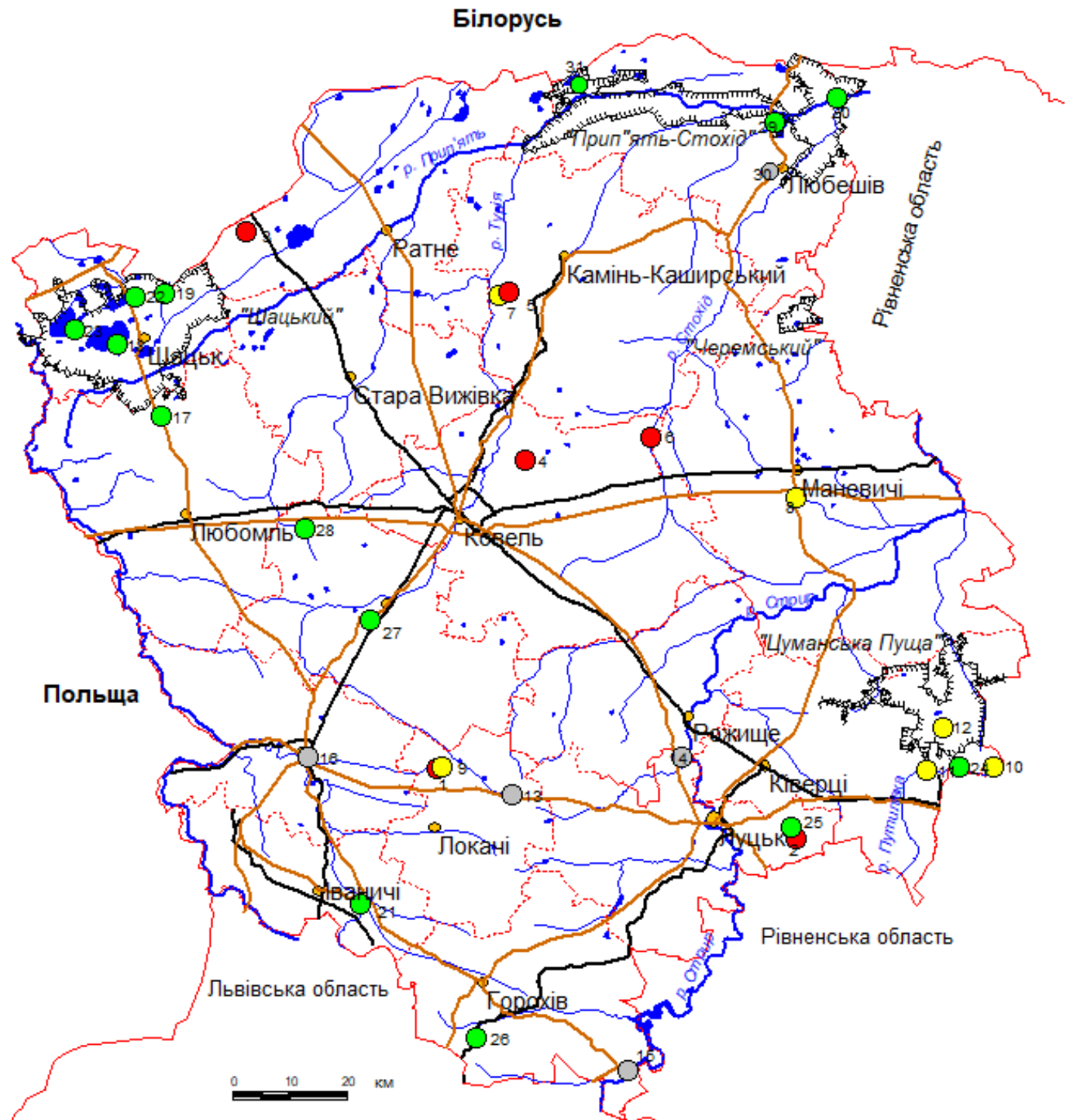
поїздок. Значний рекреаційний ефект відзначається саме в довготривалій період рекреаційної діяльності. Це пояснюється тимчасовою зміною побутової обстановки, умов проживання, життєдіяльності, соціальних зв'язків тощо. Такі умови найкраще підходять саме для учнів шкіл середніх і старших класів.

Щоб продемонструвати потенціал природних туристичних ресурсів Волині, які використовуються та можуть бути залучені у дитячому і молодіжному туризмі, нами було створено карту перспективних природних туристичних об'єктів для розвитку молодіжного та дитячого туризму Волинської області (рис. 3.11).

Важливість рекреаційного використання заповідних територій в системі раціонального природокористування досліджували, зокрема В. М. Петлін, Л. М. Черчик та О. В. Міщенко [112, 96]. На території Волинської області крім трьох національних парків («Шацького», «Цуманська Пуща», «Прип'ять-Стохід») та Черемського природного заповідника великий потенціал для розвитку дитячого і молодіжного туризму мають заказники: «Губин», «Липине», «Воротнів», «Нечимне», «Стохід», «Нуйнівський». Найбільша відвідуваність юних екскурсантів спостерігається у ботанічному заказнику «Воротнів» через його близьке розміщення до обласного центру. Заказники «Губин», «Нечимне», «Воротнів» входять до багатьох туристичних маршрутів, зокрема у пропонованих нами у дисертаційному дослідженні.

Серед перспективних для молоді пам'яток природи ми виділили гідрологічні: «Оконські джерела», «Озеро Добре», «Путилівка»; ботанічні «Модриновий ліс», «Богуславський ялинник»; та комплексну пам'ятку «Горинські крутосхили». Зокрема, «Озера Добре» та «Горинські крутосхили» - пам'ятки природи загальнодержавного значення.

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва використовуються у дитячому та молодіжному туризмі у комплексі та поєднанні з іншими туристичними об'єктами, часто включаються у туристичні маршрути, проте спеціально туди ніхто не їде. До прикладу, всі екскурсії містом Володимир-Волинський розпочинаються з парку-пам'ятки «Слов'янський».



Перспективні природні об'єкти для розвитку дитячого та молодіжного туризму



Території національних парків та заповідників



Заказники

1-31 Номери об'єктів



Пам'ятки природи



Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва



Інші природні об'єкти

Рис. 3.11. Перспективні природні об'єкти Волинської області для розвитку молодіжного та дитячого туризму. Умовні позначення на с. 161

Умовні позначення до рисунка 3.11

Номер на мапі	Об'єкт	Номер на мапі	Об'єкт
1	БЗ "Губине"	17	оз. Згоранське Велике
2	БЗ "Воротнів"	18	оз. Світязь
3	ЗЗЗ "Липине"	19	оз. Кримне
4	ЛЗ "Нечимне"	20	екостежка с. Сваловичі
5	БЗ "Нуйнівський"	21	оз. с. Павлівка
6	ЛЗ "Стохід"	22	оз. Пісочне
7	ГПП "Озеро Добре"	23	оз. Пулемецьке
8	ГП "Оконські Джерела"	24	с. Грем'яче
9	БПП "Модриновий ліс"	25	с. Гаразджа
10	КПП "Горинські крутосхили"	26	с. Брани
11	ГПП "Путилівка"	27	с. Соловичі
12	БПП "Богуславський ялиник"	28	оз. Сомине
13	ППСПМ "Садиба Липинського"	29	оз. Любязьке
14	ППСПМ "Байрак"	30	ППСПМ "Любешівський"
15	ППСПМ "Берестечківський"	31	оз. Біле
16	ППСПМ "Слов'янський"		

Ми виділили та графічно зобразили на карті такі парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва: «Слов'янський», «Берестечківський», «Байрак» (с. Рокині), «Любешівський», «Садиба Липинського» (с. Затурці). Всі парки-пам'ятки входять до запропонованих нами туристичних маршрутів.

Інші природні об'єкти Волинської області, які використовуються та мають перспективу у дитячому та молодіжному туризмі: оз. Світязь, оз. Пулемецьке, оз. Острів'янське, оз. Луки, оз. Пісочне, оз. Піщанське, оз. Біле, оз. Велике Згоранське, оз. Кримне, оз. Пісочне, оз. Сомине, оз. Люб'язь, оз. Велище (с. Соловичі), річки Стир, Путилівка, Стохід, Прип'ять, Турія, ставки с. Грем'яче, ставок та турбаза «Юний турист» поблизу с. Гаразджа, найвища точка Волинської області поблизу села Брани.

Для досконалішого розроблення та нових перспективних маршрутів для дітей та молоді Волинською областю та з метою раціонального використання природних ресурсів, нами було вирішено провести статистичний аналіз напрямків, якими найчастіше подорожують туристи до 18 років з м. Луцька. Всі

вони представлені в таблиці 3.5, статистична інформація надана Управлінням освіти, науки та молоді Луцької міської ради та дирекціями шкіл м. Луцька.

По області відбулось 21 % всіх турів, більшість здійснювалась за її межі (рис. 3.12).

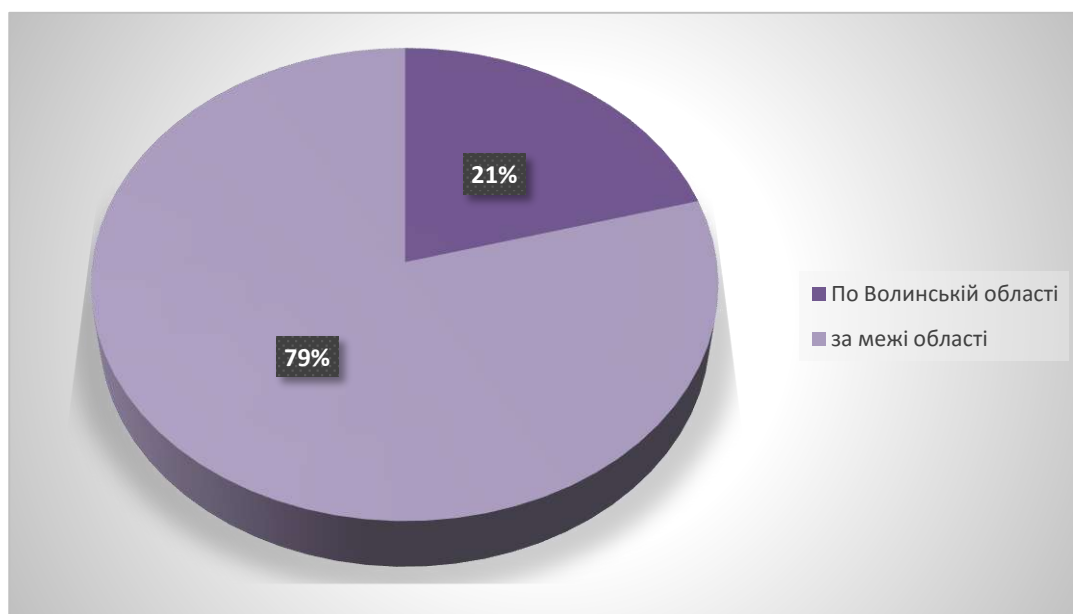


Рис. 3.12. Відсоткове співвідношення шкільних туристичних поїздок лучан по Волинській області та за її межі у 2010–2017 рр.

Статистика найпопулярніших напрямків майже ідентична із загальними показниками Волинської області. У сегмент від 2 до 6 % усіх подорожей потрапляють поїздки по культурно-історичним рекреаційним об'єктам Волині: с. Колодяжне, м. Володимир-Волинський, с. Зимне, с. Рокині, с. Лопатинь. Дуже прикро зауважувати, що природні рекреаційні об'єкти, якими багата Волинська область, майже не відвідуються луцькими школярами (по кілька поїздок щороку). Виділяється більшою кількістю турів лише Воротніський заказник, проте його головна перевага – не природа, а десятикілометрова відстань від м. Луцька. Статистичні дані демонструють таблиці 3.5 та 3.6.

Таблиця 3.5.

Кількість турів школярами м. Луцька по різних маршрутах
з 2010 по 2017 рр.*

Напрямок	Кількість турів	Кількість турів, %
Львів	793	27,1
Рівне	264	9,0
Яремче	219	7,5
Львівські замки	212	7,2
Закарпаття	205	7,0
Колодяжне	161	5,5
Володимир-Волинський	128	4,4
Дубно, Кременець, Збараж	125	4,3
Остріг, Межиріч, Пересопниця	118	4,0
Кам'янець-Подільський	114	3,9
Берестечко	102	3,5
Лопатинь, Човниця	61	2,1
Рокині	59	2,0
Інші непопулярні напрямки	57	1,9
Тернопіль	52	1,8
Жовква, Крехів, Старгород	48	1,6
Київ	41	1,4
Заказник "Воротнів"	38	1,3
Костопіль, Березне, Базальтове	31	1,1
Почаїв	28	1,0
Умань	17	0,6
Черемський природний заповідник	15	0,5
Звірівське лісництво, НПП "Цуманська пуца	15	0,5
Шацькі озера, НПП "Шацький"	15	0,5
Грем'яче, санаторій "Пролісок"	7	0,2
НПП "Прип'ять - Стохід"	6	0,2
Всього	2931	100,0

*Складено автором за матеріалами управління освіти, науки та молоді

Волинської ОДА

Таблиця 3.6.

Кількість турів школярами м. Луцька з 2010 по 2017 рр.
у межах Волинської області*

Напрямок	Кількість турів	Відсоток від загальної кількості турів, %
с. Колодяжне	161	5,5
м. Володимир-Волинський, с. Зимне	128	4,4
м. Берестечко	102	3,5
с. Лопатинь, с. Човниця	61	2,1
с. Рокині	59	2,0
Заказник "Воротнів"	38	1,3
Черемський природний заповідник	15	0,5
Звірівське лісництво, НПП "Цуманська пуца"	15	0,5
Шацькі озера, НПП "Шацький"	15	0,5
с. Грем'яче, санаторій "Пролісок"	7	0,2
НПП "Прип'ять - Стохід"	6	0,2

*Складено автором за матеріалами управління освіти, науки та молоді
Волинської ОДА

Щоб оптимізувати використання природних рекреаційних ресурсів Волинської області у сфері дитячого та молодіжного туризму та покращити деякі аспекти взаємодії у системі «природа-господарство-населення» нами було розроблено п'ять нових перспективних туристичних автобусних та комбінованих маршрутів. Три одноденних, переважно для школярів та два триденних, переважно для молоді. Головними завданнями під час розроблення маршрутів було:

- захопити якомога більше туристичних об'єктів;
- особливу увагу приділити природнім рекреаційним ресурсам та заповідним об'єктам;
- задіяти усі напрямки руху від обласного центру: на північ, південь, захід і схід області;
- для більшої зацікавленості молоді залучити комбіновані види транспорту;

- для залучення інтересу дітей молодшого та середнього шкільного віку поєднати історико-культурні та природні рекреаційні ресурси.

Усі маршрути та туристичні ресурси, які вони охоплюють, описані та графічно показані на карті (табл.3.7, рис. 3.11, 3.13).

Таблиця 3.7

Перспективні маршрути для автобусних екскурсійних поїздок на території
Волинської області*

Номер маршруту	Тип маршруту	Маршрут
1	Одноденний	м. Луцьк – с. Воротнів – с. Олика – смт. Рокині – м. Берестечко
2	Одноденний	м. Луцьк – с. Кисилін – с. Губин м. Володимир-Волинський
3	Одноденний	м. Луцьк – с. Колодяжне – с. Скулин – с. Мильці – с. Пісочне
4	Триденний (комбінований)	м. Луцьк – смт. Шацьк – с. Кримне – с. Пулемець – с. Світязь
5	Триденний (комбінований)	м. Луцьк – смт. Цумань – с. Старий Чорторійськ – с. Оконськ – смт. Любешів – с. Люб'язь – с. Сваловичі

*Складено автором

Розглянемо основні атракції, перспективні екскурсійні об'єкти та потенційні райони проведення автобусних екскурсійних поїздок для учнівської молоді. Так, для маршруту № 1 характерним є відвідування пам'яток історії та культури, музейних комплексів, місць, пов'язаних із історичними подіями та ботанічного заказника. Цей маршрут найкраще підійде для учнів середніх і старших класів, навчальною програмою яких передбачається інтенсивне вивчення історії, географії та біології (табл. 3.8, рис. 3.13). Важливими екскурсійними об'єктами є дубово-грабовий » (з відвідуванням лісової екостежини, будинку лісника та «школи лісового лікаря»), колишня резиденція роду Радзивіллів XVI ст. в с. Олика, музей історії сільського господарства Волині та музей «скансен» у смт. Рокині, Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви», що поблизу с. Пляшева.

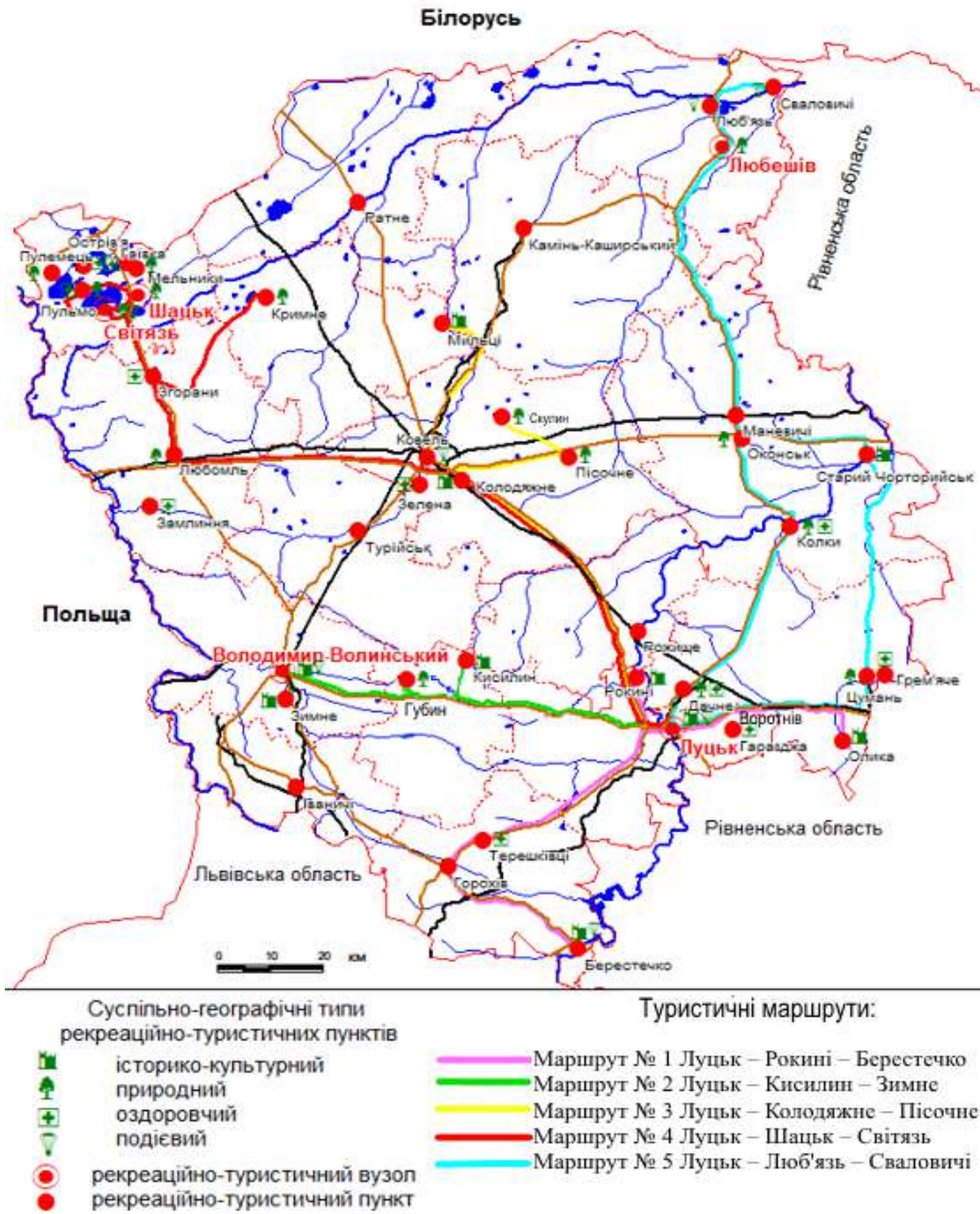


Рис. 3.11. Туристсько-краєзнавчі маршрути для дитячого і молодіжного туризму Волинської області.

Також, за умови довгого світлового дня та гарній організації подорожі, школярі матимуть змогу відвідати парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва «Берестечківський» у м. Берестечко та «Байрак» у смт. Рокині.

Таблиця 3.8

Природні та суспільні рекреаційно-туристичні ресурси екскурсійного маршруту № 1*

Екскурсійні пункти	Туристсько-краєзнавчі атракції
с. Воротнів	Ботанічний заказник загальнодержавного значення «Воротнів». Екостежка серед грабово-дубового лісу. У заказнику представлені більшість видів поліської і лісостепової рослинності. Загалом флора заказнику містить понад 900 видів вищих рослин.
с. Олика	Колишня резиденція знатного роду Радзивіллів XVI ст.; замок із палацом та фортифікація ми; Троїцький костел із магнатською усипальницею (1635–1640); найстаріший костел на Волині – костел Петра і Павла (1450); Стрітенська церква архітектури барокко (1784); Луцька брама (XVII ст.)
сmt. Рокині	Етнографічний музей «скансен», «Музей історії сільського господарства Волині», парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Байрак»
м. Берестечко	Свято-Георгіївський чоловічий монастир на Козацьких могилах (поблизу с. Пляшева) з дерев'яною Михайлівською церквою (XVII ст.) та пантеоном загиблих козаків; Троїцький римо-католицький костел (XVII ст.); один з найбільших храмів України – Троїцький православний собор; парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Берестечківський»

*Складено автором

Цікавим для учнів шкіл буде маршрут № 2 до важливого історико-культурного центру Волинської області. Як видно з таблиці 3.6 екскурсію у м. Володимир-Волинський школярі зазвичай поєднують з відвідуванням с. Зимне та Успенського святогірського монастиря. Пропонуємо інші акценти у цьому

напрямі, тим паче у часи зниження кількості паломників та турів у святині УПЦ Московського патріархату.

Так, першою локацією в маршруті є с. Кисилин, відоме такими архітектурними об'єктами XVIII ст. як Свято-Михайлівська церква, руїни колишнього католицького монастиря й костелу кармелітів. Наступне місце зупинки – с. Губин та однойменний ботанічний заказник. Найцікавіші місця у ньому – насадження модрини європейської *Larix decidua* – єдиного в Україні дерева, хвоя якого восени забарвлюється в золотаво-жовтий колір і опадає. У м. Володимир-Волинський для екскурсантів цікавими є Успенський собор XII ст. як одна із найдревніших на території Волинської області пам'яток церковної архітектури, єпископський палац та дзвіниця у стилі ренесансу, земляні замкові вали XIII–XIV ст., парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Слов'янський», тощо (табл. 3.9, рис. 3.11, 3.13).

Таблиця 3.9

Природні та суспільні рекреаційно-туристичні ресурси
екскурсійного маршруту № 2*

Екскурсійні пункти	Туристсько-краєзнавчі атракції
с. Кисилин	Свято-Михайлівська церква (1777). Церква має оригінальну композицію: це тринавна псевдобазиліка з фасадом, що має багатий архітектурний декор. Церкву оточує мурована огорожа з брамою та масивною дзвіницею, монастир та костел кармелітів (1720), в інтер'єрі якого збереглися фрагменти фресок XVII ст.
с. Губин	Ботанічний заказник загальнодержавного значення «Губин». Під охороною держави – високобонітетні дубові ліси віком близько 170 років. Серед заказника росте насадження модрини європейської – єдиного в Україні листопадного хвойного дерева.
м. Володимир-Волинський	Успенський собор (1156–1160); земляні замкові вали (XIII–XIV ст.); Василівська церква-ротонда XIII–XIV ст.; костел Св. Йоакима і Анни (1752); Миколаївська церква (1780); каплиця Св. Володимира, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Слов'янський» та «княжа алея»

*Складено автором

Привертає увагу одноденний маршрут для автобусних екскурсійних поїздок № 3 (табл. 3.10, рис. 3.11, 3.13), що поєднує історико-культурні та природні туристські ресурси. Він включає такі туристичні центри історичного, культурного і природного напрямку, як: с. Колодяжне – літературно-меморіальний музей-садиба Лесі Українки, с. Мильці – комплекс сакральних об'єктів, с. Скулин – озеро Нечимне та однойменний ландшафтний заказник, філія Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки «Музей Лісової пісні». На завершення туру – відпочинок біля озера Пісочне у с. Пісочне (Ковельський р-н.). Територія озера облаштована відповідним чином, що дає змогу організації відпочинку та дозвілля дітей і молоді. Цей маршрут призначений і для дітей шкільного віку, і для дорослих.

Таблиця 3.10

Природні та суспільні рекреаційно-туристичні ресурси
екскурсійного маршруту № 3*

Екскурсійні пункти	Туристсько-краєзнавчі атракції
с. Колодяжне	Літературно-меморіальний музей-садиба Лесі Українки
с. Мильці	Свято-Миколаївський чоловічий монастир, р. Турія
с. Скулин	Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Нечимне». Лісове озеро Нечимне, насадження з дуба черешчатого <i>Quercus robur</i> (окремі дерева сягають віку понад 300-р. віку), навколишні краєвиди надихнули Лесю Українку на створення драми-феєрії «Лісова пісня»; «Музей Лісової пісні».
с. Пісочне	Озеро Пісочне

*Складено автором

Триденним туристичним маршрутом для автобусних екскурсійних поїздок, що передбачає екскурсії цікавими об'єктами природного характеру, є маршрут № 4 (табл. 3.11, рис. 3.13). Він передбачений радше для дітей старших класів та молоді. Основними екскурсійними пунктами маршруту є: смт. Шацьк, який

буде місцем ночівлі, с. Кримне і с. Пулемець (це зупинки першого дня), з відпочинком на о. Пісочне і о. Пулемецьке. Ці озера відомі розвиненою рекреаційною інфраструктурою і мають високу естетичну цінність. Другий день – екскурсія територією Шацького національного природного парку з поверненням на ночівлю до смт. Шацьк. На території парку прокладено пішохідні, велосипедні та водні туристські маршрути.

Таблиця 3.11

Природні та суспільні рекреаційно-туристичні ресурси
екскурсійного маршруту № 4*

Екскурсійні пункти	Туристсько-краєзнавчі атракції
смт. Шацьк	Церква Різдва Богородиці 1838 р., озера: Чорне, Велике, Світязь, Пулемецьке, Луки, Люцимер, Соминець, Карасинець, Озерце
с. Кримне	оз. Пісочне
с. Пулемець	оз. Пулемецьке
Шацький національний природний парк	Комплекс озер: оз. Луки, оз. Острів'янське, оз. Мале Чорне, оз. Пісочне, оз. Кримне, оз. Перемут, оз. Люцимер, оз. Світязь, оз. Пулемецьке. Багатий рослинний світ, місця для риболовлі, активного відпочинку на воді, велосипедного та пішохідного туризму, куточки незайманої природи, унікальний ландшафт та природні екосистеми.

*Складено автором

Цікавим і пізнавальним триденним туристичним маршрутом для автобусних екскурсійних поїздок є маршрут № 5. Він є особливо цікавим для любителів спортивних видів відпочинку, зокрема пішохідного, водного й екологічного туризму, влаштовує всі вікових категорії екскурсантів (табл. 3.12, рис. 3.13). Цей маршрут розрахований на три дні. Протягом першого дня поїздки передбачено зупинки в таких екскурсійних пунктах, як: смт. Цумань –

Національний природний парк «Цуманська пуща», де є можливість здійснити короткотривалі екскурсійні походи територією парку; с. Старий Чорторийськ – історико-архітектурні, археологічні і сакральні об’єкти XI–XIII ст.; с. Оконськ – гідрологічна пам’ятка природи «Оконські джерела» та форелеве господарство); смт. Любешів – ночівля. Другий день передбачає екскурсію смт. Любешів, ознайомлення з історико-архітектурними пам’ятками XVII–XVIII ст., переїзд до с. Люб’язь із відпочинком на о. Люб’язь. Останнім екскурсійним пунктом другого дня є с. Сваловичі. Тут діє агросадиба та туристичний кемпінг, де можна зупинитися на ночівлю. Третій екскурсійний день є найбільш цікавим та пізнавальним, оскільки передбачає піші, водні, кінні та велосипедні екскурсії територією національного природного парку «Припять-Стохід» з його унікальними природними комплексами.

Таблиця 3.12

Природні та суспільні рекреаційно-туристичні ресурси екскурсійного маршруту № 5*

Екскурсійні пункти	Туристсько-краєзнавчі атракції
смт. Цумань	Національний природний парк «Цуманська пуща»; веломаршрути «Стежками Полісся», «Цуманськими дібровами», «Олика – володіння князів Радзивилів»; автомобільний маршрут «Довкола Цуманської пущі»; водний маршрут «По річці Путилівка»; пішохідний маршрут «До Городищенських дубів».
с. Старий Чорторийськ	Домініканський костел (1741–1753) – один із шедеврів бароко на Волині; городище «Замок» (XI–XIII ст.); Свято-Хрестовоздвиженський собор (колишній костел домініканів); Свято-Успенська церква.
с. Оконськ	гідрологічна пам’ятка природи «Оконські джерела».
смт. Любешів	Пам’ятки архітектури XVII–XVIII ст., садиба Чарнецьких (XVIII ст.), монастир капуцинів (1761 р.), Національний природний парк «Припять-Стохід».

Продовження таблиці 3.12

Екскурсійні пункти	Туристсько-краєзнавчі атракції
с. Люб'язь	р. Припять, р. Стохід, оз. Люб'язь; фестиваль з екстремального водного туризму «Поліська регата»; Міжнародний турнір з ручного сінокосіння низинних боліт «Українська косовиця».
с. Сваловичі	«Долина Прип'яті» – найбільш незвіданий куточок Волині. Національний природний парк «Прип'ять-Стохід» із незайманою природою, багатим рослинним і тваринним світом, автентичними народними традиціями та промыслами; водні та пішохідні маршрути для сплавів байдарками, човнами; місця для риболовлі.

*Складено автором

Розроблені нами нові автобусні екскурсійні маршрути для дитячо-юнацьких туристичних груп передбачають одноденні та триденні поїздки. Маршрути, які розраховані на один екскурсійний день, мають культурно-пізнавальну ціль і розроблені з метою відвідування населених пунктів із різними історичними, культурними та природними об'єктами, тощо. До таких ми відносимо: м. Луцьк, смт. Олика, с. Мильці, с. Воротнів, с. Губин, с. Скулин с. Старий Чорторийськ, м. Берестечко, м. Володимир-Волинський, с. Кисилін.

Особливе місце в культурно-пізнавальних екскурсіях займають маршрути до населених пунктів нашої області з цікавими, а подекуди й унікальними та самобутніми культурними традиціями побуту. Під час розробки перспективних автобусних екскурсійних маршрутів ми взяли до уваги етнографічний потенціал області, зокрема території Волинського Полісся. До переліку населених пунктів, які доречно використовувати у своїй туристсько-краєзнавчій діяльності, треба віднести: с. Сваловичі, с. Люб'язь, с. Дольськ, де збережено рідкісні для Волинської області традиції побуту, автентичні архітектурні традиції тощо.

Крім п'яти описаних вище автобусних маршрутів, розроблено ще два маршрути для молоді, більша частина пересування ними повинна відбуватись по воді. Під час розробки маршрутів різної складності важливо розуміти, що в туристсько-краєзнавчій роботі з дітьми та молоддю треба зважати на складність, протяжність і тривалість походів. Тому ці нові маршрути підходять для некатегорійних походів I і II ступенів, які мають менший рівень складності порівняно з I категорією.

Комбінований Маршрут для молоді № 1 (I ступеня складності) проходить природними заплавами р. Прип'ять, яка є унікальним природним комплексом. Річка протікає десятками рукавів, русел, затонів, стариць, серед яких безліч заболочених та піщаних островів, що надає подорожі унікальності та цікавості. Водно-болотні угіддя території мають міжнародне значення (включені до переліку RAMSAR) як місця оселення водоплавних птахів. Частина території відноситься до транскордонного водно-болотного угіддя «Прип'ять – Стохід – Простир».

Маршрут передбачає можливість ознайомитися з побутом і традиціями місцевих жителів, їх промислами. Тут збереглися прадавні традиції землеробства, ловлі риби, бджільництва (бортництва). Протяжність маршруту – близько 35 км. Спосіб пересування – водний (туристські байдарки). Термін проходження – два дні. Маршрут проходить такими природними об'єктами і населеними пунктами: р. Цир (біля с. Цир) – р. Прип'ять – оз. Люб'язь – с. Люб'язь (ночівля) – с. Люб'язь – оз. Люб'язь – с. Хоцунь – урочище «Муравина» – с. Сваловичі.

Комбінований пішохідний та водний маршрут для молоді № 2, що відповідає II ступеню складності, проходить долинами річок Прип'ять та Стохід. Протяжність маршруту – 48 км, з них – 36 км водною поверхнею з короткими зупинками в інтересних для екскурсантів місцях. Спосіб пересування – пішохідний, водний (туристські байдарки). Термін проходження – три дні. Маршрут має такі складники: смт. Любешів – урочище «Попівка» – с. Бучин – с. Сваловичі (ночівля) – другий день 18 км, проти течії річки –

урочище «Муравина» – с. Хоцунь (ночівля) – оз. Люб'язь – с. Люб'язь. Місцевість, якою проходить маршрут, – це типовий лісовий та болотяний регіон, характерною особливістю якого є озера з піщаними берегами.

Маршрут починається від Любешівського парку, згодом проходить річкою Стохід до її впадання в річку Прип'ять. Далі передбачений підйом річкою Прип'ять. Закінчується маршрут на березі оз. Люб'язь. Зупинки, які заплановані впродовж маршруту, дають можливість ознайомитися з флорою та фауною національного природного парку «Припять-Стохід», а також такими туристичними об'єктами, як парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Любешівський» у смт. Любешів, Капустяна гора, урочища «Попівка» та «Муравина», оз. Люб'язь.

Висновки до розділу 3

Рекреаційне освоєння території характеризується станом основних територіальних елементів рекреаційної інфраструктури, рекреаційним навантаженням, ступенем розвитку рекреаційного господарства. Конструктивно-географічне дослідження рівня рекреаційного освоєння території Волинської області дозволяє визначити природні та соціально-економічні передумови розвитку молодіжного і дитячого туризму в області. Для його здійснення було використано показники розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктур, показники природних та суспільних рекреаційно-туристичних ресурсів.

Результатом ранжування основних показників розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури дитячого та молодіжного туризму є інтегральний показник рівня відносного рекреаційно-туристичного освоєння території Волинської області. До територій із високим рівнем рекреаційно-туристичного освоєння треба віднести такі населені пункти: м. Луцьк, с. Світязь, смт. Шацьк, с. Пульмо. До територій із достатньо високим рівнем рекреаційно-туристичного освоєння належать м. Володимир-Волинський, с. Острів'я,

сmt. Любешів, с. Люб'язь і с. Сваловичі, с. Згорани, м. Ковель і с. Пісочне. Середній рівень рекреаційно-туристичного освоєння характерний для сmt. Цумань і с. Дачне, с. Оконськ, с. Кримне, с. Мельники і с. Гаївка, с. Мильці, м. Берестечко. До територій із низьким рівнем рекреаційно-туристичного освоєння належать населені пункти, які мають потенціал для розвитку молодіжного і дитячого туризму, проте в них погано розвинута інфраструктура, зокрема: с. Рокині, с. Колодяжне, с. Кисилин, сmt. Олика, с. Зимне, с. Гараджа, с. Грем'яче.

Результати конструктивно-географічного дослідження оцінки величини потенціалу поля рекреаційно-туристичних ресурсів населених пунктів, які задіяні у сфері дитячого і молодіжного туризму Волинської області засвідчили, що на території області чітко простежується декілька основних локалізацій населених пунктів із високими показниками потенціалу поля: м. Луцьк, м. Ковель, с. Світязь, сmt. Шацьк і м. Володимир-Волинський; також значний потенціал поля мають сmt. Любешів, с. Сваловичі і с. Люб'язь.

Результатом рекреаційно-туристичного районування територіальної рекреаційної системи дитячого та молодіжного туризму Волинської області є виділення на території Волинської області рекреаційно-туристичних районів. Північний рекреаційно-туристичний район презентований двома підрайонами: Північно-Східний (Любешівський, Маневицький, Ратнівський, Камінь-Каширський адміністративні райони) і Північно-Західний (Шацький, Любомльський, Старовижівський адміністративні райони). Північно-Західний підрайон відносимо до лікувально-оздоровчого типу рекреаційно-туристичного освоєння території, Північно-Східний підрайон є переважно пізнавально-природного типу та має значно нижчий рівень рекреаційно-туристичного освоєння. Центральний рекреаційно-туристичний район відноситься до лікувально-оздоровчого типу. Південний рекреаційно-туристичний район відноситься до пізнавально-культурного типу рекреаційно-туристичного освоєння території.

Результати досліджень опубліковані автором у працях [41, 43, 90, 92].

РОЗДІЛ 4. ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ТА ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

4.1. SWOT-аналіз молодіжного та дитячого туризму Волинської області

Для оптимізації розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області необхідне його різностороннє дослідження. З огляду на це, на нашу думку, доцільним є використання SWOT-аналізу, особливістю якого є виявлення слабких та сильних сторін, а також можливостей та загроз подальшого розвитку.

SWOT – це аббревіатура: Strengths – сильні сторони, Weaknesses – слабкі сторони, Opportunities – сприятливі можливості, Threats – загрози. Цей універсальний метод особливо ефективний при аналізі переваг і недоліків туристичного регіону й країни. SWOT-аналіз допомагає з'ясувати обставини, за яких розвивається туристичний регіон, збалансувати вплив внутрішніх переваг і недоліків із впливом сприятливих можливостей і загроз [78]. SWOT-аналіз допомагає виявити ключові фактори успіху, тобто переваги регіону, які найбільше сприяють туристичній діяльності [142].

SWOT-аналіз дає змогу оцінити різносторонні перешкоди та проблеми, негативні та позитивні чинники впливу, а також окреслити сильні сторони та переваги. Такого типу аналіз дозволяє визначити конкретні завдання та заходи, які треба вжити для реалізації поставлених цілей стратегії [148].

Основною частиною SWOT-аналізу для Волинської області (табл. 4.1) є виявлення сильних та слабких сторін (переваг і недоліків), можливостей та загроз у основних сферах, які є складниками передумов функціонування та розвитку молодіжного й дитячого туризму в регіоні. Нами було окреслено чотири такі напрямки аналізу: рекреаційно-туристичні ресурси, туристична інфраструктура, соціально-культурні особливості та еколого-географічні умови. Всі ці складники є важливими у формуванні територіального рекреаційного комплексу.

Таблиця 4.1

SWOT-аналіз дитячого та молодіжного туризму у Волинській області*

Сильні сторони (переваги)	Слабкі сторони (недоліки)
<i>Рекреаційно-туристичні ресурси</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • наявність значного оздоровчо-рекреаційного потенціалу для розвитку екологічного та сільського зеленого туризму, що є важливим сегментом молодіжного відпочинку й дозвілля; • наявність історико-культурної спадщини, що є передумовою втілення освітньо-виховної функції молодіжного та дитячого туризму; • тенденція до збільшення числа туристичних подій, зокрема етнографічних фестивалів, ярмарків, спортивних змагань тощо; • збільшення числа об'єктів природо-заповідного фонду області, що дає змогу більше розвивати засади екологічної освіти; • етнокультурні особливості побуту області, зокрема населення сільської місцевості північних районів, що розширює краєзнавчий потенціал регіону. 	<ul style="list-style-type: none"> • низький рівень освоєння окремих рекреаційно-туристичних ресурсів області, що значно звужує напрямки рекреаційно-туристичної діяльності, зокрема в сегменті молодіжного та дитячого туризму; • значна частка рекреаційно-туристичних ресурсів області знаходиться в зоні радіаційного забруднення; • концентрація історико-культурних туристичних ресурсів переважно в декількох населених пунктах області; • територіальна нерівномірність розподілу окремих рекреаційно-туристичних ресурсів в області; • недостатня реклама потенційно-привабливих туристичних об'єктів та подій на місцевому рівні.

Продовження таблиці 4.1

<i>Туристична інфраструктура</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • тенденція до росту чисельності об'єктів розміщення, громадського харчування в населених пунктах із значним рекреаційно-туристичним потенціалом; • відносно помірні ціни на послуги розміщення та харчування; • наявна матеріально-технічна база молодіжного й дитячого туризму та досвід у наданні оздоровчих та анімаційних послуг. 	<ul style="list-style-type: none"> • недосконалість бази даних щодо об'єктів туристичної сфери; • недостатній розвиток екологічного та сільського зеленого туризму; • недостатня транспортна доступність рекреаційних об'єктів, зокрема в північних районах області.
<i>Соціально-культурні особливості</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • вигідне транспортно-географічне положення області, що сприяє транспортній доступності та інтенсивності туристичних потоків; • розгалужена система об'єктів соціальної сфери; • наявність науково-освітніх закладів, що здійснюють науково-дослідну діяльність, а також професійну підготовку працівників у сфері туризму; 	<ul style="list-style-type: none"> • історичні особливості розвитку господарства області, традиції зайнятості населення виступають негативним чинником розвитку туристичної галузі, насамперед у сільській місцевості; • низький рівень доходів населення області; • соціально-економічна та політична нестабільність у державі; погіршення духовного й культурного рівня в суспільстві та збільшення кількості негативних соціальних явищ;

Продовження таблиці 4.1

<ul style="list-style-type: none"> • трудова міграція є також позитивним фактором подальшого розвитку туризму в цілому, оскільки сприяє формуванню географічного кругозору, оцінки якості життя населення сусідських країн, відповідних стандартів життя та культурних цінностей. 	<ul style="list-style-type: none"> • високі інвестиційні ризики й недостатня поінформованість потенційних інвесторів про можливості та туристичний потенціал області; • недостатня конкуренція в окремих сегментах на туристичному ринку послуг; • низький рівень зовнішніх інвестицій в область; • невисока престижність професій у сфері туризму, що продиктовано історичними традиціями зайнятості населення; • фінансування соціальних програм, зокрема сфери туризму, за залишковим принципом від можливості бюджету місцевих громад
<i>Еколого-географічні умови</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • низький рівень забруднення атмосфери, водних об'єктів; • висока якість питної води в більшості районів області з огляду на відсутність потужних промислових об'єктів; • досить високі темпи відновлення природних комплексів, зокрема 	<ul style="list-style-type: none"> • високий рівень забруднення побутовими відходами та відсутність сміттєпереробних промислових об'єктів створює негативний ефект для розвитку туризму; • наявність радіаційно забруднених територій;

Продовження таблиці 4.1

флори та фауни.	<ul style="list-style-type: none"> • наявність відкритих сміттєзвалищ, що є особливою проблемою на місцевому рівні; • недостатній рівень лісовідновлювальних робіт, що в перспективі може негативно вплинути на екологічну ситуацію та туристично-рекреаційну привабливість області.
Можливості	Загрози
Туристично-рекреаційні ресурси	
<ul style="list-style-type: none"> • досить низький рівень освоєння рекреаційно-туристичних ресурсів у першу чергу північних районів області, що лишає значний потенціал для інвестиційної активності, розвитку інфраструктури та бізнес-ідей у сфері надання туристичних послуг. 	<ul style="list-style-type: none"> • відсутність чіткого, системного підходу до розвитку туристичної галузі у цілому, зокрема молодіжного і дитячого туризму у Волинській області.
Туристична інфраструктура	
<ul style="list-style-type: none"> • досить високий попит споживачів на задоволення своїх потреб у туристично-рекреаційних послугах, зокрема в сегменті молодіжного і дитячого туризму, виступає передумовою подальшого формування конкурентоздатного. 	<ul style="list-style-type: none"> • відсутність чіткої молодіжної політики, зокрема стратегічного бачення розвитку туристичної галузі у цілому, у тому числі, молодіжного і дитячого туризму області;

Продовження таблиці 4.1

<p>туристичного комплексу Волинської області у цілому. У свою чергу, діяльність об'єктів туристичної інфраструктури сприяє наповненню бюджетів місцевих територіальних громад</p>	<ul style="list-style-type: none"> • підпорядкованість закладів розміщення туристів, санаторно-курортних, оздоровчих і рекреаційних закладів, дитячих оздоровчих таборів, різним міністерствам та відомствам, іншим центральним органам виконавчої влади.
<i>Соціально-культурні особливості</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • прикордонне положення області, що позитивно впливає на соціально-економічну ситуацію, зокрема сприяє збільшенню туристичних потоків, розвитку міжнародного молодіжного туризму; 	<ul style="list-style-type: none"> • соціально-економічна та політична нестабільність в державі; • низький рівень культури відпочинку.
<i>Еколого-географічні умови</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • різноманітність природних комплексів території, їх високий рекреаційно-туристичний потенціал, що сприяє задоволенню рекреаційних потреб. 	<ul style="list-style-type: none"> • високий ступінь туристично-рекреаційної освоєння території значно підвищує антропогенне навантаження на природні комплекси і негативно впливає на їх рекреаційний потенціал та темпи відновлення.

*складено автором

Важливою умовою розробки стратегії є визначення основних проблем, які гальмують розвиток молодіжного та дитячого туризму у Волинській області та виявлення їх причинно-наслідкових зв'язків (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Аналіз проблем дитячого і молодіжного туризму Волині*

Причина проблеми	Проблема	Наслідки проблеми
Проблеми соціально-економічного характеру		
<ul style="list-style-type: none"> • відсутність дієвих програм соціально-економічного розвитку області; • погіршення рівня життя населення • низький рівень фінансування соціальної сфери в цілому; • відсутність дієвих соціальних програм щодо регулювання ринку праці, низький рівень оплати праці офіційно зайнятих; • зниження престижності низки професій. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Несприятливі умови для розвитку малого та середнього бізнесу 2. Ріст соціально-негативних явищ 3. Високий рівень офіційного безробіття 	<ul style="list-style-type: none"> • негативно впливає на структуру туристичних послуг, притоку інвестицій; • низький рівень інвестицій, соціальної інфраструктури в сільській місцевості. • тенденція до росту соціальної напруженості у суспільстві; • трудова міграція; • низький рівень купівельної спроможності населення
Проблеми інфраструктурного характеру		
<ul style="list-style-type: none"> • відсутність стабільних туристичних потоків, їх сезонність, що призводить до недостатньої конкуренції на ринку туристичних послуг. Це насамперед стосується території з високим туристично-рекреаційним потенціалом, проте низьким освоєнням туристичних ресурсів. • низький рівень туристично-рекреаційної освоєння території, транспортної інфраструктури, негативні екологічні процеси; 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький рівень матеріально-технічної бази туристичної інфраструктури 2. Недостатня кількість туристичних об'єктів і розважальних атракцій 3. Низька якість транспортної інфраструктури 	<ul style="list-style-type: none"> • призводить до зниження популярності турів, втрати потенційних туристів. • втрата популярності туристичних напрямків, а відповідно скорочення доходів від туризму в цій місцевості. • призводить до збільшення вартості туристичних поїздок і зменшення часу на відпочинок, екскурсії;

Продовження таблиці 4.2

Причина проблеми	Проблема	Наслідки проблеми
Проблеми системного характеру		
<ul style="list-style-type: none"> • недостатня нормативно-правова база регулювання молодіжного та дитячого туризму на місцевому рівні. • відсутність цільової, державної підтримки суб'єктів господарювання у сфері туризму, що орієнтуються на сегмент молодіжного та дитячого туризму 	<p>1. Відсутність дієвих туристських, рекреаційно-оздоровчих, екскурсійних програм на місцевому рівні</p> <p>2. Нерівномірна територіальна організація управлінської структури, молодіжного і дитячого туризму, зокрема його інфраструктури.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • не сприяє туристично-рекреаційному освоєнню регіону, зменшує попит на рекреаційно-оздоровчі послуги. • низькі темпи розвитку пріоритетних різновидів молодіжного та дитячого туризму (лікувально-оздоровчого, спортивно-оздоровчого, культурно-пізнавального, екологічного туризму, сімейних туристських подорожей).

*Складено автором

Отже, з огляду на результати SWOT-аналізу молодіжного та дитячого туризму Волинської області робимо висновок, що основними перевагами для подальшого розвитку цього сегменту туризму є:

- різноманітність природних туристично-рекреаційних ресурсів і їх високий потенціал;
- стійка екологічна ситуація в регіоні;
- значний досвід організації дозвілля та відпочинку дітей і молоді, в наданні оздоровчих та анімаційних послуг, а також наявна матеріально-технічна та наукова база;
- транспортна доступність до більшості важливих природних та антропогенних туристичних комплексів;
- значна кількість туристсько-краєзнавчих маршрутів; соціально-культурні особливості Волинської області, зокрема наявність населених пунктів із культурною самобутністю, унікальними традиціями тощо.

Значущими недоліками для подальшого розвитку молодіжного і дитячого туризму у Волинській області є:

- соціально-економічна та політична нестабільність у державі, що негативно впливає на рівень державної підтримки цього сегмента, як на державному, так і на місцевому рівнях;
- відсутність чіткої молодіжної політики стосовно розвитку молодіжного та дитячого туризму на державному рівні;
- низький рівень матеріально-технічної бази туристичної інфраструктури, зокрема закладів розміщення дітей та молоді, санаторно-курортних, оздоровчих і рекреаційних закладів, дитячих оздоровчих таборів.

4.2. Стратегія розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області

Вирішення проблем молодіжного та дитячого туризму окремого регіону залежить не тільки від управлінської структури, а й від низки його соціально-економічних конструктивно-географічних особливостей, а також від факторів зовнішнього та внутрішнього впливу.

Зважаючи на низку негативних явищ, які прямо або опосередковано впливають на розвиток молодіжного та дитячого туризму у Волинській області, пропонуємо стратегію його розвитку. Стратегія базується на результатах дослідження аналітично-описової частини дисертації та передбачає визначення цілей, завдань, пріоритетів та напрямків розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області з огляду на конструктивно-географічну специфіку регіону.

Позитивні зміни в системі молодіжного та дитячого туризму окремого регіону багато в чому залежать від розвитку туристичної інфраструктури. Найбільш суттєві дослідження у цій сфері у Волинській області проводили Я. Б. Олійник та І. В. Єрко [101].

На нашу думку, стратегія розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області повинна бути складником загальнодержавної молодіжної політики, мати системний підхід щодо вирішення проблем, пов'язаних із негативними явищами та тенденціями в сегменті молодіжного й дитячого туризму.

Метою розробки стратегії є стимулювання розвитку молодіжного та дитячого туризму Волинської області шляхом виявлення переваг і недоліків, можливостей та загроз, а також аналізу основних проблем, простеживши їх причинно-наслідкові зв'язки.

Треба зауважити, що розроблена нами стратегія має рекомендаційний характер, реалізація якої передбачає залучення органів місцевого самоврядування, громадських організацій, науково-освітніх установ і може бути використана як плановий документ у реалізації регіональних програм сталого соціально-економічного розвитку Волинської області.

Враховуючи євроінтеграційні процеси України, побудову ринкової моделі економіки, в якій туристична галузь є важливим складником успішного розвитку окремої території, виникає необхідність розробки принципово нових підходів щодо формування ефективних механізмів регулювання туристичної галузі. Зважаючи на функції молодіжного та дитячого туризму, його сучасний стан, функціонально-компонентну структуру, нами було визначено ряд напрямків та пріоритетів сталого розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області.

На нашу думку, пріоритетними напрямками реалізації цієї стратегії мають бути:

- 1) розробка та впровадження перспективних регіональних програм на місцевому рівні;
- 2) державне регулювання розвитку молодіжного та дитячого туризму;
- 3) створення інвестиційних умов для розвитку існуючої туристично-рекреаційної інфраструктури;
- 4) розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури.

Таблиця 4.3

Стратегічна ціль I. Розробка та впровадження перспективних регіональних програм на місцевому рівні*

Чинники, які створюють конкурентні переваги регіону	наявність науково-освітніх закладів, що готують фахівців та працівників сфери туризму належної кваліфікації
Чинники, які створюють перешкоди у формування конкурентних переваг	відсутність досвіду в реалізації програм розвитку новостворених територіальних громад
Можливості, які сприяють досягненню стратегічної цілі	нормативно-правове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування у сфері туризму, зокрема розробки і впровадження місцевих програм
Загрози, які ускладнюють досягнення стратегічної цілі	потреба значних фінансових ресурсів для реалізації програм

*складено автором

Регіональні програми розвитку рекреації та туризму є ключовим фактором реалізації регіональної туристичної політики. Враховуючи негативні тенденції в системі молодіжного та дитячого туризму в цілому, зокрема відсутність регіональної державної програми оздоровлення учнівської молоді, яка б передбачала більш раціональне використання коштів, що виділяються державою на літнє оздоровлення дітей, та беручи до уваги наявні рекреаційні ресурси Волинської області, вважаємо за потрібне запровадити нові економічно ефективні форми відпочинку та оздоровлення дітей. Для забезпечення змістовної організації короткотривалого та довготривалого відпочинку учнівської молоді на місцевому рівні необхідна системна взаємодія всіх органів місцевого самоврядування задля концентрації управлінських, фінансових, трудових, матеріально-технічних ресурсів і рекреаційно-туристичного потенціалу, спрямованих на покращення стану санаторно-курортного господарства, туризму й відпочинку та створення належних умов для забезпечення надання якісних туристичних послуг.

На нашу думку, основними напрямками в розробці та впровадженні перспективних регіональних програм на місцевому рівні мають стати наступні дії.

1. Розробка місцевих туристських, рекреаційно-оздоровчих, екскурсійних програм, враховуючи місцеві рекреаційно-туристські ресурси:
 - розробка шкільних навчальних екскурсій, екскурсій і туристських подорожей;
 - підготовка кадрів для роботи в оздоровчих та профільних таборах із числа педагогів місцевих освітніх закладів, керівників туристсько-краєзнавчих гуртків та об'єднань, керівників туристсько-краєзнавчих походів та експедицій;
 - запровадження профільних таборів, туристсько-краєзнавчих походів.
2. Розробка та впровадження органами місцевого самоврядування програм розвитку туристичної сфери, враховуючи рекреаційно-туристичний потенціал території:
 - створення перспективних планів відновлення вже існуючих рекреаційних об'єктів природного та історико-культурного характеру з метою їх залучення в різних формах екскурсійної діяльності.
3. Підготовка нормативно-правової бази державного регулювання в сегменті молодіжного та дитячого туризму:
 - звільнення від оподаткування добровільних внесків юридичних та фізичних осіб, в тому числі іноземних, на підтримку молодіжного й дитячого туризму;
 - звільнення від оподаткування на певний період (так звані «податкові канікули») суб'єктів господарської діяльності, що надають послуги в оздоровленні, в туристсько-екскурсійному обслуговуванні, у виготовленні та прокаті туристського спорядження, а також на

утримання об'єктів соціально-культурної сфери за умови розробки та впровадження програми їх розвитку;

- створення дієвих систем для молоді та студентів, зокрема впровадження системи міжнародних дисконтних карток і студентських посвідчень, формування системи пільг для іноземних студентів і молоді, що прибули до України з метою навчання, подорожування чи за програмою культурного обміну, введення диференційованих тарифів для іноземних студентів.

Таблиця 4.4

Стратегічна ціль II. Державне регулювання розвитку молодіжного та дитячого туризму*

Чинники, які створюють конкурентні переваги регіону	впровадження адміністративно-територіальної реформи, що значно посилює повноваження місцевих об'єднаних територіальних громад у розробці та впровадженні регіональних програм соціально-економічного розвитку території
Чинники, які створюють перешкоди у формування конкурентних переваг	малоефективна система органів державного управління, які відповідають за різні аспекти молодіжного і дитячого туризму в області
Можливості, які сприяють досягненню стратегічної цілі	значний трудовесурсний потенціал області та відносно невисоке рекреаційно-туристичне освоєння залишають значне поле нереалізованих можливостей у подальшому розвитку молодіжного та дитячого туризму
Загрози, які ускладнюють досягнення стратегічної цілі	відсутність попередніх програм розвитку молодіжного та дитячого туризму; негативний досвід реалізацій програм регіонального розвитку соціальної сфері області.

*складено автором

Однією із ключових передумов успішного впровадження та реалізації Стратегії розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області є державне регулювання. Проте для максимальної ефективності реалізації

запланованих заходів, спрямованих на розробку та впровадження перспективних регіональних програм, створення інвестиційних умов для розвитку існуючої туристично-рекреаційної інфраструктури, треба чітко окреслити завдання, враховуючи всі переваги та загрози.

На нашу думку, політика регулювання молодіжного та дитячого туризму окремого регіону повинна бути зорієнтована не стільки на пряме втручання в реалізацію окремих регіональних програм, а на якість їх виконання. Проте наглядова функція з боку держави має також доповнюватися формуванням інвестиційної привабливості території, нормативно-правової бази, відповідно до вимог сьогодення. Важливим на початковому етапі ефективного впровадження всіх стратегічних завдань є контроль за цільовим використанням природних та історико-культурних ресурсів, а також дотації з боку держави.

Враховуючи ці фактори та зважаючи на конкурентні переваги та недоліки Волинської області (табл.4.4), основними завданнями державного регулювання розвитку молодіжного та дитячого туризму мають бути такі:

1. Створення в кожному рекреаційно-туристичному вузлі осередків туристсько-краєзнавчої та рекреаційно-оздоровчої діяльності учнівської молоді:
 - центрів туризму і краєзнавства (об'єднань юних туристів);
 - розробка та впровадження в систему молодіжного й дитячого туризму низки туристсько-краєзнавчих маршрутів на місцевому адміністративно-територіальному рівні.
2. Державне регулювання та контроль за цільовим використанням природних комплексів, історико-культурної спадщини на законодавчому рівні:
 - продаж, оренду землі, історико-культурних об'єктів інфраструктури за ціною нижче ринкової за умови їх повної реставрації та цільового використання.
3. Державні дотації суб'єктам туристичної діяльності відповідно до регіональних і місцевих програм розвитку:

- позики за вигідними відсотковими ставками (уряд відшкодовує різницю між фіксованою відсотковою ставкою й ринкової);
 - зниження мита та надання гарантій на інвестиції з метою залучення іноземних інвесторів;
 - створення пільгових умов та спрощеної системи оподаткування суб'єктів господарювання з іноземним капіталом.
4. Удосконалення існуючої Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини:
- цільова підтримка інвентаризації та реставрації об'єктів культурної спадщини;
 - розробка інвестиційної програми залучення об'єктів культурної спадщини до повноцінного туристичного освоєння.

Таблиця 4.5

Стратегічна ціль III. Створення інвестиційних умов для розвитку існуючої туристично-рекреаційної інфраструктури

Чинники, які створюють конкурентні переваги регіону	хороші транзитні можливості регіону; забезпеченість кваліфікованими трудовими ресурсами області; достатній рівень транспортної інфраструктури.
Чинники, які створюють перешкоди у формуванні конкурентних переваг	низький рівень оплати праці офіційно працюючих; високий рівень бюрократії та нестабільна соціально-економічна та політична ситуація в країні; тенденція до зниження рівня купівельної спроможності населення регіону та країни в цілому, а отже попиту на туристичні послуги.
Можливості, які сприяють досягненню стратегічної цілі	розроблена державна програма розвитку туристичної галузі; адміністративно-територіальна реформа, утворення територіальних громад, що дає змогу самостійно планувати та впроваджувати соціально-економічні проекти на місцях.
Загрози, які ускладнюють досягнення стратегічної цілі	недосконалість нормативно-правового забезпечення, що створює додаткові ризики інвестиційної діяльності у сфері туризму; недостатня або ж відсутня туристична інфраструктура в окремих адміністративних районах, які мають значний туристично-рекреаційний потенціал; низький рівень довіри, насамперед іноземних інвесторів, щодо гарантій правового захисту підприємницької діяльності.

Важливим елементом у створенні інвестиційних умов для розвитку існуючої туристично-рекреаційної інфраструктури повинен стати кардинально інший підхід до організації молодіжного та дитячого туризму. На нашу думку, основою такого підходу має стати цільове інвестування інфраструктури, цільових програм розвитку окремих туристичних об'єктів, подій, їх популяризація тощо.

Основними центрами інвестиційної активності у Волинській області мають бути туристично-рекреаційні центри (ядра), які мають високий рекреаційно-туристичний потенціал та розвинуту туристичну інфраструктуру.

Насамперед варто визначити пріоритетні напрямки та сфери інвестиційної діяльності. На нашу думку, зважаючи на конкурентні переваги та недоліки Волинської області (табл. 4.5), такими напрямками мають бути:

1. Створення нових сприятливих умов для залучення інвестицій:
 - пільгові умови та «податкові канікули» суб'єктам господарювання з конкретними програмами розвитку туристичних об'єктів;
 - цільове кредитування об'єктів туристичної інфраструктури, що включені до регіональних програм розвитку.
2. Розвиток конкурентних переваг населених пунктів сільської місцевості з рекреаційно-туристичним потенціалом:
 - залучення туристично-привабливих населених пунктів, природних, культурних та архітектурних об'єктів до екскурсійних маршрутів;
 - створення спеціалізованих рекреаційно-туристичних зон відповідно до їх конкурентних переваг: історико-культурні, подієві (м. Луцьк, м. Володимир-Волинський, м. Берестечко, с. Колодяжне), сільського зеленого та екологічного туризму (сmt. Шацьк, сmt. Любешів).

Треба зауважити, що в умовах соціально-економічної нестабільності, високого рівня безробіття, особливо у сільській місцевості, сфера туризму частково може стати альтернативою трудовій міграції.

Враховуючи конкурентні переваги та недоліки регіону (табл. 4.6),

Таблиця 4.6

Стратегічна ціль IV. Розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури*

Чинники, які створюють конкурентні переваги регіону	значні природно-кліматичні та рекреаційно-туристичні ресурси; прикордонне положення регіону з країнами, населення яких має високу купівельну спроможність у сфері туристичних послуг; об'єкти природно-заповідного фонду з унікальними ландшафтами та природними парками
Чинники, які створюють перешкоди у формування конкурентних переваг	відсутність чіткого бачення стратегії розвитку туризму в цілому в області; переважно низька якість туристично-рекреаційних послуг; недостатня популяризація і рекреаційне освоєння туристично-рекреаційного потенціалу області.
Можливості, які сприяють досягненню стратегічної цілі	збалансоване відновлення лісових ресурсів регіону; розвиток сільського зеленого та екологічного туризму в регіоні; достатній рівень професійної підготовки фахівців туристично-рекреаційної сфери.
Загрози, які ускладнюють досягнення стратегічної цілі	низький рівень купівельної спроможності населення регіону та суміжних областей; економічний ефект від реалізації стратегічної цілі у середньо та довгостроковій перспективі.

*складено автором

основними завданнями розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури Волинської області є:

1. Оптимізація використання існуючого туристично-рекреаційного потенціалу:

- сприяння розвитку спеціалізованої туристичної інфраструктури й послуг, розрахованих на потреби молодіжного та дитячого туризму, зокрема системи недорогих готелів – хостелів у туристичних центрах на місцевому рівні;
 - створення єдиного реєстру, єдиної системи інфраструктурних і рекреаційних об'єктів із метою їх подальшого включення до програми розвитку молодіжного та дитячого туризму;
 - розробка перспективних планів реставрації і відновлення для окремих об'єктів рекреаційно-туристичної інфраструктури, які використовуються в туристсько-краєзнавчій діяльності учнівської молоді.
2. Популяризація туристсько-краєзнавчої екскурсійної діяльності територій місцевого рівня, які мають унікальні поєднання рекреаційних ресурсів:
- розробка та впровадження етнографічних туристичних маршрутів;
 - організація дитячих літніх таборів різного профілю відповідно до природних і культурних особливостей території (еколого-натуралістичний, етнографічний тощо);
 - створення умов для сезонного працевлаштування молоді в туристичній галузі.
3. Стимулювання розвитку екологічних видів туризму на базі національних природних парків:
- використання «екомаршрутів» у туристсько-краєзнавчій діяльності учнівської молоді;
 - популяризація водних видів туризму в туристсько-краєзнавчій діяльності учнівської молоді на базі Шацького національного природного парку, національного природного парку «Прип'ять-Стохід», Черемського природного заповідника.

Важливо враховувати також те, що результат реалізації стратегії, окрім правильного підходу до її розробки, залежить і від механізму впровадження цільових програм реалізації основних цілей стратегії. Безпосередніми

виконавцями поставлених завдань стратегії розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області, а значить механізму їх реалізації, є органи місцевого самоврядування та виконавчої влади на усіх рівнях. Їхнє завдання полягає у створенні умов економічного та правового характеру, зокрема дотримання норм чинного законодавства в частині фінансування окремих туристичних заходів, розробки та впровадження інвестиційних програм, проектів у сфері молодіжного та дитячого туризму, в рамках загальнодержавної молодіжної політики, моніторингу ходу реалізації стратегії тощо.

Треба зауважити, що, окрім органів місцевого самоврядування, учасниками реалізації стратегії також можуть бути регіональні галузеві спілки та об'єднання підприємців, суб'єктів господарювання, суспільні організації, науково-освітні установи, місцеві громади. Доречно наголосити, що деякі положення стратегії треба реалізовувати на вищому законодавчому та управлінському рівнях.

Важливо зауважити, що розроблена нами Стратегія розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області може бути інтегрована, як у масштабах області, так і на рівні адміністративних районів чи окремо взятих об'єднаних територіальних громад.

Етапи реалізації стратегії. Реалізація стратегії розвитку ринку праці Волинської області передбачається на період до шести років і передбачає два етапи реалізації завдань:

I етап – розробка перспективних регіональних програм розвитку молодіжного та дитячого туризму з урахуванням усіх конкурентних переваг. На цьому етапі передбачається:

– моніторинг наявних інфраструктурних об'єктів, які використовуються в туристсько-краєзнавчій діяльності учнівської молоді, включення їх до переліку таких, що є важливими для подальшої організації туристичної діяльності в окремих територіальних одиницях;

- включення об'єктів природного, подієвого та історико-культурного характеру до переліку перспективних і таких, що підлягають реставрації і відновленню; включення таких об'єктів до екскурсійних маршрутів;

- розробка конкретних програм на місцевому рівні щодо підтримки об'єктів рекреаційно-туристичної інфраструктури;

II етап – використання конкурентних переваг Волинської області у процесі розвитку інфраструктури молодіжного та дитячого туризму.

На цьому етапі передбачається:

- впровадження в дію пріоритетних напрямків стратегій та перспективних регіональних програм на місцевому рівні;

- державне регулювання реалізації програм розвитку молодіжного та дитячого туризму, моніторинг використання коштів цільового призначення;

- створення умов для розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури, зокрема літніх міжнародних таборів, центрів екологічного туризму, волонтерських таборів тощо.

Треба зауважити, що результати стратегії залежать від комплексного підходу, поетапного виконання всіх без винятку стратегічних цілей, завдань усіма відповідальними суб'єктами діяльності в сфері молодіжного та дитячого туризму.

Виконання запланованих стратегічних цілей, їх реалізація дають підстави очікувати наступні результати:

- розвинути у сільській місцевості сільський зелений та екологічний туризм як джерело заробітку для приватних домогосподарств населення;

- формування нових підходів до організації туризму на місцевому рівні, зокрема до молодіжного та дитячого туризму;

- створення перспективних умов для розвитку малого та середнього бізнесу, залученого до сфери туризму;

- розвиток туризму в цілому, зокрема молодіжного та дитячого, сприяє збереженню культурної спадщини регіону, зокрема історичних та архітектурних пам'яток, музеїв тощо;

– оптимізація роботи органів місцевого самоврядування в частині розробки, впровадження та реалізації регіональних програм розвитку, зокрема молодіжного та дитячого туризму.

4.3. Пропозиції з оптимізації системи молодіжного та дитячого туризму для різних державних структур та організацій Волинської області

Проведені наукові дослідження, розрахунки, SWOT-аналіз дають можливість визначити чіткі та конкретні стратегічні поради різним державним та громадським суб'єктам господарювання, які мають безпосереднє відношення до системи дитячого та молодіжного туризму у Волинській області. Це дасть змогу значно покращити якість надання туристичних послуг, раціональніше використовувати природні ресурси та заповідні території, зменшити антропогенний вплив на природне середовище, збільшити туристичну активність осіб до 35 років, та у перспективі залучити більше туристів у нашу область. Найбільше уваги акцентуємо на раціональному використанні природних рекреаційних ресурсів. Адже, виходячи з проведених у попередніх розділах досліджень, Волинська область володіє величезним потенціалом природних туристичних ресурсів, значними природно-заповідними територіями, які неактивно і дуже мало використовуються у рекреаційній та краєзнавчій діяльності школярів та молоді Волині.

На нашу думку, вплинути на дитячий і молодіжний туризм Волинської області можуть такі структури: об'єднані територіальні громади, міські та селищні ради, відділи промоції міст; структурні підрозділи Волинської обласної державної адміністрації, зокрема відділ туризму Департаменту економіки та європейської інтеграції, управління екології та природних ресурсів, Управління освіти, науки та молоді, юридичне Управління, управління культури, з питань релігій та національностей, департамент фінансів; управління превентивної діяльності головного управління Національної поліції та управління Укртрансбезпеки у Волинській області, Головне управління Державної

фіскальної служби у Волинській області; персонал територій природно-заповідного фонду та інших рекреаційних об'єктів. В жодному разі ми не вважаємо за потрібне чи рекомендуємо цим суб'єктам виходити за межі своєї компетенції.

Отже, наші пропозиції наступні:

Об'єднані територіальні громади, міські та селищні ради мають частіше незначний вплив на туристичні об'єкти (якщо такі знаходяться на їх території), проте можуть суттєво допомогти та підтримати у розвитку їх інфраструктури та популяризації. Особливо хотіли б відмітити діяльність саме об'єднаних громад: після створення у них з'явилися матеріальні ресурси, можливості та, найголовніше, оптимізм та натхнення до роботи.

Діяльність у сфері туризму об'єднаних територіальних громад, міських та селищних рад пропонуємо проводити у два етапи:

- оцінка сучасного стану туристичної галузі регіону та його можливостей, потенціалу;
- безпосередня діяльність, залежно від оцінки та перспектив наявних на території туристичних об'єктів.

Для оцінки потенціалу слід врахувати район та підрайон рекреаційно-туристичного районування територіальної рекреаційної системи дитячо-юнацького туризму Волинської області та ранг туристичного освоєння території. Окремо оцінити сучасний стан відвідуваності туристичних об'єктів, трудових та природних ресурсів.

Розроблено план дій для трьох різних категорій, сегментованих по сучасній активності в'їзного дитячого та молодіжного туризму, наявності та перспектив використання туристичних ресурсів та рекреаційного освоєння.

Населені пункти, які на разі активно задіяні у дитячому та молодіжному туризмі, мають кращі перспективи подальшого розвитку галузі:

- охорона і підтримка (в межах компетенції) туристичних об'єктів;
- допомога або встановлення вказівних знаків з напрямками руху до туристичних об'єктів, маркування маршрутів;

- сприяння у розміщенні реклами;
- планування, ремонт чи будівництво зручних під'їздів транспорту до туристичних об'єктів та місць для паркінгу, громадських вбиралень;
- створення умов для відвідування рекреаційних об'єктів людьми з обмеженими фізичними можливостями;
- встановлення адекватної і якомога меншої ставки туристичного збору (компетенція сільських та міських рад з 01.01.2018 року);
- залучення незайнятого населення у сільський туризм;
- сприяння у створенні агросадиб та закладів харчування, які змогли б приймати туристичні групи більше 15 туристів; по можливості звільнення їх від оподаткування;
- розробка власної символіки (населеного пункту, району) для сувенірної продукції, підтримка підприємців у її випуску та реалізації;
- участь у подієвому туризмі на державному рівні для кращої промоції території (щорічне проведення фестивалів, змагань, конкурсів, концертів, тощо);
- підтримка зв'язків (разом із туристичними закладами) із діючими туристичними фірмами, екскурсоводами, водіями, перевізниками. На Волині цей ресурс співпраці майже не використовується. Безкоштовне харчування, сувеніри, фінансова винагорода для гідів і водіїв може посприяти активнішій пропозиції цього маршруту наступним клієнтам, які не визначились з напрямом подорожі;
- проведення регулярної і дієвої внутрішньої промоції. Місцеві жителі повинні самі поважати рідний край та пишатись ним, знати про всі його головні переваги та визначні місця. Тільки тоді ця любов та гордість зможе передаватись туристам.

Населені пункти, які активно не задіяні у дитячому та молодіжному туризмі, проте мають перспективу (особливо це стосується великих населених пунктів з наявними природними ресурсами (які знаходяться у

національних природних парках, мають на свої території заказники, пам'ятки природи, тощо):

- сприяння і підтримка розвитку туристичних об'єктів, які могли б використовуватись у сфері дитячого та молодіжного туризму;
- активна зовнішня реклама та промоція;
- створення власного сайту, додавання інформації на вже існуючі туристичні Інтернет-ресурси;
- налагодження зв'язків для майбутньої співпраці з діючими підприємствами сфери туризму, пасажирських перевезень, велоспорту та водних видів спорту;
- розробка нових туристичних маршрутів, особливо для організованих великих груп;
- участь у подієвому туризмі на обласному рівні;
- заохочення підприємців до праці у галузях туризму та готельно-ресторанної справи низькими податками або «податковими канікулами»;
- робота над включенням рекреаційних об'єктів та територій у загальнообласні буклети, брошури, календарі подій, інші друковані маркетингові видання;
- створення умов для відвідування рекреаційних об'єктів людьми з обмеженими фізичними можливостями.

Населені пункти, які не задіяні у дитячому та молодіжному туризмі, не мають на своїй території визначних рекреаційних ресурсів:

- промоція та реклама об'єктів та речей, нестандартних для туризму, проте визначних у даному населеному пункті (різних техногенних споруд та природних особливостей, досягнень та рекордів місцевих жителів, етнічних відмінностей регіону, тощо);
- незначна, але постійна промоція населеного пункту на районному та обласному рівнях;

- розробка проектів створення заповідних територій, музеїв, дитячих таборів, станцій юних туристів у населеному пункті, об'єднаній громаді;
- підтримка і сприяння шкільним туристичним гурткам;
- щорічна організація фестивалів, концертів, змагань, тощо на обласному рівні.

Відділ туризму департаменту економіки та європейської інтеграції Волинської обласної державної адміністрації реорганізований у 2018 році, переведений у інше управління. Це обласна структура, що потужно націлена на розвиток туризму у Волинській області, має найбільше повноважень у цій сфері. Працівники відділу досить амбітні, ставлять перед собою багато завдань. Більшість роботи та заходів, які ми б хотіли запропонувати для популяризації молодіжного та шкільного туризму, уже зазначені у «Програмі розвитку туризму та рекреації у Волинській області на 2016–2020 роки». Надіємось на її вдалу реалізацію. Щоб не повторювати тези, які прописані у програмі, хотіли б звернути увагу лише на кілька моментів:

- не налагоджена тісна співпраця між туристичними об'єктами області: вони не рекламують один одного;
- погано просувається робота з підтримки велотуризму, який дуже популярний як раз серед молоді та школярів старших класів: заходи не реалізуються, велодоріжок не вистачає, неналагоджена співпраця з різними спільнотами велосипедистів; велотуристи не проінформовані про розроблені для них маршрути, мало подорожують по визначним місцям, об'єктам природно-заповідного фонду;
- спільний з прилеглими до Волинської областями проект «Волинь туристична» (www.volyntravel.com.ua) погано презентує нашу область, порівняно з іншими: майже не позначено учасників сільського туризму, мало інформації про наші рекреаційні ресурси, із десяти туристичних маршрутів, які пропонуються на сайті, лише один захоплює Волинську область і то, обласний центр;

- інший наш сайт www.tourism.volyn.ua «Волинь унікальна», розроблений уже відділом туризму ОДА гарно представляє нашу область, дуже простий в управлінні та досить інформаційний, є інтерактивна карта туристичних об'єктів та доступною інфраструктурою, здобутки, завдання та діяльність у сфері туризму Волині. Хотіли б лише звернути увагу на недостатню промоцію на цьому веб-ресурсі природних туристичних об'єктів. Вказані не всі популярні місця, надзвичайно мало інформації про Національні природні парки та їх визначні пам'ятки, деякі заказники загальнодержавного значення та екологічні стежки вказані як «місце збору грибів та ягід», тощо;
- відсутність у програмі розвитку до 2020 року аспектів молодіжного і дитячого туризму, потрібно врахувати потреби туристів до 35 років у наступні програми;
- слід налагоджувати роботу у сфері взаємодії природа-господарство-населення та разом з Управлінням екології та природних ресурсів проаналізувати антропогенний вплив юних рекреантів на природне середовище та його еколого-економічні наслідки.

Управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА теж має великий вплив на розвиток шкільного та молодіжного туризму, так як опікується великою кількістю природних рекреаційних об'єктів. Для цього управління пропонується ряд таких завдань:

- постійно, разом із Управлінням освіти, науки та молоді, працювати у сфері екологічної освіти, сприяти екологічному вихованню школярів та молоді;
- контролювати раціональне використання природних ресурсів, придатних для дитячого і молодіжного туризму;
- працювати на збільшення відвідувачів, особливо організованих груп, водночас контролювати антропогенне навантаження, потоки туристів на заповідні території;

- сприяти нарощуванню інфраструктури, яка могла бути придатною для дитячого і молодіжного туризму, зокрема для обслуговування великих груп туристів до 55 осіб, навколо природно-заповідних територій;
- контролювати, чи не приносять шкоди юні туристи червонокнижним рослинам і тваринами, чи персонал закладів сприяє заохоченню туристів до відвідування природних територій, надає відповідні послуги;
- сприяти організації благоустрою пляжів та водних об'єктів за вимогами, необхідними для дітей;
- організувати перехресну рекламу між всіма об'єктами природно-заповідного фонду, які контролюються Управлінням. До прикладу, після відвідин Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуца» туристам слід надати інформацію та рекламні проспекти національного парку «Прип'ять-Стохід» і навпаки.

Юридичне управління Волинської ОДА у незначній мірі буде задіяне у розробці проектів спільно з іншими структурними підрозділами облдержадміністрації. Проте ще є кілька важливих питань, описаних у розділі 4.2. Зокрема, велику роботу слід провести зі створення єдиної системи інфраструктурних і рекреаційних об'єктів молодіжного і дитячого туризму, реєстру з метою їх подальшого включення у програми розвитку. Адже багато туристичних об'єктів знаходяться під управліннями дуже різних відомств, їх складно використовувати у різних програмах.

Управління освіти, науки та молоді Волинської облдержадміністрації разом із керівниками шкіл, вищих навчальних закладів, молодіжних громадських організацій для покращення туристичної активності школярів, студентів, молоді можуть здійснювати наступну діяльність:

- впроваджувати різні програми з популяризації туризму та краєзнавства, стимулювання громадян до подорожей;
- підтримувати вже існуючі та сприяти у створенні нових туристичних гуртків, станцій юних туристів;

- поблагливо ставитись до туристичних поїздок у робочі дні, сприяти у перенесенні уроків, відпрацюванні робочого часу, оформленні та перевірці необхідної для туру документації.

Управління превентивної діяльності головного управління Національної поліції у Волинській області, як видно з розділу 1.2, відповідає за безпеку руху автобусів з неповнолітніми туристами, надає дозволи на виїзд. Після проведених досліджень, показаних у розділі 1.2, 3.1 пропонуємо персоналу управління здійснити такі кроки:

- взяти на посилений контроль аварійно-небезпечні ділянки та місця концентрації ДТП на основних дорогах, якими рухаються волинські школярі та студенти (додатки В 6, В 8)
- спільно з *Управлінням Укртрансбезпеки у Волинській області* розробити порядок моніторингу проходження передрейсового медичного огляду водія та технічного стану автобуса, що здійснюватимуть перевезення неповнолітніх. Наразі, після зміни законодавства, реорганізації різних контролюючих структур, в тому числі ДАІ та транспортної міліції, волинські перевізники почали нехтувати проходженням передрейсових оглядів, підробляти бланки, тощо;
- усіляко сприяти швидшому погодженню маршрутів та графіків руху автобусів з дітьми. До прикладу, всі погоджені маршрути можуть знаходитись у електронному кабінеті водія чи підприємця. Тоді зникне потреба постійно завіряти однакові схеми на один і той же маршрут через зміну замовника. Це призведе до зменшення бюрократії, документообігу і, відповідно, витрат часу підприємців та персоналу Управління.

Державній службі України з безпеки на транспорті, на нашу думку, слід переглянути норму, при якій одному водію при перевезенні неповнолітніх дозволяється проїжджати не більше 250 км за день. В жодній країні немає таких обмежень, це потрібно щоб в автобусі з Луцька до Любешова, або з Горохова

до Ковеля уже їхало по два водії. По-перше, враховуючи що екскурсії тривають цілий світловий день, у водія багато часу на відпочинок. По-друге, наявність у штаті двох водіїв дуже впливає на вартість перевезень – відповідно це знову перепона для активних подорожей дітей. По-третє, у вихідні дні з травня до жовтня, коли відбувається дуже багато шкільних турів, просто не вистачає водіїв на всі автобуси, що знову ж таки стає перепорою для організації учнівських турів. Усі автобуси обладнані тахографами, які і повинні контролювати час роботи та відпочинку водія.

Головне управління Державної фіскальної служби у Волинській області могло б опрацювати питання звільнення від оподаткування на різний період юридичних та фізичних осіб (в тому числі іноземних), які вирішили інвестувати у розвиток дитячого та молодіжного туризму, особливо оздоровлення. Це стосується і діючих підприємств, дитячих таборів.

На нашу думку, головним завданням для *Управління культури, з питань релігій та національностей* Волинської ОДА спільно з *Волинським краєзнавчим музеєм* та його філіями є створення нових цікавіших для дітей текстів екскурсій, представлення експонатів музеїв у новому, більш сучасному форматі, перехід від монологу до діалогу з дітьми, проведення під час екскурсій квестів, вікторин, майстер-класів. Впровадження нових видів діяльності буде заохочувати і зацікавлювати учнів. Також слід враховувати вік екскурсантів. Усі вікові особливості та різні специфіки роботи з школярами та молоддю описані у розділі 2.3.

Вищі навчальні заклади, які готують спеціалістів у сфері туризму, зокрема *Східноєвропейський університет імені Лесі Українки*, *Луцький національний технічний університет*, *Волинський коледж Національного університету харчових технологій*, *Луцький інститут розвитку людини «Україна»*, на нашу думку, могли б більше уваги приділяти практичним заняттям своїх студентів та виїздам безпосередньо до визначних місць. На разі, студенти мало подорожують туристичними об'єктами області, особливо територіями природно-заповідного фонду.

Відомо, що не на всіх заповідних територіях запроваджено оплату вхідних квитків, екскурсійних та інших послуг. Серед популярних об'єктів на добровільних внесках працює Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуца», Черемський заповідник, зовсім безкоштовно заказники «Воротнів», Губин», «Нечимне».

Найвагоміша причина, чому так мало організованих груп учнів та студентів приїжджають на екскурсії у Національні парки, заповідники, заказники, екологічні стежки – їх там просто ніхто не чекає. Часто, у штаті нема відповідального екскурсовода, нікому з персоналу туристи практично не потрібні (це не стосується лише НПП «Прип'ять-Стохід» та «Цуманська пуца»). За роботу з дітьми нікому не доплатять зарплати, туристи не завжди приносять прибуток відвідуваному об'єкту (а лише сміття і клопіт). В деяких природно-заповідних територіях є людина, яка може розповісти про флору і фауну, провести по маршруту. Але по-перше, це лише прояв ініціативи і порядності самого працівника, по-друге, часто ці люди зайняті іншою роботою (згідно посадових обов'язків) і не можуть допомогти, по-третє, такі працівники є не скрізь і про організацію екскурсії треба домовлятися аж дуже заздалегідь. Вчителі самі не можуть водити дітей незнайомими місцями та маршрутами. Професійні екскурсоводи, які подорожують з групами, теж не можуть знати стежки всіх заказників і не можуть компетентно проводити екскурсії. Тому і виникає така важлива проблема: вчителі, батьки та й самі турагентства бояться везти дітей та студентів на незнайомі місця без допомоги місцевого персоналу. Через це пропонуємо *відділу туризму, спільно з Управлінням екології та природних ресурсів, Юридичним Управлінням, Департаментом фінансів Волинської ОДА, Волинським обласним управлінням лісового та мисливського господарства*, розробити нормативно-правові акти, які б зобов'язували персонал природно-заповідної території проводити платні екскурсії для туристів, дозволяли брати гроші за вхідні квитки (якщо до цього часу такої плати не встановлено) та використовувати ці фінанси для власних потреб (в тому числі для фінансової мотивації екскурсоводів). Також обговорити дозволи

продажу власної сувенірної продукції безпосередньо, або дозволити здійснювати таку діяльність підприємцям. Сувенірна продукція потрібна більше для реклами, ніж для заробітку.

Також нами було досліджено сучасну діяльність найголовніших територій природно-заповідного фонду Волинської області.

З першого погляду може здатись, що популяризація туризму у *національному природному парку «Прип'ять-Стохід»* працює відмінно: дуже інформативний та зручний, вдосталь розроблених маршрутів, пропозиція багатьох видів туризму: водного, риболовного, наукового, тощо. Дійсно, відмічаємо гарне представлення та широкий спектр варіантів проведення часу для молоді. Проте, у роботі з організованими групами, особливо школярами, є проблеми. Всі існуючі маршрути розроблені на 3-5 днів, використовують різні типи пересування, пішохідних одноденних маркованих маршрутів немає. Багато об'єктів доступні лише влітку. Для дітей пропонується лише одна екологічна стежка біля с. Сваловичі. На всій території парку існує багато ризиків (небезпечний тваринний світ), тому юним туристам персонал не дуже радий. Проте у адміністрації є бажання рухатись у напрямку розвитку доступності парку для молодого покоління, якщо дозволить фінансування. У планах – розробка нових одноденних маршрутів та їх нове, сучасне маркування (використовуючи QR-коди, тощо); створення нових інтерактивних напрямів подорожей.

Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуца» наймолодший в області. Проте у нього найбільша перспектива у молодіжному та дитячому туризмі: дуже вигідне географічне розташування біля обласного центру, найкращий стан автодоріг, найдоступніше представлення створених туристичних маршрутів (в тому чисті велосипедних) (інтерактивні карти можна знайти на сайті парку), найбільше варіантів одноденних маршрутів для організованих груп. Мабуть, найважливіше, що у НПП «Цуманська пуца» пропонуються комбіновані маршрути у супроводі представника парку у ролі екскурсовода. Пішохідні екскурсії (відстані до 1-2 км) проводяться у різних

локаціях, до яких туристи можуть переїжджати власним автобусом. Такий спосіб дозволяє суттєво економити час та відвідати більше об'єктів, екологічних стежок. Серед унікальних та безкоштовних атракцій – можливість дітям та молоді спостерігати за пернатими у бінокль. У планах адміністрації: розробка нових водних маршрутів, збільшення кількості екологічних стежок. Серед проблем – відсутність у працівників парку розуміння і підтримки серед місцевих жителів.

Шацький національний природний парк – найстаріший та найвідоміший у Волинській області. Проте, на разі на цій заповідній території зовсім не налагоджена співпраця з обслуговування організованих груп дітей. Сайт досить неінформативний, більше розрахований на науковця, а не на туриста. В інтернеті не можливо знайти туристичні маршрути, вони існують лише у буклетах. Існують проблеми з маркуванням. Ніхто не відповідає за екскурсійну діяльність, домовитись про екскурсії дуже складно. Ситуацію можна пояснити і без того величезним потоком туристів влітку. Але на нашу думку, обслуговування туристичних груп школярів і молоді у несезонні місяці (травень та жовтень) було б корисне для усіх.

Персонал *Черемського природного заповідника* не хоче працювати на прийом туристів. Не створено навіть власного сайту, територія не відображається на картах Google, будь-яку інформацію знайти дуже складно. Про організацію екскурсії домовитись важко, хоча прокладені гарні екологічні стежки, як раз і розраховані на організованих туризм. Тим паче, заповідник знаходиться на доступній (для одноденних поїздок) відстані від великих населених пунктів Волинської та Рівненської області.

Висновки до розділу 4

З метою комплексного конструктивно-географічного дослідження молодіжного і дитячого туризму у Волинській області, було здійснено його SWOT – аналіз. Перевагами для подальшого розвитку молодіжного і дитячого туризму у Волинській області є значна різноманітність природних туристично-

рекреаційних ресурсів, досить стійка екологічна ситуація в регіоні, матеріально-технічна та наукова база, значна кількість туристсько-краєзнавчих маршрутів, а також соціально-культурні особливості Волинської області. До недоліків у подальшому розвитку молодіжного і дитячого туризму у Волинській області, варто віднести недостатній рівень державної підтримки даного сегменту туризму, низький рівень матеріально-технічної бази туристичної інфраструктури, зокрема закладів розміщення дітей та молоді, санаторно-курортних, оздоровчих і рекреаційних закладів, дитячих оздоровчих таборів, тощо.

Розроблена Стратегія розвитку молодіжного і дитячого туризму у Волинській області, яка включає в себе ряд пріоритетних напрямків: розробка і впровадження перспективних регіональних програм на місцевому рівні; Державне регулювання розвитку молодіжного і дитячого туризму; Створення інвестиційних умов для розвитку існуючої туристично-рекреаційної інфраструктури; розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури.

Запропоновані рекомендації для об'єднаних територіальних громад, міських та селищних рад Волинської області, Відділу туризму Департаменту економіки та європейської інтеграції, Управління екології та природних ресурсів, Управління освіти, науки та молоді, Управління культури, з питань релігій та національностей Волинської ОДА, Управління превентивної діяльності головного управління Національної поліції, Головному управлінню Державної фіскальної служби у Волинській області, національних природних парків та вищих навчальних закладів Волинської області допоможуть у оптимізації розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області.

Результати досліджень опубліковані автором у працях [91, 92, 94, 94].

ВИСНОВКИ

1. Теоретико-методологічними засадами конструктивно-географічного дослідження дитячого та молодіжного туризму є системний конструктивно-географічний підхід, положення рекреаційної географії про рекреаційні ресурси та їх оцінку, чинники та передумови розвитку туризму, рекреаційно-туристське районування.

Алгоритм конструктивно-географічного дослідження дитячого та молодіжного туризму передбачає реалізацію трьох послідовних етапів: підготовчого (теоретико-методологічного); аналітичного (системно-структурного аналізу); завершального (синтетичного). На підготовчому етапі визначається об'єкт, предмет дослідження, мета та основні завдання, розкривається сутність основних наукових понять у сфері дитячого та молодіжного туризму, виявляються чинники, які можуть впливати його функціонування. Аналітичний етап дослідження передбачає: дослідження структури й територіальної організації системи молодіжного та дитячого туризму Волинської області на мезорівні (регіональний) та мікрорівні (локальний); обґрунтування впливу окремих чинників на систему молодіжного та дитячого туризму Волинської області; дослідження ресурсної бази системи молодіжного та дитячого туризму Волинської області, її туристичний потенціалу, а також сучасного стану. На завершальному етапі визначаються проблеми та перспективи сучасного рівня розвитку дитячого та молодіжного туризму, обґрунтовуються перспективи, здійснюється прогнозування, розробляються Стратегія розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області та комплекс заходів для його оптимізації й підвищення рівня розвитку.

2. Узагальнення наукових підходів до визначення поняття дитячого та молодіжного туризму дозволило запропонувати варіанти цих дефініцій, не виходячи за рамки вже встановленої парадигми. Вважаємо, що дитячий туризм – це організовані рекреаційні заходи для осіб до 18 років поза межами

їхнього постійного місця проживання та навчання, пов'язані із використанням позаурочного часу для оздоровчої, виховної, культурно-пізнавальної, краєзнавчої та спортивної діяльності. Натомість молодіжний туризм – рекреаційні заходи молоді віком від 18 до 35 років, пов'язані з пізнавальною, оздоровчою, спортивною та культурно-розважальною діяльністю поза межами постійного місця проживання та навчання, без мети отримання прибутку в місці перебування.

Крім Закону України «Про туризм» та правил ЮНВТО, діяльність у сфері молодіжного та дитячого туризму регулюється Законом України «Про позашкільну освіту», Інструкцією щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю, постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної спеціалізованої аварійно-рятувальної служби пошуку і рятування туристів», положенням про дитячий оздоровчий заклад, Законом України «Про автомобільний транспорт», Правилами надання послуг пасажирського автомобільного транспорту.

3. Чинники, що впливають на дитячий та молодіжний туризм, розрізняються за походженням, характером, тривалістю та масштабами впливу. Усі чинники впливу на молодіжний і дитячий туризм за походженням поділено на три великі групи: природно-географічні, суспільно-географічні й нормативно-правові. За характером впливу визначено чинники прямого, опосередкованого та умовного впливу, за тривалістю впливу – перемінні, часові та чинники постійної дії.

Встановлено, що в ранжованій послідовності найбільш суттєвий вплив мають такі чинники: природно-туристичний потенціал території, рівень доходів населення, рівень забезпеченості пізнавальних потреб, рівень розвитку транспортної інфраструктури, безпека туристичних послуг.

Негативною тенденцією є значне щорічне зростання вартості турів вихідного дня, яке безпосередньо впливає на кількість туристів. Встановлено, що в середньому ціна туру зростає на 20–25 % щорічно. Ціни на особу за тур протягом 8 років зросли в середньому на 250–300 %, а це досить значний

показник порівняно з рівнем інфляції та темпами зростанням мінімальної заробітної плати.

4. За результатами аналізу природно-географічних, культурно-історичних та суспільно-географічних передумов функціонування системи молодіжного та дитячого туризму у Волинській області встановлено, що розподіл природних рекреаційно-туристичних ресурсів на території Волинської області є нерівномірним. Виділено дві зони з різним потенціалом природних рекреаційних ресурсів – північну та південну. На території Волинської області значний туристсько-краєзнавчий потенціал та наявність історико-культурних туристичних ресурсів найбільш характерний для м. Володимир-Волинський, м. Луцьк, смт Рокині, смт Олика, с. Колодяжне, с. Зимне, с. Лопатень. Серед природних рекреаційних об'єктів найбільш перспективними у сфері дитячого та молодіжного туризму є національні природні парки (разом із наявними екологічними стежками та маршрутами) «Шацький», «Прип'ять-Стохід», «Цуманська пуща», заказники «Воротнів», «Губин», «Нечимне», парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва «Слов'янський», «Берестечківський», «Садиба В. Липинського», озера Пісочне, Згоранське, Кримне.

5. На основі аналізу статистичних даних за 2010–2017 рр. встановлено, що в середньому за рік школярі Волинської області здійснюють 600 турів, у яких задіяно 20–22 тисяч юних туристів щороку. Проте це лише 14–15 % від загальної кількості учнів. Показники надзвичайно низькі, однак із 2015 р. помітна щорічна тенденція до збільшення їх кількості. Найчастіше в подорожі вирушали туристи з великих та середніх міст – Луцька, Ковеля, Володимира-Волинського та Нововолинська (73 % від загальної кількості турів). Найменш активні школярі Старовижівського, Ратнівського, Камінь-Каширського районів (до 0,5 % від загальної кількості турів). Найбільше юних волинян подорожує впродовж дня до м. Львів (28 %), м. Рівне (12 %) та замків Львівщини (6 %). Дводенні, триденні тури зазвичай відбуваються до Прикарпаття (7,5 %) та Закарпаття (майже 8 %). Для молодіжної вікової категорії ця тенденція зберігається. Дуже мала кількість закордонних турів за період 2010–2017 рр.:

учнями з Волині було здійснено 58 закордонних поїздок у 8 країн Європи за 25 напрямками; за кордоном побувало близько 600 дітей.

Найчастіше подорожують школярі 6–7 класу (13 та 14 % відповідно від загальної кількості), найменше 1–2 класів – від 1 до 5,5 %. Майже 50 % молоді відпочивають на узбережжях морів зі своїми дітьми.

Проведена територіальна диференціація рекреаційного використання дозволила визначити рівні відносного рекреаційно-туристичного освоєння Волинської області для молодіжного та дитячого туризму. Територіями з високим рівнем рекреаційно-туристичного освоєння є такі населені пункти: м. Луцьк, с. Світязь, смт Шацьк. Для них числовий інтервал рангу (ЧІР) змінюється в межах 190,5–234,0. До територій із достатньо високим рівнем рекреаційно-туристичного освоєння (ЧІР в межах 147,5–190,0) належать м. Володимир-Волинський, с. Острів'я, смт Любешів, с. Люб'язь, с. Сваловичі Любешівського району, с. Згорани Любомльського р-ну, м. Ковель і с. Пісочне. Середній рівень (104,0–147,0) характерний для смт Цумань, с. Дачне, с. Оконськ, с. Кримне, с. Зелена, с. Мельники, с. Гаївка, с. Мильці, м. Берестечко. До територій із низьким рівнем рекреаційно-туристичного освоєнням (60–103,5) належать населені пункти, які мають потенціал для розвитку молодіжного та дитячого туризму, проте в них погано розвинута інфраструктура, зокрема: с. Рокині, с. Колодяжне, с. Кисилин, смт Олика, с. Старий Чорторийськ, с. Зимне, с. Гаразджа, с. Грем'яче.

Конструктивно-географічне оцінка величини потенціалу поля рекреаційно-туристичних ресурсів населених пунктів території Волинської області засвідчила, що найвищі показники (понад 60 балів) мають м. Луцьк, м. Ковель, с. Світязь, смт Шацьк і м. Володимир-Волинський.

У результаті рекреаційно-туристичного районування територіальної рекреаційної системи дитячого та молодіжного туризму Волинської області виділено 3 рекреаційно-туристичних райони – Північний, Центральний, Південний та чотири підрайони – Північно-Східний, Північно-Західний, Південно-Східний, Південно-Західний.

Проведений SWOT-аналіз молодіжного та дитячого туризму дозволив виявити слабкі та сильні сторони, можливості й загрози розвитку, а також засвідчив гарні перспективи розвитку.

6. Враховуючи важливі функції молодіжного та дитячого туризму, розроблено Стратегію розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області. Пріоритетні напрямки Стратегії: розробка та впровадження перспективних регіональних і місцевих програм; державне регулювання розвитку молодіжного й дитячого туризму; створення інвестиційних умов для розвитку наявних та створення нових об'єктів туристично-рекреаційної інфраструктури.

7. Для оптимізації розвитку молодіжного та дитячого туризму у Волинській області запропоновано рекомендації об'єднаним територіальним громадам, міським та селищним радам Волинської області, Відділу туризму Департаменту економіки та європейської інтеграції, Управлінню екології та природних ресурсів, Управлінню освіти, науки та молоді, Управлінню культури, з питань релігій та національностей Волинської ОДА, Управлінню превентивної діяльності головного управління Національної поліції у Волинській області, Головному управлінню Державної фіскальної служби у Волинській області, Державній службі України з безпеки на транспорті, національним природним паркам та вищим навчальним закладам Волинської області. Реалізація цих заходів дозволить поліпшити передумови розвитку дитячого та молодіжного туризму, сприятиме збільшенню кількості дітей та молоді, задіяних у туризмі, покращенню рівня їх освіти та виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аварійно-небезпечні ділянки та місця концентрації ДТП URL: http://www.ukravtodor.gov.ua/pereviznikom/%D1%81_avariino-nebezpechni-dilyanki-ta-mistsya-kontsentratsii-dtp.html (дата звернення: 12.09.2016).
2. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. Москва: Мысль, 1983. 350 с.
3. Бабарицька В. К., Любіцева О. О. Організація туризму: навч. посіб. Ч. I. Київ: КУ, 1998. 270 с.
4. Бабкин А. В. Специальные виды туризма. Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. 252 с.
5. Багрова Л. А., Багров Н. В., Преображенский В.С. Рекреационные ресурсы (подходы к анализу понятия). *Известия АН СССР. Серия «География»*. 1977. № 2. С. 5–12.
6. Балабанов И. Т., Балабанов А. И. Экономика туризма: учеб. пособ. Москва: Финансы и статистика, 1999. 176 с.
7. Бейдик О. О. Рекреаційна освоєність території // Географічна енциклопедія України: у 3 т. Київ: «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1993. Т. 3: П–Я / ред. кол.: О.М. Маринич (відп. ред.) та ін. С. 119–120.
8. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії. Київ: Палітра, 1997. 86 с.
9. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. Київ: Кондор, 2006. 575 с.
10. Биржаков М. Б. Введение в туризм. СПб.: Издательский Торговый Дом «Герда», 2000. 192 с.
11. Бойко М. Г., Гопкало Л. М. Організація готельного господарства: підруч. Київ: Київ, нац. торг.-екон. ун-т, 2006. 448 с.
12. Борушак М. Стратегія розвитку туристичних регіонів: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.05 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2008. 35 с.

13. Боряз В. Н. Методологические принципы определения понятия «молодежь». *Человек и общество. Социальные проблемы молодежи*. 1969. № 5. С. 23–32.

14. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг: навч. посіб. / Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Х.: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2013. 202 с.

15. Верба И. А., Голицын С. М., Куликов В. М., Рябов Е. Г. Туризм в школе: Книга руководителя путешествия. Москва: Физкультура и спорт, 1983. 160 с.

16. Ветров Н. И. Профилактика правонарушений среди молодежи. Москва: Юрид. литература, 1980. 182 с.

17. Волкова О. В. Соціально-економічні детермінанти ринку праці України: монографія. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. 376 с.

18. Волинське обласне управління лісового та мисливського господарства. URL: <http://lisvolyn.gov.ua> (дата звернення: 12.07.2019).

19. Врублевська О. О., Катеруша Г. П. Навчальний посібник з дисципліни «Клімат України та прикладні аспекти його використання». Одеса: ОДЕКУ, 2012. 180 с.

20. Галасюк С. С., Нездоймінов С. Г. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 178 с.

21. Галік О. І., Басюк Т. О. Методичні вказівки «Довідкові дані з клімату України» для виконання практичних, розрахунково-графічних, курсових робіт, дипломних проектів і магістерських робіт студентами всіх природничих напрямів підготовки та спеціальностей НУВГП денної та заочної форм навчання. Рівне: НУВГП, 2014. 158 с.

22. Головін С. Ю. Словник практичного психолога. URL: <http://koob.ru> (дата звернення: 11.03.2016).

23. Головне управління статистики у Волинській області: URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.03.2019).

24. Голубчик М. М., Евдокимов С. П., Максимов Г. Н., Носонов А. М. Теория и методология географической науки: учеб. для вузов / Под ред. М. М. Голубчика и С. П. Евдокимова. Москва: Изд-во ВЛАДОС, 2005. 463 с.
25. Горбань Г. П. Эволюция теоретических подходов к определению понятия «туризм». *Экономика и управление*. 2006. № 2–3. С. 47–50.
26. Грабовський Ю. А., Скалій О. В., Скалій Т. В. Спортивний туризм: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 304 с.
27. Даниленко Н. Н., Думова И. И., Липнягова Р. Р., Николаев Д. А. Концепция развития туризма в регионе: основные положения. *Регион*. 2003. № 4. С. 37–39.
28. Державний реєстр дитячих закладів оздоровлення та відпочинку URL: <http://drdz.mlsp.gov.ua/msm/institutions/region/3> (дата звернення: 11.05.2018).
29. Державний реєстр національного культурного надбання. URL: <http://www.heritage.com.ua/reestr> (останній перегляд: 24 липня 2019).
30. Дмитрук С. В., Дмитрук О. Ю. Соціально-педагогічні технології в туризмі. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 328 с.
31. Доклад о состоянии безопасности дорожного движения в мире: URL: http://www.who.int/violence_injury_prevention/road_safety_status/2013/ru (дата звернення: 11.05.2019).
32. ДСТУ 4269:2003 Послуги туристичні. Засоби розміщування. Наказ Держспоживстандарту України від 23 грудня 2003 р. № 225.
33. Єврорегіон Буг: Волинська область / За ред. Б. П. Клімчука, П. В. Луцишина, В. Й. Лажника. Луцьк: Ред.-вид. відділ ВДУ, 1997. 448 с.
34. Емельянов Б.В. Экскурсоведение: учеб. / 6-е изд. Москва: Советский спорт, 2009. 216 с.
35. Єрко А. В. Стан та перспективи розвитку дитячо-юнацького туризму у Волинській області. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Географічні науки*. 2010. № 3. С. 177–178.

36. Єрко І. В. Кількісні показники та загальна характеристика дитячого оздоровлення та відпочинку на території Волинської області. *Географія та туризм*. 2015. Вип. 32. С. 66–74.

37. Закон України «Про автомобільний транспорт» від 5 квітня 2001 р.

38. Закон України «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 (№ 1841 – III).

39. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. № 325/95-ВР.

40. Заячук О. Методика та методи суспільно-географічного дослідження територіальної організації освітньо-виховного комплексу обласного регіону. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Географічні науки*. 2013. № 16. С. 132–137.

41. Зейко В. О., Зейко А.А. Соціально-економічні передумови розвитку рекреаційно-туристичної індустрії у Волинській області. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф студентів і аспірантів (Луцьк, 17–18 травня 2016 р.). Луцьк, 2016. Т. 2. С. 132–135.

42. Зейко В. О., Мельничук М. М. Демографічна сегментація молодіжного туризму на прикладі туристичного агентства м. Луцька. *Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 8–9 квітня 2016 р.): у 2 ч. Херсон, 2016. Ч. I. С. 61–63.

43. Зейко В. О. Стан шкільного туризму у Волинській області. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф студентів і аспірантів (Луцьк, 14–15 травня 2014 року) Луцьк, 2014. Т. 1. С. 171–174.

44. Зейко В. О. Стан та динаміка шкільного туризму міста Луцька. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф студентів і аспірантів (Луцьк, 14–15 травня 2013 р.) Луцьк, 2013. Т. 1. С. 82–83.

45. Зейко В. О. Правове забезпечення безпеки дітей під час туристичних поїздок автомобільним транспортом. *Молода наука Волині: пріоритети та*

перспективи досліджень: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф студентів і аспірантів (Луцьк, 17–18 травня 2016 р.). Луцьк, 2016. Т. 2. С. 135–138.

46. Зінченко В. А. Актуальні проблеми розвитку дитячого та молодіжного туризму. *Туризм у XXI столітті*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2002. С. 234–236.

47. Зузук Ф., Кутувий С., Ільїн Л., Колошко Л., Нетробчук І., Міщенко О., Химин М. Природні ресурси Волинської області. *Вісник Львівського університету. Серія: географічна*. Львів, 2009. № 37. С. 29–42.

48. Іващенко А. В., Маценко А. А. Сучасний стан та перспективи розвитку замкового туризму в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 3. С. 131–134.

49. Ільїна О. В. Туризм. Рекреаційна географія: поняття і терміни / Луцький ін-т розвитку людини Відкритого міжнарод. ун-ту розвитку людини «Україна». Луцьк: Терен, 2004. 104 с.

50. Ільїн Л. В. Лімнокомплекси Українського Полісся: у 2 т. Т.2: Регіональні особливості та оптимізація. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 400 с.

51. Інструкція щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю. Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.10.2014 № 1124.

52. Истомина П.И. Туристская деятельность школьников: вопросы теории и методики. Москва: Педагогика, 1987. 94 с.

53. Каліновський, Д. І. Рекреаційні ресурси озер Волинської області: оцінювання та конструктивно-географічні засади раціонального використання: дис... канд. геогр. наук: 11.00.11 / Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2014. 243 с.

54. Калько А. Д., Базан О. О., Вакарова Н. В., Миронець Н. Р. Оцінка історико-культурних рекреаційно-туристичних пам'яток Острозького району Рівненської області. *Географія та туризм*. 2016. Вип. 35. С. 91-103.

55. Калько А. Д., Глушкова Т. С. Туристичний туризм як складова наукового туризму. *Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та*

економіки в ХХІ столітті: зб. тез виступів учасників Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (Рівне, 11–12 жовтня 2018 р.). Рівне, 2018. С. 286–288.

56. Карпатский рекреационный комплекс / Под ред. Долишнего М.И. Київ: Наукова думка, 1984. 148 с.

57. Квартальнов В. А. Туризм: учеб. Москва: Финансы и статистика, 2002. 189 с.

58. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги-ХХІ, 2003. 300 с.

59. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму: підруч. Київ: Знання, 2010. 502 с.

60. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010: затв. наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457 (із змінами, внесеними наказом Держспоживстандарту України від 29 листопада 2010 № 530) URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 15.03.2017).

61. Кляп М. П., Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. Київ: Знання, 2011. 334 с.

62. Кобзова С. М. Поняття «туристичний регіон», «регіональний туризм» та «туристський маршрут» у сучасному науковому дискурсі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 16 (203). С. 24–31.

63. Коваленко О. О. Молодь як суб'єкт правових відносин. *Збірник наукових праць: Серія Право*. Харків: ХНАДУ, 2004. № 4. С. 44–49.

64. Колесник О. О. Формування класифікаційних ознак туризму в системі економічних аспектів розвитку суспільства. *Вісник Житомир. держ. технол. ун-ту. Економічні науки*. 2009. № 1 (47). С. 171–175.

65. Колотуха О. В. Географія дитячо-юнацького туризму в Україні: навч. посіб. Київ: Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, 2008. 278 с.

66. Колотуха О. В. Дитячо-юнацький туризм в Україні як територіальна соціально-економічна система: проблеми та перспективи розвитку: дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / НАН України, Інститут географії. Київ, 2004. 257 с.

67. Король О. Д., Крачило М.П. Менеджмент туризму: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці: Рута, 2008. 240 с.

68. Костиця М. Ю., Обозний В.В. Шкільна краєзнавчо-туристична робота: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1995. 223 с.

69. Костиця М. Ю. Туристсько-краєзнавча робота в школі: посібник для вчителя географії. Київ: Радянська школа, 1985. 128 с.

70. Котляров Е. А. География отдыха и туризма. Формирование и развитие территориальных рекреационных комплексов. Москва: Мысль, 1978. 238 с.

71. Коцан І. Я. Шкільний туризм: навч.-метод. посіб. Київ: Муар, 1998. 208 с.

72. Кузик С. П. Географія туризму: навч. посіб. Київ: Знання, 2011. 271 с.

73. Курлянд З. Н., Хмелюк Р. І., Семенова А. В., Бартенєва І. О., Богданова І. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / за ред. З.Н. Курлянд; 3-є вид. Київ: Знання, 2007. 495 с.

74. Личак І. Юні туристи-краєзнавці: методичні рекомендації щодо організації туристсько-краєзнавчої роботи з дітьми дошкільного віку. Біла Церква, 2010. 102 с.

75. Лук'янова Л. Г. Освіта в туризмі: навч.-метод. посіб. Київ: Вища школа, 2008. 719 с.

76. Любіцева О. О. До питання термінології в туризмі. *Географія та туризм*. Київ, 2009. Вип. 3. С. 7–10.

77. Любіцева О. О. Методика розробки турів: навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2003. 104 с.

78. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Ганич Н. М. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник. Київ: Знання, 2008. 661 с.

79. Мальська М. П., Худо В. В., Цибух В. І. Основи туристичного бізнесу: навч. посіб. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 306 с.

80. Масляк П. О. Рекреаційна географія: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 343 с.

81. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. Львів: Світ, 1997. 259 с.

82. Мельнійчук М. М., Уєвич С. Д., Чернець В. С., Гладич Л. В., Безсмертнюк Т. П. Сучасний стан і перспективи розвитку туристичної та рекреаційної діяльності Волинської області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. 2013. № 2. С. 101–115

83. Мельнійчук М. М., Безсмертнюк Т. П., Зейко В. О. Туристсько-рекреаційне використання природнозаповідного фонду Північно-Західного регіону України. *Географія Рівненщини та суміжних областей: матеріали Всеукраїн. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю створення кафедри географії і туризму у Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука (м. Рівне, 3–4 квітня 2014 р.)* Рівне, 2014. С. 292–299.

84. Мельнійчук М. М., Зейко В. О., Безсмертнюк Т. П. Стан та перспективи розвитку шкільного туризму у місті Луцьку. *Географія Рівненщини та суміжних областей: матеріали Всеукраїн. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю створення кафедри географії і туризму у Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука (м. Рівне, 3–4 квітня 2014 р.)*. Рівне, 2014. С. 300–308.

85. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Вартість турів вихідного дня для дітей та молоді Волині на тлі постійного росту цін на товари і послуги в Україні *Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті: зб. тез виступів учасників Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (Рівне, 11–12 жовтня 2018 р.)*. Рівне, 2018. С. 377–381.

86. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Вікові та соціальні особливості туристичної активності школярів та молоді Волинської області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. 2018. № 1. С. 112–117.

87. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Виїзний організований туризм школярів Волинської області. *Українська географія: сучасні виклики*: зб. наук. пр.: у 3 т. Київ, 2016. Т. I. С. 183–184.

88. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Джерела небезпек для школярів Волинської області при туристичних подорожах автомобільним. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*: зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. Т. 1. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. № 14. С. 73–76.

89. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Молодіжний та дитячий туризм: сутність та класифікація за віком. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія*. Харків, 2016. Вип. 44. С. 118–122.

90. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Проблеми та перспективи найпопулярніших автобусних туристичних маршрутів школярів та молоді Волині. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія: Географічні науки*. Херсон, 2018. Вип. 9. С. 239–244.

91. Мельнійчук М. М., Пасевич Ю. В., Зейко В. О. Застосування SWOT-аналізу при розробці стратегії розвитку молодіжного і дитячого туризму Волинської області. *East European Scientific Journal* (39). 2018. part 5. С. 4–10.

92. Мельнійчук М. М., Пасевич Ю. В., Зейко В. О. Уєвич С. Д. Проблемы и перспективы развития молодежного и детского туризма волинской области. *East European Scientific Journal* (50). 2019 part 4. p. 20–28.

93. Мельнійчук М. М., Зейко В. О., Сандрика Б. І. Релігійний туризм та паломництво серед школярів Волинської області *V Миколаївські читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. Конф. (Луцьк, 12–13 травня 2016 року)* / за наук. ред. В. О. Фесюка, Барського Ю. М. Луцьк, 2016. С. 192–196.

94. Мельнійчук М. М., Зейко В. О., Осійчук К. М. Використання туристичного потенціалу Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуца» для потреб дитячого та молодіжного туризму Волині. *Природно-заповідні території «Цуманської пуці»: стан сосново-дубових деревостанів, моніторинг, збереження, охорона: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю з дня створення Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуца» (с. Грем'яче, 28–29 лютого 2020 р.)*. Ківерці, 2020. С. 46–47.

95. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Пропозиції з оптимізації розвитку молодіжного та дитячого туризму різним державним структурам Волинської області. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Географічні науки*. 2020. № 1 (405). С. 149–155.

96. Міщенко О. В., Черчик Л. М. Розвиток екологічного туризму в національних природних парках Волинської області: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 164 с.

97. Мироненко Н. С., Твердохлебов И. Т. Рекреационная география. Москва: МГУ, 1981. 208 с.

98. Михайліченко Г. І. Практика організації туристичних подорожей: навч. посіб. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. 156 с.

99. Музеї Волинської області. URL: <http://volynrada.gov.ua/museums> (останній перегляд: 20 липня 2019).

100. Недашковская Н. Ю. Рекреационная система Советских Карпат. Київ: Вища школа, 1983. 117 с.

101. Олійник Я. Б., Єрко І. В. Суспільно-географічне дослідження туристичної інфраструктури Волинської області: монографія. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2014. 164 с.

102. Опря А. Т. Статистика: навч. посіб. Київ: ЦНЛ, 2012. 448 с.

103. Остапец А. А. Педагогика и психология туристско-краеведческой деятельности учащихся: методические рекомендации. Москва: РМАТ, 2001. 87 с.

104. Остапец А. А. Педагогика туристско-краеведческой работы в школе. Москва: Просвещение, 1985. 104 с.

105. Офіційний сайт Державного комітету статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 09.02.2019).

106. Павліха Н. В. Пріоритетні напрями просторового облаштування туристично-рекреаційної системи. *Вісник ДІБТД*. 2004. № 9. С. 114–117.

107. Павловська Т. С., Рудик О. В., Ничипорук О. А. Природно-заповідні території лісового фонду Волинської області. *Науковий огляд*. 2017. № 3 (35). С. 5–12.

108. Палаткина Г. В. Молодежный туризм: учеб. пособ. Москва: КНОРУС; Астрахань: Издательский дом «Астраханский университет», 2012. 206 с.

109. Пальян З. О. Сучасний режим народжуваності в Україні: статистичне оцінювання стану та перспектив. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 07/2011. Вип. 129. С. 35–38.

110. Пангелов Б. П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2010. 248 с.

111. Пангелов Б. Проблеми дитячо-юнацького туризму в Україні: напрями досліджень. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2010. № 2. С. 195–197.

112. Петлін В. М. Принципи організації рекреаційно-туристичної діяльності в національних парках. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука*. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. №7. С. 26–34.

113. Петранівський В. Л., Рутинський М. Й. Туристичне краєзнавство Навчальний посібник / За ред. проф. Заставного Ф.Д. Київ: Знання, 2006. 575 с.

114. Пилат И. Н. Внешкольная туристско-краеведческая работа как фактор нравственного воспитания подростков. Москва: Просвещение, 1971. 34 с.

115. Подольська Є. А. Філософія: підруч. Київ: Фірма «Інкос», Центр навч. л-ри, 2006. 704 с.
116. Положення про дитячий оздоровчий заклад. Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.03.2006 року № 237.
117. Попович С. І. Туристсько-екскурсійні ресурси України: вступ до проблеми. *Туристські ресурси України*. Київ: ТОВ «Час пік». 1996. С. 3–17.
118. Правила надання послуг пасажирського автомобільного транспорту. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2007 р. № 1184.
119. Про внесення змін до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»: Закон України від 23.03.2000 р. № 1613-III. *Урядовий кур'єр*. 2000. № 77. С. 1.
120. Про внесення змін до ст. 1 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»: Закон України від 23.03.2004 р. № 1659–IV. *Офіційний вісник України*. 2004. №15. С. 1028–1029.
121. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з організації іноземного, внутрішнього, зарубіжного туризму, екскурсійної діяльності. Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 17 січня 2001 року № 7/62.
122. Про Правила дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306.
123. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 05.02.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 16 С. 167.
124. Про утворення державної спеціалізованої аварійно-рятувальної служби пошуку і рятування туристів. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 грудня 1999 року № 2264.
125. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 344 с.

126. Рекреационные системы / Под ред. Мироненко Н.С., Твердохлебова И. Г. Москва: Наука, 1986. 136 с.

127. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України: підруч.: у 3 ч. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т, 2010.

128. Савина Н. В., Горбылева З. М. Экскурсоведение: учеб. пособ. Минск: БГЭУ, 2004. 335 с.

129. Синиця Н. Використання SWOT-аналізу у розробці проектів та плануванні URL: <http://www.slideshare.net/olenabashun/swot-1-15310532>. (дата звернення: 12.05.2016).

130. Смолій В. А., Федорченко В. К., Цибух В. І. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / передм. В.М. Литвина. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2006. 372 с.

131. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності: підруч. / за заг. ред. В. Ф. Орлова. Київ: Грамота, 2006. 264 с.

132. Спортивний туризм. Інформаційно-методичний збірник № 15. Туристсько-спортивний словник-довідник / Авт.-упор. Колотуха О.В. Київ: ФСТУ. 2017. 144 с.

133. Статистика аварійності в Україні. URL: <http://www.sai.gov.ua/ua//ua/static/21.htm> (дата звернення: 10.08.2018).

134. Третяк А.М. Землепорядне проектування: Теоретичні основи і територіальний землеустрій: навч. посіб. Київ: Вища освіта, 2006. 528 с.

135. Туризм в Україні. Збірник нормативно-правових актів. К.: Держкомтуризм України, 1999. Т. 1–5.

136. Туристские маршруты: сборник маршрутов советов по туризму и экскурсиям: справочник / авт.-сост. В.С. Качанов, А. А. Халютин. Москва: Профиздат, 1990. 256 с.

137. Ушаков Е. В. Философия и методология науки: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. Москва: Издательство «Юрайт», 2017. 392 с.

138. Фастовець О. О. Організація транспортних подорожей і перевезень туристів: навч. посіб. Київ: Вид-во ФПУ, 2007. 233 с.

139. Фесюк В. О., Полянський С. В. Водні ресурси Волинської області, їх екологічний стан. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія*. Вінниця, 2009. Вип. 19. С. 49–53.

140. Філіпов З. І. Спортивний туризм. Організація і методика спортивно-туристичної роботи: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів фізкультурного профілю. Дрогобич: Коло, 2010. 344 с.

141. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.

142. Фролова В. Ю. SWOT-аналіз конкурентоспроможності туристичного ринку України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2015. № 1. С.42–46.

143. Цьось, А. В., Овчаренко Т. С., Калитка С. В. Рекреаційно-туристичний потенціал Волинської області. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки*, 2011. № 4 (16). С. 52–55.

144. Черчик Л. М., Єрко І. В., Коленда Н. В., Міщенко О. В. Сучасний стан розвитку туристично-рекреаційного комплексу Волинської області: монографія. Луцьк : Східноєвр. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. 154 с.

145. Чибиряев С. А. Буржуазное государство и молодежь. Москва: Юридическая литература, 1984. 224 с.

146. Чорненька Н. В. Організація туристичної індустрії: навч. посібник. Київ: Атіка, 2008. 392 с.

147. Шевчук Л. Т. Регіональна економіка: навч. посіб. Київ: Знання, 2011. 319 с.

148. Шиманська В. В. SWOT-аналіз туристичного комплексу Житомирщини. *Економіка. Управління. Інновації*. Житомир: Житомирський

державний ун-т ім. І. Франка, 2011. № 1 (5). URL: http://nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2011_1/11shvvtkzh.pdf. (дата звернення: 11.03.2016).

149. Школа І. М., Т. М. Ореховська, І. Д. Козьменко. Менеджмент туристичної індустрії: навч. посіб. / за ред. проф. І. М. Школи. Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. 662 с.

150. Энциклопедический словарь юного спортсмена / сост. И. Ю. Сосновский, А. М. Чайковский. Москва: Педагогика, 1979. 480 с.

151. Carr N. A comparative analysis of the behavior of domestic and international young tourists. *Tourism Management*. 2002. V. 23 #3. P. 321–325.

152. Carr N. The young tourist: a case of neglected research. *Progress in Tourism and Hospitality Research*. 1998. V. 4. #4. P. 307–318.

153. Concepts, Definitions and Classifications for Tourism Statistics, 1995. URL: <http://pub.world-tourism.org/WebRoot/Store/Shops/Infoshop/Products/1033/1033-1.pdf> (дата звернення: 28.11.2016).

154. Gaines B. L. & Hubbard, S. S. et al. An analysis of children's programs in the hotel and resort industry market segment. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*. 2004. V. 5. # 4. P. 85–99.

155. World tourism barometer, vol. 6, № 2, january 2008, UNWTO URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/wtobarometereng.2008.6.2.1> (дата звернення: 28.10.2016).

156. World Tour Operators Association URL: <http://worldtouroperators.com> (дата звернення: 20.11.2015).

157. Federation of International Youth Travel Organization. URL: <http://fiyto.org> (дата звернення: 21.12.2018).

Додаток А

Сонячна радіація*

Середні місячні і річні тривалості сонячного сяння

R	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Всього за рік
T – тривалість сонячного сяння, (годин)	55	66	134	176	231	268	261	243	189	121	46	37	1827

*Складено за матеріалами [21]

Додаток А 1

Температура повітря*

Середні місячні і річні ($t_{\text{сер}}$), максимальні (t_{max}) та мінімальні (t_{min}) температури повітря ($^{\circ}\text{C}$)

Світязь													
$^{\circ}\text{C}$	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
$t_{\text{сер}}$	- 4,4	3,4	0,2	7,1	13,9	17,0	18,8	17,8	13,7	8,0	2,7	- 1,9	7,5
t_{max}	- 1,7	- 0,2	4,2	12,1	22,4	24,2	23,2	18,9	12,6	5,3	5,3	0,5	11,7
t_{min}	- 6,1	- 6,6	- 2,7	3,1	9,3	12,2	14,2	13,3	9,4	4,4	0,5	- 3,8	3,8
Ковель													
$^{\circ}\text{C}$	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
$t_{\text{сер}}$	- 4,6	- 3,7	0,4	7,2	13,9	17,0	18,6	17,4	13,2	7,4	2,4	- 2,2	7,2
t_{max}	- 1,8	- 0,5	4,5	12,5	19,8	22,9	24,5	23,3	19,1	12,0	5,1	0,4	11,8
t_{min}	- 7,6	- 6,7	- 2,7	2,8	8,6	11,3	13,3	12,4	8,4	3,6	- 0,1	- 4,6	3,2
Луцьк, АМСГ													
$^{\circ}\text{C}$	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
$t_{\text{сер}}$	- 5,1	- 3,8	0,3	7,8	13,5	17,1	18,4	17,5	13,4	7,6	2,7	- 2,0	7,3
t_{max}	- 2,2	- 0,8	4,1	12,9	19,1	22,7	24,0	23,3	19,0	12,2	5,3	0,4	11,7
t_{min}	- 7,9	- 6,8	- 2,8	3,4	8,1	11,7	13,0	12,2	8,4	3,9	0,2	- 4,2	3,3

*Складено за матеріалами [21]

Додаток А 2

Вологість повітря*

Середні місячні і річні величини відносної вологості повітря (%)

Світязь													
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
f – відносна вологість повітря, %	83	83	77	72	70	70	72	75	78	80	85	86	78
Ковель													
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
f – відносна вологість повітря, %	85	85	80	72	68	70	72	76	78	82	88	88	79
Луцьк, АМСГ													
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
f – відносна вологість повітря, %	85	84	80	73	70	71	72	75	77	82	86	88	79

*Складено за матеріалами [21]

Додаток А 3

Опади*

Середн місячна і річна кількість опадів (мм)

Метеостанція	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
Світязь	38	41	39	38	49	75	74	71	46	39	44	43	597
Ковель	44	46	40	44	54	85	87	84	51	44	55	51	685
Луцьк, АМС	31	31	31	41	58	77	84	72	56	43	38	38	600

*Складено за матеріалами [21]

Додаток А 4

Сніговий покрив*

Характеристика снігового покриву за сніговими зйомками на останній день декади

Станція	Найбільша за зиму			Середня при найбільшій декадній висоті щільність снігу, кг/м ³	Найбільший за зиму		
	висота снігу, см				запас води, мм		
	Середня	Максимальна	Мінімальна		Середній	Максимальний	Мінімальний
Світязь	14	38	2	210	34	–	–
Ковель	16	45	8	200	35	–	–
Луцьк, АМСГ	16	27	3	240	44	88	10

*Складено за матеріалами [21]

Додаток А 5

Вітер*

Середня багаторічна повторюваність напрямку вітру (%)

Метеостанція	Назва румбів												
	Пн.	Пн.-Сх.	Сх.	Пд.-Сх.	Пд.	Пд.-Зх.	Зх.	Пн.-Зх.	Штиль				
Світязь	8	6	12	17	8	15	20	14	13				
Ковель	9	6	11	17	8	16	18	15	11				
Луцьк	7	5	11	16	15	10	19	17	10				
Середня місячна і річна швидкість вітру, м/с													
Метеостанція	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
Світязь	4,2	4,2	4,2	3,6	3,4	3,6	3,3	3,4	3,5	3,7	4,0	4,0	3,8
Ковель	4,6	4,6	4,4	4,0	3,5	3,3	3,0	2,8	3,1	3,5	4,1	4,4	3,8
Луцьк	4,9	4,8	4,8	4,0	3,7	3,3	3,0	3,0	3,4	3,7	4,7	4,7	4,0

*Складено за матеріалами [21]

Додаток А 6

Хмарність*

Середня місячна і річна кількість хмарності, (бали)

Метеостанція	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
Луцьк, АМСГ	7,6	7,7	6,9	6,6	6,2	6,0	5,9	5,5	5,7	6,5	8,2	7,9	6,7

*Складено за матеріалами [21]

Додаток А 7

Атмосферні явища*

Середня кількість днів із туманом													
Метеостанція	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
Луцьк, АМСГ	5	5	4	2	1	2	2	2	4	6	5	7	45
Середня кількість днів із грозами													
Метеостанція	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
Луцьк, АМСГ			0,2	1	5	6	7	5	2	0,4			
Середня кількість днів із хуртовиною													
Метеостанція	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
Луцьк, АМСГ	4,0	5,0	3,0	0,3						0,1	0,6	3,0	
Середня кількість днів із градом													
Метеостанція	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
Луцьк, АМСГ			0,06	0,2	0,5	0,4	0,3	0,05	0,2	0,04			1,8
Середня кількість днів із пиловою бурєю													
Метеостанція	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
Луцьк, АМСГ				0,2	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1		0,1	1,3

*Складено за матеріалами [21]

Додаток Б

Озера Волинської області

Назва озера	Максимальна глибина, м	Площа, км ²	Ширина мілководної зони, м	Літологія дна мілини	Оптимальне використання в туризмі
Басейн р. Західний Буг					
Світязь	58,4	24,2	10–40	Піщаний	Купання, байдарки, веслування, академічна гребля, вітрильний спорт
Линовець	3,7	0,2	–	–	–
Чорне	6,0	0,76	2–4	Піщано-мулистий	Купання, байдарки, веслування
Люцимир	11,0	4,3	2–8	Піщано-мулистий	Купання, байдарки, веслування
Довге	–	0,25	–	–	–
Крайнє (Кругле)	–	0,5	–	Піщано-мулистий	Купання, байдарки, веслування
Соминець	2,8	0,44	2–8	Піщаний, піщано-мулистий	Любительське рибальство
Карасинець	1,8	0,16	–	–	–
Карасинець Великий	2,0	0,24	–	–	–
Пулемецьке	19,0	16,3	4–10	Піщаний, піщано-мулистий	Купання, байдарки, веслування, академічна гребля
Острів'янське	3,8	2,36	2–12	Піщаний, піщано-мулистий	Купання, байдарки, веслування
Луки	10,0	6,7	4–12	Піщаний, піщано-мулистий	Купання, байдарки, веслування, академічна гребля
Згоранське	–	0,13	–	–	–
Перемут	6,5	1,5	2–5	Піщано-мулистий	Купання, байдарки, веслування
Пісочне	16,0	1,83	3–8	Піщаний	Купання, байдарки, веслування, академічна гребля
Мошне	–	0,38	–	–	–
Корня	–	0,48	1–5	Піщано-мулистий	Купання, байдарки
Кримне	5,4	–	–	–	–
Піщанське	3,0	0,88	2–7	Піщаний, піщано-мулистий	Купання, байдарки

Продовження додатка Б

Озерце	1,6	0,26	–		
Біле	–	0,73	3–5	Піщаний, піщано-мулистий	Купання, байдарки, веслування, любительське рибальство
Глинське	–	0,24	–	–	–
Любохини	–	0,31	–	Піщаний	Купання, байдарки
Острівне	–	0,42	3–6	Піщано-мулистий	Любительське рибальство
Пісочне	–	2,55	4–16	Піщаний, Піщано-мулистий	Купання, байдарки, веслування, академічна гребля
Кримне	–	0,11	–	–	–
Лука	–	0,74	4–8	Піщано-мулистий	Купання, байдарки, веслування,
Черське	–	0,55	1–6	Піщано-мулистий	Любительське рибальство
Річицьке	–	0,3	–	–	–
Піддуб'я	–	0,2	–	–	–
Вітлянське	–	0,4	2–10	Піщано-мулистий, мулистий	Купання, байдарки, веслування
Велика Близна	–	0,23	–	–	–
Стрибуж	–	0,18	–	–	–
Басейн р. Вижівка					
Сомине	56,9	1,24	4–14	Піщаний	Купання, байдарки, веслування, академічна гребля, любительське рибальство
Любань	3,3	0,73	2–8	Піщано-мулистий, мулистий	Любительське рибальство
Вінець	6,9	0,21	–	Мулистий	Байдарки, веслування
Новосілівське	–	0,15	–	–	–
Локіття	–	0,22	–	Піщано-мулистий, мулистий	Купання, байдарки, веслування
Окунин	–	0,14	–	–	–
Пісочне	–	0,51	2–10	Піщаний	Любительське рибальство
Яжуватське	–	0,1	–	–	–
Велике Гребне	–	0,11	–	Піщаний	Купання

Продовження додатка Б

Глухівське	–	0,52	2–6	Піщано-мулистий	Любительське рибальство
Стрибож	–	0,25	–	Мулистий	Любительське рибальство
Оріхове	–	0,28	–	Піщаний	Любительське рибальство
Линівське	–	2,3	2–6	Мулистий	Купання, байдарки, веслування, любительське рибальство
Межиріччя р. Західний Буг і р. Прип'ять					
Турське	2,6	–	–	Піщаний	Купання
Колпине	–	0,13	–	–	–
Турчине	–	0,16	–	Піщано-мулистий	Купання, байдарки, любительське рибальство
Довге	–	0,12	–	–	–
Кругле	–	0,14	–	–	–
Оріхове	3,6	5,5	2–8	Піщаний	Купання, байдарки, веслування, любительське рибальство
Оріховець	–	1,54	1–5	Піщано-мулистий	Любительське рибальство
Лука	31,8	1,25	1–4	Піщаний, Піщано-мулистий	Любительське рибальство
Заплава р. Прип'ять					
Біле	13,5	3,5	4–16	Піщаний	Купання, байдарки, веслування, академічна гребля, любительське рибальство
Волинське	–	3,2	2–10	Піщано-мулистий	Купання, байдарки, веслування, академічна гребля, любительське рибальство
Люб'язь	7,0	4,3	6–10	Піщаний, піщано-мулистий	Купання, байдарки, веслування, академічна гребля, вітрильний спорт, любительське рибальство
Нобель	11,9	4,7	1–8	Піщаний	Купання, байдарки, веслування, академічна гребля, любительське рибальство
Велике Згоранське	–	1,18	2–8	–	–

Продовження додатка Б

Мале Згоранське	–	0,31	–	Піщаний	Купання
Мошне	–	0,18	–	–	–
Олешне	–	0,1	–	–	–
Чакове	–	0,47	1–4	Мулистий	Байдарки, веслування
Охнич	–	0,4	2–4	Мулистий	Байдарки, веслування
Виторощ	–	0,16	–	–	–
Басейн р. Турія					
Нечимне	4,0	0,09			
Синове	2,6	1,9	1–6	Піщано-мулистий	Купання, байдарки, веслування, академічна гребля
Макович	–	0,16	–	–	–
Велике	20,7	0,19	–	Піщано-мулистий	Байдарки, веслування
Турійське	6,5	0,14	–	Піщаний	Купання
Селище	13,5	0,05	–	–	–
Святе	7,3	0,16	–	Мулистий	Любительське рибальство
Дольське	–	0,18	–	Піщаний, піщано-мулистий	Любительське рибальство
Кричевицьке	–	0,40	2–4	Піщано-мулистий	Байдарки, веслування
Сомин	–	0,40	1–3	Піщано-мулистий	Байдарки, веслування
Хотинне	–	0,16	–	Мулистий	Любительське рибальство
Скоморне	–	0,16	–	Мулистий	Любительське рибальство
Наболоцьке	–	0,16	–	Піщано-мулистий	Байдарки, любительське рибальство
Тагачин	9,8	0,09	–	–	–
Перевірське	–	0,15	–	Мулистий	Байдарки, любительське рибальство
Озерянське	–	0,14	–	Піщаний, піщано-мулистий	Купання, байдарки
Болотне	–	0,14	–	Мулистий	Любительське рибальство
Пісочне	–	0,12	–	Піщаний, піщано-мулистий	Купання, любительське рибальство
Гнильбище	–	0,1	–	–	–
Любитівське	–	0,13	–	Піщаний, піщано-мулистий	Купання, любительське рибальство
Білин	–	0,13	–	Піщано-мулистий	Купання

Продовження додатка Б

Доротищенське	–	0,16	–	Піщано-мулистий	Купання, любительське рибальство
Облапи Велике	13,0	0,13	–	–	–
Карасине	–	0,3	–	Піщано-мулистий	Купання, любительське рибальство
Сірче	–	0,92	1–5	Піщаний	Купання
Сверинець	–	0,16	–	Піщано-мулистий	Любительське рибальство
Струга	–	0,33	1–5	Піщано-мулистий	Байдарки, любительське рибальство
Туричани	6,5	0,17	–	Мулистий	Любительське рибальство
Басейн р. Стохід					
Тристеня	–	0,11	–	Піщано-мулистий	Байдарки, любительське рибальство
Озерне	–	0,12	–	Піщаний	Купання
Вино (Вини)	–	0,18	–	Піщано-мулистий	Байдарки, любительське рибальство
Засвітське	–	0,1	–	Мулистий	Любительське рибальство
Новорудське	–	0,3	2–4	Піщаний, піщано-мулистий	Байдарки
Веприк	–	0,16	–	Піщано-мулистий	Байдарки, любительське рибальство
Гривинське	–	0,21	–	Піщаний	Купання, байдарки
Трясне	–	0,22	–	Піщано-мулистий	Байдарки
Стобихівське	–	0,53	1–6	Піщаний	Любительське рибальство
Червище	–	1,2	2–10	Піщаний	Купання, байдарки веслування, академічна гребля
Невірське	–	0,16	–	Піщано-мулистий	Байдарки
Біркове	–	0,4	1–3	Мулистий	Любительське рибальство
Хутомир	–	0,2	–	Піщано-мулистий	Байдарки
Ниговище	–	0,18	–	–	–
Омит	–	0,22	–	Піщано-мулистий	Байдарки
Межиріччя р. Турія і р. Стохід					
Черемошне	–	0,3	–	Мулистий	Любительське рибальство
Бурків	–	0,15	–	–	–
Цирське	–	0,49	1–4	Піщаний, піщано-мулистий	Любительське рибальство
Облапи Малі	5,5	0,03	–	Піщано-мулистий	Байдарки

Продовження додатка Б

Дошне	–	0,18	–	Піщано-мулистий	Байдарки
Сошичне	–	0,16	–	Піщаний	Купання, байдарки
Межиріччя р. Стохід і р. Стир					
Окнище	3	–	–	Мулистий	Любительське рибальство
Жабине	–	0,1	–	Мулистий	Любительське рибальство
Мачилине	–	0,16	–	Піщано-мулистий	Байдарки
Крупине	–	0,13	–	Піщано-мулистий	Байдарки
Озненизьке	–	0,3	–	Піщаний, піщано-мулистий	Любительське рибальство
Лишнянське	–	0,15	–	Піщано-мулистий	Байдарки, любительське рибальство
Смолярнянське	–	0,33	–	Піщано-мулистий	Байдарки, любительське рибальство
Несвіч	–	0,8	2–5	Піщаний	Купання, байдарки
Садове	–	0,2	–	Піщано-мулистий	Байдарки, любительське рибальство
Окорське	–	0,6	1–4	Піщаний, піщано-мулистий	Купання, байдарки
Островатське	–	0,54	1–4	Піщаний, піщано-мулистий	Купання, байдарки
Захатське	–	0,1	–	Мулистий	Любительське рибальство
Костюхівське	–	0,5	2–6	Піщано-мулистий	Купання, байдарки

*Складено автором за матеріалами [50, 53], управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА

Додаток Б 1

Річки Волинської області, найбільш придатні для туристичного використання*

Назва річки	Загальна довжина, км	Притоки	Тип берегів	Літологія дна мілини	Оптимальне використання в туризмі
Прип'ять	775	Турія, Виживка, Тенетиска, Цир, Стохід, Веселуха, Стир	Вкриті чагарниками, очеретом	Піщано-мулистий	Байдарки, веслування, любительське рибальство
Цир	57	—	Вкриті чагарниками і очеретом	Мулистий	Байдарки, любительське рибальство
Турія	184	Рудка, Воронка	Вкриті очеретом	Піщано-мулистий	Байдарки, веслування
Виживка	81	Кизівка	Вкриті чагарниками і очеретом	Піщано-мулистий	Байдарки, веслування
Стохід	188	Череваха	Вкриті очеретом	Піщаний, піщано-мулистий	Купання, байдарки, веслування, любительське рибальство
Стир	494	Судилівка, Черногузка Липа, Сарна, Лютиця, Окінка, Сапалаївка, Прудник, Конопелька, Рудка, Кормин	Вкриті чагарниками і очеретом	Піщаний, піщано-мулистий	Купання, байдарки, веслування, академічна гребля, любительське рибальство
Черногузка	54	Полонка	Вкриті очеретом	Мулистий	Байдарки
Західний Буг	772	Ізівка, Студянка Луга	Вкриті чагарниками	Піщано-мулистий	Байдарки, веслування
Луга	93	Золотуха, Пітушок, Топкий, Неретва, Гапа, Бистряк	Вкриті очеретом	Мулистий	Байдарки

*Складено автором за матеріалами управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА

Додаток Б 2

Етнографічні фестивалі Волинської області*

Назва	Місце проведення	Головні атракції
Міжнародний турнір з ручного сінокосіння «Українська косовиця»	Територія НПП «Прип'ять-Стохід». Урочище «Бистраж» біля с. Дольськ Любешівського р-ну	Майстер-класи з ручного сінокосіння, плетіння постолів, капелюхів, кошів тощо.
Міжнародний фестиваль українського фольклору «Берегиня»	м. Луцьк, м. Берестечко Горохівського р-ну, урочище Вовчак Турійського району	Етнографічні майданчики гончаря, коваля, млин, гуральня, рибальське подвір'я, пасіка.
Фестиваль «Ярмарок Любарта»	м. Луцьк	Ярмарок товарів та послуг, лицарські бої, майстер-класи ремісників, театралізоване шоу.
Арт-фестиваль «Ніч у Луцькому замку»	історико-культурний заповідник «Старий Луцьк», м. Луцьк	Театр «живих скульптур», театр вогню, театр давньої музики, містерія «З'їзд монархів», лицарські турніри, 3D-відеоінсталяція тощо.
Етнофестиваль «Гуртом ниву заждемо»	Урочище «Яновище», с. Грабове Старовижівського р-ну	Містечко майстрів народної творчості, виставки художніх робіт, майстер-класи з гончарського мистецтва, лозоплетіння, виготовлення ляльок-мотанок тощо.
Фестиваль «Княжий»	м. Володимир-Волинський	Реконструкція бою княжих часів та видовищні театралізовані дійства

*Складено автором

Додаток В

Туристичні місця, які найчастіше відвідують волинські школярі, з урахуванням вікових категорій*

Класи	Туристичні місця	Відстань від обласного центру, (км)	Туристичні місця	Відстань від обласного центру, (км)
1-4	Рівненський зоопарк	80	Зимне	85
	Дубно	55	Рокині	20
	Берестечко (Пляшева)	60	Острог	130
	Колодяжне	65	Володимир-	75
	Луцьк	–	Волинський	
5-6	Львів	150	Жовква	140
	львівські замки	160	Пересопниця	60
	Почаїв	115	Кременець	90
	Острог	130	Збараж	150
7-8	Львів	150	Чернівці	330
	львівські замки	160	Карпати	350-500
	Тернопіль	160	Кам'янець-	
	Вигода, Долина	280	Подільський, Хотин	340
9-11	Львів (2-денний)	150	Умань	520
	Карпати	350–500	Київ	400
	Кам'янець-Подільський,		Вінниця	400
	Хотин	340	Славське	300

*Складено матеріалами управління освіти, науки та молоді Волинської ОДА

Кількість поїздок волинських школярів відповідно до класу*

Статистика поїздок ЗОШ Волинської області 2010-2017 рр.		Статистика поїздок ЗОШ м. Луцька 2010-2017 рр.	
Клас	Кількість подорожей, %	Клас	Кількість подорожей, %
1	0,9	1	1,5
2	2,4	2	3,7
3	5,5	3	6
4	8,2	4	11,2
5	11	5	14,1
6	14,3	6	14,4
7	12,8	7	13,1
8	10,5	8	9,3
9	11,3	9	10,2
10	12,1	10	8,5
11	6,5	11	4,9
ВНЗ I–II рівнів акредитації	4,5	ВНЗ I–II рівнів акредитації	3,1
Разом	100,0	Разом	100,0
Збірні групи	23	Збірні групи	8

*Складено за матеріалами управління освіти, науки та молоді Волинської ОДА

Додаток В 2

Туристичні та екскурсійні поїздки школярів і студентів Волинської області*

Район, місто	2010	2010, %	2011	2011, %	2012	2012, %	2013	2013, %	2014	2014, %	2015	2015, %	2016	2016, %	2017	2017, %	В серед- ньому за 8 р.	В серед- ньому за 8 р., %
Володимир- Волинський (без м. Володимир- Волинського, Нововолинська)	3	0,5	5	0,6	7	1,2	6	1,2	2	0,6	5	0,9	5	0,7	6	0,8	4,9	0,8
Горохівський	15	2,3	13	0,6	13	2,1	10	2	2	0,6	8	1,4	19	2,7	14	1,8	11,8	2,0
Іваничівський	16	2,5	7	1,2	2	0,3	7	1,4	4	1,2	5	0,9	6	0,9	6	0,8	6,6	1,1
Камінь- Каширський	2	0,3	1	0,6	1	0,2	4	0,8	2	0,6	3	0,5	5	0,7	6	0,8	3,0	0,5
Ківерцівський	21	3,3	17	3,6	23	3,8	18	3,9	12	3,6	17	3,0	22	3,2	24	3,1	19,3	3,2
Ковельський (без м. Ковеля)	10	1,6	19	3	9	1,5	14	2,8	10	3	12	2,1	11	1,6	15	1,9	12,5	2,1
Локачинський	8	1,2	7	1,2	2	0,3	5	1	4	1,2	5	0,9	9	1,3	5	0,6	5,6	0,9
Луцький (без м. Луцька)	51	7,9	44	7	60	9,9	49	9,6	20	7	40	7,1	53	7,7	69	8,9	48,3	8,1
Любешівський	7	1,1	1	0	1	0,2	0	0,2	0	0	2	0,4	4	0,6	4	0,5	2,4	0,4
Любомльський	9	1,4	8	2,1	4	0,7	6	1,2	7	2,1	12	2,1	10	1,4	12	1,6	8,5	1,4
Маневицький	4	0,6	2	2,4	4	0,7	6	1,2	8	2,4	8	1,4	5	0,7	9	1,2	5,8	1,0
Ратнівський	1	0,2	2	0,3	1	0,2	3	0,6	1	0,3	4	0,7	4	0,6	5	0,6	2,6	0,4
Рожищенський	11	1,7	10	3,3	27	4,5	13	2	11	3,3	19	3,4	15	2,2	25	3,2	16,4	2,8
Старовижівський	2	0,3	0	0,9	0	0	1	0,2	3	0,9	1	0,2	2	0,3	3	0,4	1,5	0,3
Турійський	7	1,1	6	1,8	4	0,7	11	2,2	6	1,8	5	0,9	6	0,9	5	0,6	6,3	1,1

Продовження Додатка В 2

Район, місто	2010	2010, %	2011	2011, %	2012	2012, %	2013	2013, %	2014	2014, %	2015	2015, %	2016	2016, %	2017	2017, %	В серед- ньому за 8 р.	В серед- ньому за 8 р., %
Шацький	5	0,8	5	0	3	0,5	2	0,4	0	0	5	0,9	5	0,7	7	0,9	4,0	0,7
м. Луцьк	363	56,4	386	40,4	353	58,3	251	51,4	133	40,4	325	57,9	405	58,5	437	56,5	331,6	55,9
м. Ковель	33	5,1	33	8,8	27	4,5	29	5,7	27	8,8	24	4,3	26	3,8	34	4,4	29,1	4,9
м. Володимир- Волинський	32	5	17	8,2	17	2,8	22	4,3	27	8,2	16	2,9	29	4,2	32	4,1	24,0	4,0
м. Нововолинськ	44	6,8	46	13,7	48	7,9	41	8,1	45	13,7	45	8,0	51	7,4	55	7,1	46,9	7,9
Всього	644		629		606		508		329		561		692		773		592,8	

*Складено за матеріалами управління освіти, науки та молоді Волинської ОДА

Додаток В 3

**Середній показник вартості (грн.) проїзду 100 км екскурсійним автобусом
у розрахунку на одного учня***

Роки Автобус	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Зростання за 8 років
Mercedes-Benz Sprinter 14 дітей	14	19,2	21,4	25	35,7	50	50	50	257 %
Еталон, Богдан, БАЗ 26 дітей	13,4	15,3	19,2	19,2	26,9	38,5	38,5	38,5	187 %
MAN, Ytong, Youyi 26 дітей	13,8	16,1	23	23	34,6	46,2	46,2	50	262 %
Setra, Neoplan, DAF 45 дітей	10	10,4	15,5	15,5	22,2	28,9	28,9	33,3	233 %

*Розраховано автором

Додаток В 4

Вартість туристичних послуг у різні роки для групи не менше 45 осіб (грн./особа)*

Роки маршрут	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Зростання за 8 років
Колодяжне	35	40	45	47	60	85	90	100	185 %
Львівські замки	60	70	80	85	105	135	145	155	158 %
Яремче (3 дні)	185	225	280	300	380	450	480	550	197 %

*Розраховано автором

Туристичні поїздки волинських школярів за кордон*

Місто	Країна	Кількість подорожей 2010–2017 рр.
Лодзь	Польща	8
Люблін	Польща	7
Краків	Польща	4
ГмінаПухачув	Польща	3
Гожув	Польща	3
Бжег-Дольний	Польща	2
Хелм	Польща	2
Бартошице	Польща	1
Столл'є	Польща	1
Замосць	Польща	1
Білосток	Польща	1
ГмінаОтинь	Польща	1
Дорогуськ	Польща	1
Вежбіца	Польща	1
Файсловіце	Польща	1
Брест	Білорусь	7
Мінськ, Хатинь	Білорусь	1
Берлін	Німеччина	2
Мюнхен	Німеччина	1
Бюнде	Німеччина	1
Відень	Австрія	1
Каунас	Литва	1
Рига	Латвія	1
Гетеборг	Швеція	3
Сонячний берег	Болгарія	3
Всього	8 різних країн	58

*Складено за матеріалами управління освіти, науки та молоді Волинської ОДА

Додаток В 6

Загальна кількість аварійно-небезпечних ділянок та місць концентрації ДТП, які проїжджають школярі Волинської області, станом на 11.11.2014 р.*

Віїзд з області	Напрям маршруту	Автомобільні шляхи, якими відбувається перевезення	Загальна кількість аварійно-небезпечних ділянок та місць концентрації ДТП	Кількість дуже небезпечних аварійно-небезпечних ділянок та місць концентрації ДТП
Через м. Луцьк	м. Львів (через м. Дубно), Львівські замки	М-19, М-06	3	0
	м. Львів (через Радехів)	Н-17	0	0
	м. Рівне, м. Остріг	Н-22	1	1
	м. Тернопіль, м. Кременець, м. Збараж	М-19	2	0
	м. Кам'янець-Подільський, м. Хотин	М-19, Р-24	2	0
	м. Яремче	Н-17, Н-09	4	0
	м. Ужгород	М-19, М-06	8	3
	м. Київ	Н-22, М-06	1	1
Через м.Нововолинськ	м. Львів	Р-15, М-09, Т-1404	1	0
	м. Яремче	Р-15, М-09, Т-1404, Н-09, Р-24	2	0
	м. Ужгород	Р-15, М-09, Т-1404, М-06, М-24	6	3

*Складено за матеріалами [1]

Кількість ДТП та їх динаміка за 2006–2016 рр.*

Рік	Кількість ДТП з постраждалими	Кількість загиблих у ДТП	Динаміка кількості ДТП з постраждалими у порівнянні з попереднім роком, %	Динаміка кількості загиблих у ДТП у порівнянні з попереднім роком, %
2006	49491	7592	-	-
2007	63554	9574	+ 42,0	+ 26,3
2008	51279	7718	+ 12,2	- 19,3
2009	37049	5348	- 26,5	- 27,8
2010	31914	4875	- 11,2	- 13,9
2011	31281	4908	- 8,8	- 2,0
2012	30699	5131	+ 5,5	- 2,0
2013	30677	4824	- 2,8	- 0,1
2014	26160	4464	- 19,8	- 14,7
2015	25365	4003	-3,2	-11,4
2016	26782	3410	+5,5	-14,8

*Складено за матеріалами [133]

Додаток В 8

Кількість постраждалих на дорогах, якими найчастіше переміщуються школярі Волинської обл.*

Автошлях	Всього ДТП з постраждалими					Загинуло осіб					Середній відсоток поїздок волинськими школярами автотрасою
	2011	2012	2013	2014	2015	2011	2012	2013	2014	2015	
М-06 Київ - Чоп	545	533	489	489	462	198	196	203	177	144	42 %
М-07 Київ - Ягодин	115	122	118	159	171	44	50	41	62	56	3 %
М-19 Доманове - Ковель - Чернівці - Теремблече	113	124	123	122	101	38	35	45	49	28	На відрізку Луцьк – Ковель 12 % Луцьк – Дубно 53% Дубно – Тернопіль 17 %
Н-22 Устилуг - Луцьк - Рівне	58	35	40	58	45	8	18	11	15	11	21 %
Р-14 Луцьк - Дольськ	35	27	24	25	24	15	8	4	7	9	11 %
Р-15 Ковель - Жовква	42	54	34	45	52	13	16	5	17	21	25 %
Р-24 Татарів Кам'янець-Подільський	25	18	15	19	26	3	7	7	5	2	9 %

*складено за матеріалами [1, 133]

Додаток В 9

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва Волинської області*

Назва	Район/ населений пункт	Площа, га	Головні атракції
«Байрак»	Луцький / околиці смт. Рокині	13	Музею історії сільського господарства Волині. 150 видів рідкісних та екзотичних порід дерев і чагарників
«Берестечківський»	Горохівський / м. Берестечко	4,5	Понад 60 видів дерев та чагарників, окремим деревам близько 200 років.
«Горохівський»	Горохівський / м. Горохів	12	Понад 70 видів дерев та чагарників
Дубечнівський	Старовижівський	20	Рідкісні види соснових дерев
«Здоров'я»	Турійський / околиці смт. Луків	13,6	Кущі та дерева, вік деяких із них – понад 250 років
«Літинський»	Турійський / с.Літин	3	Фруктовий сад, тополина алея, рідкісні види дерев: червоний дуб, оцтове дерево
«Любешівський»	Любешівський / смт. Любешів	12	Дерева віком близько 200 років
«Макаревичівський»	Ківерцівський / околиці с. Омельне	0,9	Маєток Юзефа Ігнація Крашевського. Окремі вікові насадження з клена гостролистого
«Першотравневий»	Луцький / околиці с. Тарасове	10,8	Екзотичні для Волині види: тюльпанове дерево, дугласія, бархат амурський, катальпа тощо
«Садиба Липинського»	Локачинський / с.Затурці	3	Меморіальний музей В'ячеслава Липинського
«Слов'янський»	Володимир-Волинський / м. Володимир-Волинський	27,5	Алея скульптур князів Київської Русі

*Складено автором за матеріалами управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА

Додаток В 10

Кількість туристичних поїздок волинських школярів різними напрямками 2010–2017 рр.*

Напрямок	2010 р.	2010 р, %	2011 р.	2011 р, %	2012 р.	2012 р, %	2013 р.	2013 р, %	2014 р.	2014 р, %	2015 р.	2015 р, %	2016р.	2016 р, %	2017 р.	2017 р, %	всього	середній
Львів	157	24,4	152	24,2	168	27,7	137	27	93	28,3	155	27,6	221	31,9	258	33,4	1341	28,3
Рівненський зоопарк	80	12,4	85	13,5	87	14,4	85	16,7	44	13,4	92	16,4	71	10,3	55	7,1	599	12,6
Закарпаття	50	7,8	57	9,1	60	9,9	39	7,7	16	4,9	37	6,6	48	6,9	61	7,9	368	7,8
Яремче-Буковель	57	8,9	64	10,2	56	9,2	35	6,9	12	3,6	33	5,9	42	6,1	57	7,4	356	7,5
Підгірці, Олесько	54	8,4	41	6,5	39	6,4	34	6,7	21	6,4	29	5,2	27	3,9	24	3,1	269	5,7
Дубно, Кременець, Збараж	23	3,6	21	3,3	28	4,6	21	4,1	22	6,7	45	8,0	34	4,9	36	4,7	230	4,9
Острог	34	5,3	29	4,6	17	2,8	10	2	5	1,5	25	4,5	39	5,6	33	4,3	192	4,0
Кам'янець-Подільський	26	4	18	2,9	19	3,1	21	4,1	15	4,6	23	4,1	25	3,6	34	4,4	181	3,8
Пляшева	12	1,9	21	3,3	9	1,5	14	2,8	6	1,8	19	3,4	21	3,0	28	3,6	130	2,7
Жовква, Крехів	34	5,3	25	4	16	2,6	8	1,6	8	2,4	3	0,5	5	0,7	7	0,9	106	2,2
Почаїв	26	4	23	3,7	13	2,1	9	1,8	11	3,3	5	0,9	4	0,6	6	0,8	97	2,0
Київ	16	2,5	7	1,1	10	1,7	17	3,3	6	1,8	8	1,4	13	1,9	12	1,6	89	1,9
Тернопіль	14	2,2	4	0,6	14	2,3	10	2	4	1,2	15	2,7	11	1,6	13	1,7	85	1,8
Березне, Базальтове	3	0,5	7	1,1	8	1,3	9	1,8	3	0,9	6	1,1	9	1,3	9	1,2	54	1,1
Пересопниця	1	0,2	2	0,3	2	0,3	5	1	12	3,6	8	1,4	6	0,9	10	1,3	46	1,0
Вигода, Бубнище, Долина	13	2	7	1,1	4	0,7	2	0,4	0	0	0	0,0	8	1,2	6	0,8	40	0,8
Славське	6	0,9	2	0,3	2	0,3	2	0,4	4	1,2	3	0,5	9	1,3	8	1,0	36	0,8
Трускавець	3	0,5	3	0,5	2	0,3	0	0	0	0	0	0,0	6	0,9	17	2,2	31	0,7
Умань	7	1,1	6	1	3	0,5	8	1,6	0	0	1	0,2	1	0,1	3	0,4	29	0,6
Чернівці	1	0,2	4	0,6	5	0,8	2	0,4	1	0,3	1	0,2	3	0,4	2	0,3	19	0,4
Вінниця	0	0	2	0,3	2	0,3	3	0,6	1	0,3	3	0,5	4	0,6	4	0,5	19	0,4
Кривче (печера Кришталева)	0	0	5	0,8	1	0,2	1	0,2	0	0	0	0,0	1	0,1	2	0,3	10	0,2

Продовження Додатка В 10

Напрямок	2010 р.	2010 р., %	2011 р.	2011 р., %	2012 р.	2012 р., %	2013 р.	2013 р., %	2014 р.	2014 р., %	2015 р.	2015 р., %	2016р.	2016 р., %	2017 р.	2017 р., %	всього	середній
Севастополь	1	0,2	2	0,3	1	0,2	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	4	0,1
Цуманська пуца	0	0	0	0	0	0	2	0,4	0	0	0	0,0	1	0,1	1	0,1	4	0,1
Одеса	0	0	2	0,3	1	0,2	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3	0,1
Залісся (Печера Млинки)	0	0	0	0	1	0,2	1	0,2	0	0	0	0,0	1	0,1	0	0,0	3	0,1
Нагуєвичі	1	0,2	0	0	1	0,2	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	0,0
Житомир	0	0	1	0,2	0	0	1	0,2	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	0,0
Затока	1	0,2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,0
Суми	1	0,2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,0
Новоград-Волинський	1	0,2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,0
Волинська область (Луцьк, Рокині, Зимне, Колодяжне, Затурці, Лопатень, Світязь, Черемський заповідник)	1	0,2	5	0,8	13	2,2	5	1,0	26	7,9	35	6,2	50	7,1	53	6,8	185	3,9
Оздоровлення	14	2,2	19	3	15	2,5	17	3,3	9	2,7	1	0,2	22	3,2	25	3,2	122	2,6
Закордонні тури	7	1,1	11	1,7	9	1,5	7	1,4	9	2,7	11	2,0	8	1,2	7	0,9	69	1,5
Всього	644		629		606		508		329		561		692		773		4742	100,0

*Складено автором за матеріалами управління освіти, науки та молоді Волинської ОДА

Додаток Д

Історико-архітектурні пам'ятки Волинської області*

м. Луцьк		
В'їзна (Надбрамна) башта	к. XIII ст.	м. Луцьк
Башта Стирова (Свидригайла) (мур.)	XIV – XV ст.	м. Луцьк
Владича башта (мур.)	XIII – XV ст.	м. Луцьк
Замкові мури (мур.)	к. XIII – п. XIV ст.	м. Луцьк
Житловий будинок «Шляхетський» (мур.)	1789 р.	м. Луцьк
Житловий будинок «Єпископський» (мур.)	1814 р.	м. Луцьк
Монастир бернардинів (мур.)	1752 р. – XX ст.	м. Луцьк
Троїцький кафедральний собор (костел монастиря бернардинів) (мур.)	1752–1755 рр.	м. Луцьк
Келії (мур.)	1752–1755 рр.	м. Луцьк
Брама (мур.)	1876 р.	м. Луцьк
Монастир єзуїтів (мур.)	1606–1610 рр.	м. Луцьк
Петропавлівський костел (мур.)	1606–1610 рр.	м. Луцьк
Дзвіниця (мур.)	1539 р.	м. Луцьк
Келії (мур.)	1539 р.	м. Луцьк
Покровська церква (мур.)	1606–1610 рр.	м. Луцьк
Здвиженська церква(мур.)	1619–1888рр.	м. Луцьк
Монастир домініканів (мур.):	п. XVIII ст.	м. Луцьк
Келії монастиря домініканів (мур.)	п. XVIII ст.	м. Луцьк
Монастир тринітаріїв(мур.)	1729 р.	м. Луцьк
Житловий будинок (мур.)	XVI–XVII ст.	м. Луцьк
Монастир василіан (мур.)	1647 р.	м. Луцьк
Монастир бригіток (мур.)	1624 р.	м. Луцьк
Монастир шариток (мур.)	XVIII ст. – XIXст.	м. Луцьк
Житловий будинок Пузини (мур.)	XVI – XVIII ст.	м. Луцьк
Синагога (мур.)	XIV ст. – 1629 р.	м. Луцьк
Житловий будинок (мур.)	XVII ст. – XIX ст.	м. Луцьк
Башта оборонна князів Чорторійських з муром (мур.)	XIV – XV ст.	м. Луцьк
Володимир-Волинський		
Комплекс Успенського собору (мур.):	XII – XVII ст.	м.Володимир-Волинський
Успенський собор (Мстиславів храм) (мур.)	1156 р.	м.Володимир-Волинський
Будинок з дзвіницею(мур.)	1494 р.	м.Володимир-Волинський
Мури з брамами (мур.)	XVII ст.	м.Володимир-Волинський
Василівська церква (мур.)	к. XIII ст.	м.Володимир-Волинський
Костел Йоакима і Анни(мур.)	1752 р.	м.Володимир-Волинський
Миколаївська церква(мур.)	1780 р.	м.Володимир-Волинський
Костел Розіслання Апостолів (мур.)	1766 р.	м.Володимир-Волинський
Земляні вали замку	X – XIV ст.	м.Володимир-Волинський
Святогірський Успенський монастир(мур.)	XV – XX ст.	с.Зимне
Успенський собор з печерами (мур.)	1495–1550 рр.	с.Зимне
Оборонні мури з баштами (мур.)	XV – XVI ст.	с.Зимне
Троїцька церква (мур.)	1567 р.	с.Зимне
Трапезна (мур.)	XV – XVI ст.	с.Зимне
Надбрамна дзвіниця(мур.)	1898 р.	с.Зимне

Продовження додатка Д

Школа (мур.)	1899 р.	с.Зимне
Миколаївська церква (дер.)	1601 р.	с.Зимне
Петропавлівська церква (дер.)	1783 р.	с.Новосілки
Михайлівська церква (дер.)	1770 р.	с.Хмелів
Горохівський		
Дзвіниця Троїцького костелу (мур.)	XVIII ст.	м. Берестечко
Каплиця Св.Теклі (мур.)	XVII ст.	м. Берестечко
Миколаївська церква (дер.)	1678 р.	м. Борочиче
Покровська церква (дер.)	1725 р.	с. Брани
Здвиженська церква (дер.)	1782 р.	с. Вільхівка
Дзвіниця Здвиженської церкви (дер.)	1782 р.	с. Вільхівка
Преображенська церква (дер.)	1765 р.	с. Квасів
Дзвіниця Преображенської церкви (дер.)	1765 р.	с. Квасів
Георгіївська церква (дер.)	1861 р.	с. Кутрів
Дзвіниця Георгіївської церкви (дер.)	1761 р.	с. Кутрів
Миколаївська церква (дер.)	1638 р.	с. Охлопів
Ганнозачатіївська церква (дер.)	XVII ст.	с. Підбереззя
Дзвіниця Ганнозачатіїв-ської церкви (дер.)	XVII ст.	с. Підбереззя
Михайлівська церква (дер.)	1856 – 1779 рр.	с. Ржищів
Михайлівська церква (дер.)	1783 р.	с. Смолява
Іваничівський		
Дзвіниця Богородицької церкви (дер.)	XVIII ст.	с.Бужковичі
Здвиженська церква (дер.)	1779 р.	с.Колона
Церква Св.Параскеви (мур.)	1778 р.	с.Милятин
Церква Різдва Богородиці (дер.)	1713 р.	с.Мовники
Комплекс Успенської церкви (зміш.)	XVII ст.	с.Низкиничі
Успенська церква (мур.)	1653 р.	с.Низкиничі
Дзвіниця Успенської церкви (дер.)	XVII ст.	с.Низкиничі
Мур (дер.)	XVII ст.	с.Низкиничі
Миколаївська церква (дер.)	1773 – 1778 рр.	с.Стара Лішня
Успенська церква (дер.)	1784 р.	с.Стара Лішня
Камінь-Каширський		
Іллінська церква (дер.)	1700 – 1886 рр.	м. Камінь-Каширський
Михайлівська церква (дер.)	1742 р.	с.Верхи
Церква Різдва Богородиці (дер.)	1737 р.	с.Видерта
Михайлівська церква (дер.)	1775 р.	с.Грудки
Дзвіниця Михайлівської церкви (дер.)	1882 р.	с.Грудки
Успенська церква (дер.)	1795 р.	с.Запруддя
Успенська церква (дер.)	1589 р.	с.Качин
Преображенська церква (дер.)	1600 р.	с.Нуйно
Церква Св.Параскеви (дер.)	1777 р.	с.Осівці
Михайлівська церква (дер.)	1790 р.	с.Хотешів
Ківерцівський		
Комплекс колегіати (мур.)	XVII ст.	сmt.Олика
Троїцький костел (колегіата) (мур.)	1635–1640 рр.	сmt.Олика
Дзвіниця (мур.)	1650 р.	сmt.Олика
Мури з баштами і брамами (мур.)	1650 р.	сmt.Олика
Замок Радзивілів (мур.)	1564 р.	сmt.Олика

Продовження додатка Д

Петропавлівський костел (мур.)	1450–1612 рр.	сmt.Олика
В'їзна брама міських укріплень (мур.)	30-ті рр. XVII ст.	сmt.Олика
Миколаївський монастир (мур.)	1703 р. – XVIII ст.	с.Жидичин
Миколаївська церква (мур.)	1723 р.	с.Жидичин
Дзвіниця (мур.)	XVIII ст.	с.Жидичин
Будинок єпископа (мур.)	1723 р.	с.Жидичин
Стрітенська церква та дзвіниця (мур.)	1784 р.	с.Залісоче
Стрітенська церква (мур.)	1784 р.	с.Залісоче
Дзвіниця Стрітенської церкви (дер.)	1806 р.	с.Залісоче
Михайлівська церква (дер.)	1770 р.	с.Липне
Дзвіниця Михайлівської церкви (дер.)	к. XIX ст.	с.Липне
Михайлівська церква (дер.)	1776 р.	с.Макаревичі
Дзвіниця Михайлівської церкви (дер.)	1776 р.	с.Макаревичі
Покровська церкви (дер.)	1810 р.	с.Метельне
Ковельський		
Костел Св. Михайла (мур.)	1711–1728 рр.	сmt.Голоби
Садиба (мур.):	XVIII – п. XIX ст.	сmt.Голоби
Садибний будинок (мур.)	п. XX ст.	сmt. Голоби
В'їзна брама (мур.)	XVIII ст.	сmt. Голоби
Георгіївська церква (мур.)	1783 р.	сmt. Голоби
Дзвіниця Георгіївської церкви (дер.)	XVIII ст.	сmt. Голоби
Дмитрівська церква (дер.)	1567 р.	с.Гішин
Успенська церква (мур.)	1769 р.	с.Доротище
Дзвіниця Успенської церкви (дер.)	п. XIX ст.	с.Доротище
Михайлівська церква (дер.)	1710 р.	с.Дроздні
Локачинський		
Михайлівська церква (мур.)	1787 р.	с.Великий Окорськ
Дзвіниця Михайлівської церкви (зміш.)	к. XVIII ст.	с.Великий Окорськ
Костел Св.Трійці (мур.)	1642 р.	с.Затурці
Комплекс Михайлівської Церкви (мур.)	1632–1677 рр.	с.Кисилин
Михайлівська церква (мур.)	1632–1677 рр.	с.Кисилин
Дзвіниця (мур.)	сер. XVII ст.	с.Кисилин
Мур з брамою (мур.)	сер. XVII ст.	с.Кисилин
Церква Св.Луки (дер.)	1788 р.	с.Сірнички
Луцький		
Михайлівська церква (мур.)	1636 р.	с.Білосток
Комплекс церкви Різдва Богородиці (мур.)	1785–1869 рр.	с.Воротнів
Церква Різдва Богородиці (мур.)	1785 р.	с.Воротнів
Дзвіниця церкви Різдва Богородиці	1869 р.	с.Воротнів
Мур з брамою (мур.)	1869 р.	с.Воротнів
Здвиженська церква (мур.)	1777 р.	с.Коршів
Мур з брамою (мур.)	к. XVIII ст.	с.Коршів
Михайлівська церква (дер.)	1771 р.	с.Несвіч
Дзвіниця Михайлівської церквим (мур.)	1771 р.	с.Несвіч
Покровська церква (мур.)	1745 р.	с.Піддубці
Мур з брамою (мур.)	1745 р.	с.Піддубці
Миколаївська церква (дер.)	1743 р.	с.Смолигів
Дзвіниця Миколаївської церкви (дер.)	XVIII–XX ст.	с.Смолигів

Продовження додатка Д

Церква Св.Луки (дер.)	1795 р.	с.Усичі
Успенська церква (дер.)	1780 р.	с.Шепель
Любешівський		
Келії монастиря піарів (мур.)	1684 р.	сmt. Любешів
В'їзна брама садиби (мур.)	XVIII ст.	сmt. Любешів
Йоасафівська церква (дер.)	1769 р.	с.Бірки
Успенська церква (дер.)	1779 р.	с.Велика Глуша
Любомльський		
Георгіївська церква (мур.)	1264 р.	сmt. Любомль
Костел Св. Трійці (мур.)	1412 р.	сmt. Любомль
Дзвіниця костелу Св. Трійці (мур.)	1640 р.	сmt. Любомль
Палац Браницьких (мур.)	к. XVIII ст.	сmt. Любомль
Троїцька церква (мур.)	1841 р.	сmt.Головне
Надбрамна дзвіниця Троїцької церкви (мур.)	1841 р.	сmt.Головне
Дмитрівська церква(дер.)	1674 р.	с.Згорани
Дзвіниця Дмитрівської церкви (дер.)	1674 р.	с.Згорани
Церква Іоана Богослова(мур.)	1777 р.	с.Штунь
Дзвіниця церкви Іоана Богослова (мур.)	1777 р.	с.Штунь
Маневицький		
Михайлівська церква (дер.)	1691 р.	с.Карасин
Костел домініканів (мур.)	1736–1741 рр.	с.Старий Чорторийськ
Церква Різдва Богородиці (дер.)	1772 р.	с.Троянівка
Дзвіниця церкви Різдва Богородиці (дер.)	1772 р.	с.Троянівка
Преображенська церква (мур.)	1600 р.	с.Четвертня
Дзвіниця Преображен-ської церкви (мур.)	п. XX ст.	с.Четвертня
Ратнівський		
Здвиженська церква (дер.)	1795 р.	сmt.Заболоття
Дзвіниця Здвиженської церкви (дер.)	1877 р.	сmt.Заболоття
Церква Св.Параскеви (дер.)	1794 р.	с.Заліси
Михайлівська церква (дер.)	1809 р.	с.Замшани
Церква Різдва Богородиці (дер.)	XVII ст., 1784 р.	с.Здомишель
Успенська церква (дер.)	1783 р.	с.Краска
Церква СвПараскеви (дер.)	1830 р.	с.Самари
Дзвіниця церкви Св.Параскеви (дер.)	1876 р.	с.Самари
Миколаївська церква (дер.)	1778 р.	с.Тур
Дзвіниця Миколаївської церкви (дер.)	1778 р.	с.Тур
Рожищенський		
Петропавлівська церква (мур.)	1629 р.	с.Іванівка
Костел (дер.)	1771 р.	с.Вишеньки
Покровська церква (дер.)	1762 р.	с.Городині
Церква Св.Луки (дер.)	XVII ст. – 1881р.	с.Доросині
Поштова станція (мур.)	сер. XIX ст.	с.Копачівка
Стефанівська церква (дер.)	1761–1788 р.	с.Пожарки
Дзвіниця Стефанівської церкви (дер.)	п. XIX ст.	с.Пожарки
Троїцька церква	1786 р.	с.Рудка-Козинська
Успенська церква (мур.)	1816 р.	с.Сокіл
Дзвіниця Успенської церкви (дер.)	п. XIX ст.	с.Сокіл
Михайлівська церква (дер.)	1661–1767 рр.	с.Щурин

Продовження додатка Д

Старовижівський		
Преображенська церква (дер.)	1869 р.	сmt.Стара Виживка
Дзвіниця Преображен-ської церкви (дер.)	сер. XVIII ст.	сmt.Стара Виживка
Комплекс Миколаївського монастиря (мур.)	1542 р. – XIX ст.	с.Мильці
Миколаївський собор (мур.)	1542 р.	с.Мильці
Дзвіниця (мур.)	1901 р.	с.Мильці
Будинок ігумена (мур.)	п. XVIII ст.	с.Мильці
Келії з теплою трапезною церквою (мур.)	к. XVIII ст.	с.Мильці
Онуфріївська церква (мур.)	1723 р.	с.Мильці
Турійський		
Костел Св.Ганни (мур.)	XVI ст.	сmt.Луків
Церква Св.Параскеви (мур.)	1723 р.	сmt.Луків
Дзвіниця церкви Св.Параскеви (дер.)	1723 р.	сmt.Луків
Церква Різдва Богородиці (дер.)	1676 р.	с.Новосілки
Здвиженська церква (мур.)	1821 р.	с.Обеніжи
Дзвіниця Здвиженської церкви (мур.)	1821 р.	с.Обеніжи
Михайлівська церква (дер.)	1772 р.	с.Оса
Здвиженська церква (дер.)	1777 р.	с.Туропин
Шацький		
Казанська церква (дер.)	1801 р.	с.Піща
Петропавлівська церква (мур.)	1846 р.	с.Світязь
Дзвіниця Петропавлів-ської церкви (мур.)	1846 р.	с.Світязь

*Складено за матеріалами [29]

Музеї на території Волинської області*

Назва	Місто / район	Музейний фонд
Волинський краєзнавчий музей	м. Луцьк	Відділи природи, доісторичного минулого, мистецтва, етнографії, в яких нараховується 4 тисяч експонатів
Колодяженський літературно-меморіальний музей Лесі Українки	с. Колодяжне, Ковельський р-н.	В експозиції представлено меморіальні речі Лесі Українки та її родини, прижиттєві видання творів письменниці та її матері – Олени Пчілки, фотографії, речі побуту та етнографії Волині, відтворені фрагменти робочого кабінету та сільської хати.
Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського	с. Затурці, Локачинський р-н.	Експозиція музею розкриває середовище, в якому жив В'ячеслав Липинський, його громадсько-політичну, державну та наукову діяльність
Музей волинської ікони	м. Луцьк	Єдиний в Україні музей, який презентує самобутню регіональну школу волинського іконопису.
Музей книги	м. Луцьк	Музей на території Луцького замку. В експозиції музею представлено книги XVII–XX ст.
Аптека-музей	м. Луцьк	Експозиція включає аптечний посуд XV–XVII ст., старовинні рецепти, документи тощо.
Геологічний музей при СНУ ім. Лесі Українки	м. Луцьк	У музеї експонуються колекції мінералів та гірських порід.
Музей етнографії Волині та Полісся СНУ ім. Лесі Українки	м. Луцьк	Експозиція етнографічних речей побуту Волині та Полісся
Музей дзвонів	м. Луцьк	Унікальна експозиція старовинних дзвонів України.
Художній музей	м. Луцьк	Експозиція старовинного українського портрета та інші твори художників.
Володимир-Волинський історичний музей	м. Володимир-Волинський	Одна з найдавніших збірок старожитностей Волинського краю.
Ковельський історичний музей	м. Ковель	Етнографічні експонати та речові матеріали, починаючи з XI ст.
Лобненський музей партизанської слави	с. Лобна, Любешівський р-н.	Експозиція пов'язана із періодом Другої світової війни на території краю

Продовження додатка Д 1

Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки	м. Луцьк	Зразки військової техніки і озброєння.
Музей освіти	м. Луцьк	Експозиція присвячена минулому і сучасному освіті Волині.
Музей Лесі Українки	м. Луцьк	Експозиція присвячена життю і творчості письменниці, історії родини Косачів.
Музей історії сільського господарства Волині	сmt. Рокині, Луцький район	Експозиція присвячена історії волинського села, розвитку сільського господарства Волині в різні періоди, природі та екології краю
Берестечківський історичний музей	м. Берестечко, Горохівський р-н.	190 оригінальних експонатів: ремісничі інструменти, а також предмети археології, речі козаків, учасників Берестецької битви, фрагменти озброєння та амуніція солдатів Першої та Другої світових воєн, обмундирування та побуту вояків УПА.
Камінь-Каширський краєзнавчий музей	м. Камінь-Каширський	Історія та побут поліського краю
Нововолинський історичний музей	м. Нововолинськ	Археологічні знахідки, речі побуту, етнографічні експонати краю.
Торчинський історичний музей Григорія Гуртового	сmt. Торчин	Експозиція представлена матеріалами з історичного краєзнавства Волині.
Історико-природничий музейний комплекс	с. Лопатень, Ківерцівський р-н.	Фрагменти озброєння та амуніція солдатів часів Другої світової війни

*Складено за матеріалами [99]

**Основні показники розвитку рекреаційної інфраструктури дитячого і молодіжного туризму
населених пунктів Волинської області***

	Дитячі та юнацькі табори	Заклади розміщення	Заклади харчування	Туристичні маршрути	Заклади санаторно- курортного лікування	Бази відпочинку	Разом
	1	2	3	4	5	6	
м. Луцьк	4	26	374	18		6	471
м. Володимир- Волинський		3	5	1		1	28
м. Берестечко			1	1			9
сmt. Олика			1				9
с. Острів'я	1	1	1	1		1	14
с. Колодяжне			2	1			5
с. Зимне		1	1				10
сmt. Ратне		1	1			1	6
сmt. Колки	1	1	1	2			9
с. Пульмо	1	4	1	1		7	25
с. Дачне		1	1		1	1	6
с. Світязь	1	14	16	8		12	66
с. Старий Чорторійськ			1	1			7
сmt. Шацьк	1	8	12	2		12	49
м. Камінь-Каширський		2	3			1	10
сmt. Маневичі		2	2			2	11
с. Оконськ		1	1	1			7

Продовження додатка Е

	1	2	3	4	5	6	Разом
с. Кисилин		1	1				8
сmt. Турійськ		1	1				4
м. Ковель	1	8	47	1		4	66
сmt. Любомль		6	4			1	19
с. Пісочне		1	2	1		1	12
сmt. Іваничі		1	2				4
м. Горохів		1	3				4
сmt. Цумань			2	2			11
с. Мильці		1	1	1			11
с.Мельники		22		1		12	42
с. Кримне		4	2			1	14
сmt. Любешів		2	4	4		1	21
с. Любязь		1	1	2		1	14
с. Сваловичі		1		8		1	19
м. Рожище		1	1	2		1	6
с. Гаївка				1	1	1	7
с. Гремяче					1		3
с. Згорани		1	1		1	1	10
с. Зелена			1		1	1	7
с. Замлиння	1						3
с. Пулемець	1	1	1	2			9
с. Гараджа	1						3
с. Терешківці	1						3
с. Рокині	1		1	1			7

*Складено автором

Додаток Е 1

**Основні показники природних та суспільних рекреаційно-туристичних ресурсів
для молодіжного і дитячого туризму населених пунктів Волинської області***

	Об'єкти природо-заповідного фонду	Природні туристичні об'єкти (лісові, бальнеологічні, водні, флоро-фауністичні, орографічні)	Об'єкти історико-культурної спадщини	Подієві туристські ресурси
	1	2	3	4
м. Луцьк		2	33	8
м. Володимир-Волинський		2	15	1
м. Берестечко		1	5	1
сmt. Олика		1	7	
с. Острів'я	2	6		1
с. Колодяжне		1	1	
с. Зимне			7	1
сmt. Ратне		2	1	
сmt. Колки	1	2		1
с. Пульмо	3	6		2
с. Дачне		2		
с. Світязь	6	7		3
с. Старий Чорторийськ		1	3	1
сmt. Шацьк	7	5		2
м. Камінь-Каширський		2	1	1
сmt. Маневичі	1	2	1	1
с. Оконськ	1	3		

Продовження додатка Е 1

	1	2	3	4
с. Кисилин			6	
сmt. Турійськ		1		1
м. Ковель		2	2	1
сmt. Любомль		3	4	1
с. Пісочне	2	4		1
сmt. Іваничі		1		
м. Горохів				
сmt. Цумань	3	3		1
с. Мильці		2	5	1
с. Мельники	2	5		
с. Кримне	2	5		
сmt. Любешів	2	3	4	1
с. Любязь	3	4		2
с. Сваловичі	4	4		1
м. Рожище		2		1
с. Гаївка	2	2		
с. Гремяче	1	1		
с. Згорани		4	2	
с. Зелена	1	3		
с. Замлиння		2		
с. Пулемець	1	3		
с. Гаразджа		2		
с. Терешківці		2		
с. Рокині		1	1	2

*Складено автором

Додаток Е 2

Основні показники розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури та рекреаційних ресурсів дитячого та молодіжного туризму адміністративних районів та міст обласного підпорядкування Волинської області*

	Дитячі та юнацькі табори	Заклади розміщення	Заклади харчування	Туристичні маршрути	Заклади санаторно-курортного лікування	Бази та інші заклади відпочинку
	1	2	3	4	5	6
м. Ковель	1	8	47	1		4
м. Володимир-Волинський		3	5	1		1
м. Луцьк	4	26	374	18		6
Володимир-Волинський		1	1			
Горохівський	1	1	4	2		
Іваничівський		1	2			
Камінь-Каширський		2	3			1
Ківерцівський		1	4	2	2	1
Ковельський		1	5	2	1	2
Локачинський		1	1			
Луцький	1		2	1		
Любешівський		4	5	14		3
Любомльський	1	7	5		1	2
Маневицький	1	4	5	4		2
Ратнівський		1	1			1
Рожищенський		1	1	3		1
Старовижівський		1	1	1		
Турійський		1	1			
Шацький	5	54	33	16	1	46

Продовження додатка Е 2

	Об'єкти природо-заповідного фонду	Природні туристичні об'єкти (лісові, бальнеологічні, водні, флоро-фауністичні, орографічні)	Об'єкти історико-культурної спадщини	Події туристські ресурси	Разом
	7	8	9	10	
м. Ковель		2	2	1	66
м. Володимир-Волинський		2	15	1	28
м. Луцьк		2	33	8	471
Володимир-Волинський			7	1	10
Горохівський		2	5	2	17
Іваничівський		1	1		5
Камінь-Каширський		2	1	1	10
Ківерцівський	3	7	7	1	28
Ковельський	3	8	1	1	24
Локачинський	1		6		9
Луцький		2	1	1	8
Любешівський	9	11	4	4	54
Любомльський		9	6	1	32
Маневицький	2	8	4	3	33
Ратнівський		1		1	5
Рожищенський		1		1	8
Старовижівський		2	5	1	11
Турійський		1	1		4
Шацький	24	38		8	225

*Складено автором

Додаток Ж

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку у Волинській області, які функціонували в літні сезони

	Кількість закладів, од.		У них місць, од.		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у тому числі заклади оздоровлення ¹	усього	у тому числі в закладах оздоровлення ¹	усього	у тому числі в закладах оздоровлення ¹
2000	162	12	2335	2105	15453	7725
2001	266	11	2215	1985	16947	6273
2002	316	10	2105	1255	21684	4220
2003	356	12	2325	1655	21947	6154
2004	549	12	3172	1795	45984	6904
2005	564	12	3152	1750	46435	5790
2006	560	16	3511	2478	48205	6738
2007	575	16	3897	2540	52789	8808
2008	586	15	3712	2360	51488	6824
2009	567	13	3508	2020	47446	6205
2010	602	6	3193	695	55244	2091
2011	617	3	2945	320	55630	545
2012	638	7	2695	1020	55529	2391
2013	649	11	2730	1692	59205	5596
2014	552	9	2446	1453	47367	5141
2015	209	4	2576	780	20438	2222
2016	178	4	1787	750	19621	2581
2017	195	4	2179	872	21693	2883

¹У 2000–2009 рр. – позаміські оздоровчі табори та табори санаторного типу.

*Складено за матеріалами [28]

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади у Волинській області*

	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них ліжок, тис.	Всього	у них місць, тис.	всього	у них місць, тис.
1995	5	1,2	7	0,5	1	0,0	65	2,3
1996	6	1,4	6	0,5	1	0,0	57	2,2
1997	6	1,3	6	0,5	1	0,0	56	2,1
1998	6	1,4	5	0,4	1	0,0	55	2,0
1999	6	1,4	5	0,4	1	0,0	62	2,2
2000	6	1,4	5	0,4	1	0,0	72	2,5
2002	6	1,4	4	0,4	1	0,0	66	2,5
2003	7	2,0	4	0,4	1	0,0	62	2,2
2005	7	2,0	5	0,4	1	0,0	56	2,0
2006	7	2,0	5	0,4	1	0,0	71	2,1
2007	7	2,0	5	0,4	–	–	60	2,0
2008	7	2,0	4	0,3	–	–	57	2,0
2009	6	1,5	3	0,2	1	0,5	57	1,9
2010	6	1,4	3	0,2	1	0,4	55	1,9
2011	6	1,4	3	0,2	1	0,4	68	2,1
2012	7	1,3	1	0,1	1	0,4	67	2,3
2013	7	1,4	1	0,1	1	0,4	74	2,5
2014	7	1,3	1	0,1	1	0,4	65	2,4
2015	7	1,3	–	–	1	0,4	65	2,4
2016	6	1,1	–	–	1	0,4	69	2,5

*Складено за матеріалами Головного управління статистики у Волинській області, [28]

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ:***Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:***

1. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Молодіжний та дитячий туризм: сутність та класифікація за віком. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія.* Харків, 2016. Вип. 44. С. 118–122.
2. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Джерела небезпек для школярів Волинської області при туристичних подорожах автомобільним транспортом. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. Т. 1. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. № 14. С. 73–76.*
3. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Вікові та соціальні особливості туристичної активності школярів та молоді Волинської області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія.* 2018. № 1. С. 112–117.
4. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Проблеми та перспективи найпопулярніших автобусних туристичних маршрутів школярів та молоді Волині. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки.* Херсон, 2018. Вип. 9. С. 239–244.
5. Мельнійчук М. М., Пасевич Ю. В., Зейко В. О. Застосування SWOT-аналізу при розробці стратегії розвитку молодіжного і дитячого туризму Волинської області. *East European Scientific Journal* (39). 2018 part 5. p. 4–10.
6. Мельнійчук М. М., Пасевич Ю. В., Зейко В. О., Уєвич С. Д. Проблемы и перспективы развития молодежного и детского туризма Волинской области. *East European Scientific Journal* (50). 2019 part 4. p. 20–28.
7. Мельнійчук М. М., Зейко В. О., Пропозиції з оптимізації розвитку молодіжного та дитячого туризму різним державним структурам Волинської області. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Географічні науки.* 2020. № 1 (405). С. 149-155.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Мельнійчук М. М., Зейко В. О., Безсмертнюк Т. П. Стан та перспективи розвитку шкільного туризму у місті Луцьку. *Географія Рівненщини та суміжних областей*: матеріали Всеукраїн. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю створення кафедри географії і туризму у Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука (м. Рівне, 3–4 квітня 2014 р.). Рівне, 2014. С. 300–308.
9. Зейко В. О. Стан шкільного туризму у Волинській області. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів (Луцьк, 14–15 травня 2014 р.) Луцьк, 2014. Т. 1. С. 171–174.
10. Зейко В. О., Мельнійчук М. М. Демографічна сегментація молодіжного туризму на прикладі туристичного агентства м. Луцька. *Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 8–9 квітня 2016 року): у 2 ч. Херсон, 2016. Ч. 1. С. 61–63.
11. Мельнійчук М. М., Зейко В. О., Сандрика Б. І. Релігійний туризм та паломництво серед школярів Волинської області. *V Миколаївські читання*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 12–13 травня 2016 року) / за ред. В. О. Фесюка, Ю. М. Барського. Луцьк, 2016. С. 192–196.
12. Зейко В. О. Правове забезпечення безпеки дітей під час туристичних поїздок автомобільним транспортом. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів (Луцьк, 17–18 травня 2016 р.). Луцьк, 2016. Т. 2. С. 135–138.
13. Зейко В. О., Зейко А. А. Соціально-економічні передумови розвитку рекреаційно-туристичної індустрії у Волинській області. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів (Луцьк, 17–18 травня 2016 р.). Луцьк, 2016. Т. 2. С. 132–135.
14. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Вартість турів вихідного дня для дітей та молоді Волині на тлі постійного росту цін на товари і послуги в Україні.

Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті: зб. тез виступів учасників Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (Рівне, 11–12 жовтня 2018 р.). Рівне, 2018. С. 377–381.

15. Мельнійчук М. М., Зейко В. О., Осійчук К. М. Використання туристичного потенціалу Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуша» для потреб дитячого та молодіжного туризму Волині. *Природно-заповідні території «Цуманської пуці»: стан сосново-дубових деревостанів, моніторинг, збереження, охорона: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю з дня створення Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуша» (с. Грем'яче, 28–29 лютого 2020 р.). Ківерці, 2020. С. 46–47.*

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

16. Зейко В. О. Стан та динаміка шкільного туризму міста Луцька. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів (Луцьк, 14–15 травня 2013 р.). Луцьк, 2013. Т. 1. С. 82–83.*
17. Мельнійчук М. М., Зейко В. О. Виїзний організований туризм школярів Волинської області. *Українська географія: сучасні виклики: зб. наук. пр.: у 3 т. Київ, 2016. Т. I. С. 183–184.*
18. Мельнійчук М. М., Безсмертнюк Т. П., Зейко В. О. Туристсько-рекреаційне використання природно-заповідного фонду Північно-Західного регіону України. *Географія Рівненщини та суміжних областей: матеріали Всеукраїн. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю створення кафедри географії і туризму у Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука (м. Рівне, 3–4 квітня 2014 р.). Рівне, 2014. С. 292–299.*

Акти впровадження результатів дослідження



МІНІСТЕРСТВО ЕНЕРГЕТИКИ ТА ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ
 КІВЕРЦІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК
 «ЦУМАНСЬКА ПУЩА»

вул. Вишневецького, 3А, м. Ківерці, Волинська область, 45201, тел. (03365) 403-33,
 e-mail: nppkiv.tsumanpushcha@ukr.net, сайт www.knpp.com.ua, код згідно з ЄДРПОУ40025214

від 07.02.2020 № 01-15/54

На № _____ від _____ 20__ р.

Довідка

про впровадження теоретичних і практичних положень дисертаційного дослідження Зейка Віталія Олеговича на тему: "Конструктивно-географічна оптимізація розвитку молодіжного і дитячого туризму у Волинській області" на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук зі спеціальності 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів

Результати дисертаційного дослідження Зейка Віталія Олеговича на тему "Конструктивно-географічна оптимізація розвитку молодіжного і дитячого туризму у Волинській області" використовуються у діяльності відділу "Еколого-освітньої та рекреаційно роботи" НПП "Цуманська пуща" у процесі створення умов для організованого та ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони природних комплексів та об'єктів та забезпечення попиту рекреантів на загальнооздоровчий, культурно-пізнавальний відпочинок, туризм, відповідно до режиму території Парку та організації інфраструктурного облаштування.

В.о. директор



Igor KVACH

Ігор КВАЧ



Міністерство освіти і науки України
 Волинський коледж
 Національного університету харчових технологій
 43016 м. Луцьк, вул. Кафедральна, 6
 тел. (0332) 721217 Р/р UA938201720314201003202006811
 УДК м. Луцька ГУДКСУ у Волинській області 803014
 ідентифікаційний код 34804384

13.03.2019 р.

№ 125

ДОВІДКА

про впровадження теоретичних і практичних положень дисертаційного дослідження Зейка Віталія Олеговича на тему: «Конструктивно-географічна оптимізація розвитку молодіжного і дитячого туризму у Волинській області» на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук зі спеціальності 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів

Результати дисертаційного дослідження Зейка Віталія Олеговича на тему «Конструктивно-географічна оптимізація розвитку молодіжного і дитячого туризму у Волинській області» використовуються у навчальному процесі кафедри туризму та готельного господарства під час викладання дисциплін «Основи екскурсознавства», «Технологія і організація туристичних подорожей», «Курортологія», «Організація туристичних подорожей», «Туристична діяльність» для студентів спеціальності 242 «Туризм» та для учнів професії 4221 «Агент з організації туризму».



І.В. Корчук



ТОВ "ВОЛИНЬЗДРАВСЕРВІС"

туристична фірма

Україна 43005 м. Луцьк, пр. Перемоги, 14 оф. 40 тел./факс 24-94-86, моб. (066) 309-26-10
р/р 260085449201 у ПАТ "Банк інвестицій та заощаджень" МФО 380281 код 1586401433

№ 58 від 03.04.2018 р.

Довідка

**про впровадження теоретичних і практичних
положень дисертаційного дослідження Зейка Віталія Олеговича на тему:
«Конструктивно-географічна оптимізація розвитку молодіжного і
дитячого туризму у Волинській області»**

Видана Зейку Віталію Олеговичу про те, що результати його дисертаційного дослідження на тему «Конструктивно-географічна оптимізація розвитку молодіжного і дитячого туризму у Волинській області» використані у роботі туристичної фірми «Волиньздравсервіс» під час організації та проведенні шкільних та студентських екскурсій, розробці туристичних маршрутів, турів та прайс-листів, при плануванні літнього оздоровлення сімей з дітьми, забезпеченні безпеки у транспорті та іншій туристичній та маркетинговій діяльності підприємства.

Директор фірми,
Почесний працівник туризму України



І. Т. Корецький